

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Навчально-науковий Юридичний інститут**

V КОНКУРС ПРАВНИЧИХ ТВОРІВ-ЕСЕ

(для учнів 9-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів та студентів закладів фахової передвищої освіти)

«Проблеми вітчизняного та міжнародного права в умовах глобальних безпекових викликів (погляд учнів-правників)»

03 травня 2024 року

Івано-Франківськ, 2024

УДК 340

Кн 53

Упорядник: Книш В. В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Матеріали друкуються в авторській редакції.

За повного або часткового відображення матеріалів даної публікації, посилання на видання обов'язкове.

Проблеми вітчизняного та міжнародного права в умовах
Кн 53 **глобальних безпекових викликів (погляд учнів-правників):** матеріали V конкурсу правничих творів-есе (для учнів 9-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів та студентів закладів фахової передвищої освіти) (м. Івано-Франківськ, 03 травня 2024 року) /
Упорядник: В. В. Книш. Електронне видання.
Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. 226 с.

У збірнику вміщені матеріали учнівських творів-есе, представлених на V конкурсі правничих творів-есе (для учнів 9-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів та студентів закладів фахової передвищої освіти), що був організований Навчально-науковим Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та проведений в Івано-Франківську до 03 травня 2024 року.

Для науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів, вчителів правознавства, практикуючих юристів, та усіх тих, хто цікавиться первинними науковими пошуками учнів загальноосвітніх навчальних закладів та студентів закладів фахової передвищої освіти у галузі права.

УДК 340

ISBN 978-966-640-562-6

© Навчально-науковий Юридичний інститут, 2024

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024

ПЕРЕДМОВА

03 травня 2024 року на базі Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника було завершено проведення V конкурсу учнівських творів-есе з правової тематики. Даний конкурс мав на меті активізувати не лише ретроспективну активність учнів, спрямовану на відтворення отриманих знань з правознавства, а й їх перспективну (творчу) діяльність, пов'язану з формуванням власних пропозицій по удосконаленню державно-правової системи України.

Конкурс учнівських творів-есе з правової тематики проводився у декілька етапів:

1) 1-ий етап – підготовка та подання робіт на конкурс (до 20 квітня 2024 р.);

2) 2-ий етап – перевірка та рецензування творів-есе з правової тематики фахівцями Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника з урахуванням профілю та спеціалізації кафедр (з 21 квітня 2024 р. до 03 травня 2024 р.);

3) 3-ій етап – узагальнення та оприлюднення результатів зазначеного конкурсу (після 03 травня 2024 р.).

Конкурсантам для виконання творчих завдань було запропоновано на вибір два блоки тем для дослідження:

Спеціальність 081 «Право»

1. Напрями воєнної реформи та модернізації воєнної політики в Україні.

2. Перспективи формування ювенальної юстиції в Україні.

3. Цивільно-правовий захист прав фізичних осіб в сучасних умовах.

4. Проблеми організації та проведення виборів в умовах війни.

5. Особливості судового захисту прав ветеранів.

6. Удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини.

Освітня програма «Міжнародне та європейське право»

1. Права дитини в умовах військової агресії в Україні: аналіз та заходи їх захисту.

2. Правовий статус військовополонених у міжнародному гуманітарному праві.

3. Ефективність механізмів захисту прав національних меншин: аналіз та рекомендації.

4. Міжнародно-правова відповідальність за розв'язання агресивної війни.

5. Шляхи реформування дипломатичної служби України.

6. Особливості захисту прав вимушених переселенців в Україні та зарубіжних країнах.

На конкурс надійшла значна кількість учнівських творів-есе на правничу тематику. При цьому, основна питома вага учнів-дослідників була присвячена наступним темам:

Спеціальність 081 «Право»

1. Перспективи формування ювенальної юстиції в Україні.

2. Проблеми організації та проведення виборів в умовах війни.

3. Удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини.

Освітня програма «Міжнародне і європейське право»

1. Права дитини в умовах військової агресії в Україні: Аналіз та заходи їх захисту.

2. Правовий статус військовополонених у міжнародному гуманітарному праві.

3. Ефективність механізмів захисту прав національних меншин: аналіз та рекомендації.

4. Міжнародно правова відповідальність за розв'язання агресивної війни.

5. Шляхи реформування дипломатичної служби України.

6. Особливості захисту прав вимушених переселенців в Україні та зарубіжних країнах.

З числа рецензованих праць визначено 16 переможців та призерів, праці яких опубліковані у даному збірнику.

Глушак Марія Миколаївна,
студентка I курсу ВСП «Івано-Франківський фаховий коледж
Львівського національного університету природокористування»

Івано-Франківської міської ради

Науковий керівник:

викладач дисципліни «Правознавство»

ВСП «Івано-Франківський фаховий коледж Львівського
національного університету природокористування»

Лапуняк Надія Дмитрівна

Права дитини в умовах військової агресії в Україні: аналіз та заходи їх захисту

Діти - це майбутнє будь-якої країни. Саме діти визначають майбутнє своєї країни, те, як вона розвивається і як будується. Тому право на життя дітей - це, по суті, право на життя відповідних суспільств і країн. З огляду на це, старше покоління має створити світ, дружній до дітей, світ, де кожна дитина відчуває себе захищеною, де зважають на її погляди, де немає місця насильству і де вона зможе виховати здорове, щасливе та досконале покоління.

Сьогоднішнє покоління українських дітей - це завтрашні громадяни з усіма їхніми правами та обов'язками, а їхній захист та виховання є необхідною умовою розвитку України як демократичної та правової держави. У зв'язку з цим поліпшення добробуту, благополуччя, освіти та найкращого забезпечення дітей стає головною метою для України, як і для інших країн, за деякими винятками. У нинішніх умовах збройного нападу росії на Україну питання захисту прав дітей, зокрема права на життя, набуло для України важливого значення. У довоєнний період Україна зробила чимало для забезпечення прав дитини - від належної імплементації міжнародних норм у цій сфері у національне законодавство до вдосконалення процедур реалізації цих норм.

Розвиток демократичної, соціальної та правової держави неможливий без чіткого розуміння та правового забезпечення прав

дитини, які є основою всіх прав людини. Максимальне забезпечення прав дитини є критерієм демократичної держави та визначає рівень розвитку суспільства. Дослідження правових аспектів прав дитини завжди привертало увагу українських науковців. Діти, які зазнали фізичної, психічної чи психологічної травми, діти-біженці, діти, батьки яких захищають державу та її свободу, діти, батьки яких загинули, поранені чи зникли безвісти під час війни тощо - це нові виклики для нашого суспільства, на які, на жаль, українське законодавство має небагато відповідей.

Майбутнє незалежної України та її гідне місце в глобалізованому суспільстві залежить від здатності української влади забезпечити гідне дитинство для своїх наймолодших громадян. Адже забезпечення належних умов для розвитку молодого покоління задекларовано як один із пріоритетів не лише окремих держав, але й світової спільноти в цілому.

З давніх-давен люди мріяли про вільне і щасливе життя, вільне від насильства, жорстокості та приниження. Щоб реалізувати це, люди повинні мати певні права, тобто права людини. У стародавньому світі права людини були дуже обмеженими.

Раби не мали права розпоряджатися власним життям. При цьому навіть найбагатші рабовласники в Єгипті могли бути ув'язнені або вбиті за найменшою примхою фараона. І пізніше люди не були рівними.

Люди мали різні права залежно від того, до якого класу вони належали і яку релігію сповідували. Лише під час Великої французької революції було проголошено принцип, що всі громадяни є рівними і вільними за будь-яких обставин.

Однак сама революція, яка його проголосила, порушила головне право людини - право на життя. Знадобилося майже століття, щоб у Франції з'явилася справжня демократія і були гарантовані права людини. США, як країна Нового Світу, також проголосили визнання прав людини. Серед перших документів цієї країни, які діють і сьогодні, - «Білль про права», що є частиною Конституції Сполучених Штатів Америки.

У нашій країні права людини були визнані не одразу. У Російській імперії, до якої належала більша частина України, кріпосне право існувало до 1861 року. Політичні права громадяни отримали лише після революції 1905 року. У 1917 році революційні події дали мільйонам людей надію на вільне і справедливе життя. На жаль, ця надія не була реалізована: між 1917 і 1920 роками територія України була охоплена кривавими подіями громадянської війни, під час якої права людей широко ігнорувалися. Після встановлення радянської влади багато людей зазнали переслідувань, арештів і навіть страт за свої політичні та релігійні переконання. У багатьох випадках «докази» вини були сфабриковані, а «зізнання» отримані за допомогою насильства і тортур. Покарання призначалися позасудовими органами без дотримання належної правової процедури. Психіатрія використовувалася для розправи з інакомислячими (критиків існуючого ладу іноді оголошували психічно хворими і відправляли на примусове «лікування»), а права громадян були обмежені.

10 грудня 1948 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну декларацію прав людини. У цьому документі викладені основні загальновизнані права людини, які повинні гарантувати всі держави. На сьогоднішній день ці документи схвалені більшістю країн світу, в тому числі й Україною [1].

Окрім вищезазначених, існують інші міжнародні документи та угоди з прав людини, які захищають права певних категорій людей, наприклад, Конвенція про права дитини та Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Існують також угоди, що гарантують права жінок, учасників бойових дій, військовополонених тощо.

Приєднавшись у 1991 році до Конвенції про права дитини, ратифікувавши її та підписавши Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, наша країна взяла на себе значні зобов'язання у сфері прав людини.

Повага до прав людини починається з того, як суспільство ставиться до дітей. Незважаючи на економічну кризу та соціальні проблеми, діти ростуть і розвиваються з кожним днем. І, на жаль, майже щодня діти помирають. Через війни, відсутність ліків, через

нерозсудливість, жорстокість і свавілля деяких дорослих, через чийсь слова, наркотики чи власні руки. Якою б складною не була ситуація, зволікати не можна. Ми повинні подбати про дітей вже сьогодні, зберегти їхнє здоров'я, забезпечити їхню свободу та гідність, створити умови для того, щоб кожен міг повністю розкрити свій потенціал.

Таким чином, все в житті людини починається зі сприйняття світу очима дитини. Саме тому важливо, щоб діти знали свої права з дитинства. Ми всі різні, ми всі маємо різні права. Але ми маємо рівні права. Кожна дитина є великою цінністю не тільки для її батьків, але й для всього світу.

Технічний прогрес, поява нових видів зброї та методів ведення війни в минулому столітті докорінно змінили перебіг сучасних збройних конфліктів. Як наслідок, не лише різко зросла кількість жертв, але й розмилася межа між військовою та цивільною сферами. Частка жертв серед цивільного населення зросла з 5% на початку ХХ-го століття до 90% наприкінці століття. Близько половини жертв - діти. За даними ЮНІСЕФ, понад мільярд хлопчиків і дівчаток у всьому світі живуть у країнах, охоплених збройними конфліктами, з них близько 300 мільйонів - у віці до п'яти років.

Станом на ранок 20 квітня 2024 року, за офіційною інформацією ювенальних прокурорів, 545 дітей загинуло та понад 1298 отримало поранення різного ступеня тяжкості. Під час війни порушуються всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист [2].

В останні десятиліття захист і благополуччя дітей в умовах конфлікту стали важливою частиною порядку денного міжнародної спільноти. В результаті було розроблено низку норм і стандартів, які формують правову базу для захисту дітей в умовах збройного конфлікту.

Діти, які зростають в умовах війни, захищені міжнародним гуманітарним правом як представники цивільного населення. Однак, з огляду на їхню вразливість і потреби раннього дитячого розвитку, діти

потребують особливого захисту. Деякі з гарантій, передбачених міжнародно-правовими документами, є частиною звичаєвого права.

Основні міжнародно-правові акти, що є основою для захисту дітей у ситуаціях збройного конфлікту:

- Конвенція ООН про права дитини (1989);
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році);
- Женевські конвенції про захист жертв війни (1949);
- Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977);
- Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999);
- Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками.

Міжнародні угоди, протоколи та інші інструменти «м'якого права» продовжують розвиватися і надають рекомендації щодо посилення захисту та реалізації прав дітей в умовах збройного конфлікту. Однак ефективна імплементація стандартів, викладених у цих документах, залишається серйозною проблемою в багатьох частинах світу, в тому числі в Україні [3, с.227-234].

Незважаючи на існування численних міжнародних правових норм, що застосовуються до збройних конфліктів, права мільйонів дітей продовжують порушуватися в усьому світі. Держави зобов'язані покласти край цій ситуації. Тому національне законодавство є важливою частиною правової системи захисту дітей у зонах конфлікту.

Наразі Закон України «Про охорону дитинства» є основним законом України, що регулює становище дітей в умовах збройного конфлікту. Відповідно до нього, дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту - це «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального або психологічного насильства, була викрадена, незаконно вивезена за межі України,

залучена до участі у діяльності не передбачених законом збройних формувань або незаконно утримується, у тому числі в полоні». Держава зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для забезпечення захисту, піклування та возз'єднання цих дітей з їхніми сім'ями (включаючи розшук незаконно вивезених за межі країни дітей, їхнє звільнення з-під варти та повернення в Україну) [4].

У 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл. Основна ідея цього документа полягає в тому, що належним чином організована система освіти допомагає захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації. Хоча положення Декларації ще не імplementовані в українське законодавство, у серпні 2021 року Рада міністрів затвердила план заходів з її імplementації. Серед його завдань - забезпечення безперервності освіти, запровадження моніторингу нападів на заклади освіти, їх захист від нападів та усунення будь-яких пошкоджень.

Отже, діти, які зростають у воєнний час, все ще не мають жодних гарантій, окрім безкоштовного гарячого харчування у державних та комунальних навчальних закладах. Наприклад, ситуація із соціальним захистом громадян України, яким на момент закінчення Другої світової війни (2 вересня 1945 року) не виповнилося 18 років, дещо покращилася. Державні гарантії для цих осіб передбачені Законом України «Про соціальний захист дітей війни».

За два роки, відколи 24 лютого 2022 року в Україні розпочалася війна, ціле покоління дітей пережило місяці насильства, страху, втрат і трагедій. Війна не обійшла стороною жодне дитяче життя. Багато дітей були вбиті, поранені, вимушені покинути свої домівки, позбавлені доступу до освіти та переваг безпечного середовища.

Мільйони дітей сплять у холоді та страху, а прокидаючись, мріють про припинення цієї жорстокої війни. Дітей вбивають, багато з них втратили батьків, братів і сестер, домівки, школи та улюблені ігрові майданчики. Жодна дитина не повинна так страждати.

Економічна криза, через яку величезна кількість сімей повідомляють про значну втрату доходів, а також енергетична криза, спричинена війною, мають руйнівний вплив на добробут дітей і сімей.

Нещодавнє опитування ЮНІСЕФ показало, що 80% респондентів зауважили погіршення свого економічного становища, тоді як аналіз ЮНІСЕФ засвідчує, що відсоток дітей, які живуть у бідності, майже подвоївся (з 43% до 82%). Особливо гострою є ситуація для 5,9 мільйона переміщених осіб в Україні [5].

Війна також має руйнівний вплив на психічне здоров'я та благополуччя дітей. 1,5 мільйона дітей перебувають під загрозою психічних розладів з потенційними довгостроковими наслідками, включаючи депресію, тривожні розлади та посттравматичний стресовий розлад.

У дошкільному та молодшому шкільному віці пережиті складні життєві ситуації найчастіше символізуються в ігровій діяльності, регресивній поведінці (смоктання пальців, нетримання сечі, примхливість) та низькій тривожності, не пов'язаній з травматичними подіями в житті дитини. У малюнках цих дітей переважають екстремальні кольори (чорний і білий).

У підлітковому віці травматичний досвід проявляється у психосоматичних та рухових симптомах. До них відносяться атаксія, судоми і нервові тики, енурез, невропатія, біль у серці, нудота, запаморочення, раптова втрата свідомості і випадіння волосся. До цих симптомів додаються агресія та нав'язливі спогади про конкретні деталі травматичної події.

Підлітковий вік після травматичного досвіду також характеризується пошуком нової ідентичності та підвищеним інтересом до історії, національних символів і патріотичних пісень. Встановлено, що незалежно від вікової групи, діти, які пережили складні життєві ситуації, демонструють такі психологічні захисти, як витіснення, заперечення, перетворення, різні види проєкції, регресія, ідентифікація, альтруїзм і розщеплення [6].

Доступ до базових послуг для дітей та сімей різко погіршився. За повідомленнями, в Україні понад 800 медичних закладів було пошкоджено або зруйновано внаслідок обстрілів та авіаударів. Ці атаки призвели до загибелі або серйозних поранень пацієнтів, у тому числі дітей, а також медичного персоналу, і обмежили доступ до

медичної допомоги. Тисячі дітей, які тікають від конфлікту по всій Україні, не були вакциновані від поліомієліту, кору, дифтерії та інших небезпечних для життя хвороб.

Після двох років закриття шкіл через пандемію COVID-19 і понад восьми років труднощів у навчанні для дітей, які живуть на сході України, доступ до освіти знову обмежений. Війна перервала навчання понад 5 мільйонів дітей, позбавивши їх структури, безпеки, нормального життя та почуття надії, яке дає освіта.

Отже, найбільш травматичними факторами війни для дітей є смерть (особливо втрата батьків), насильство і жорстокість, незадоволені базові потреби (недоїдання, недостатня фізична активність, відсутність безпеки, любові і прихильності), хаотичний спосіб життя і умови проживання, загальна атмосфера горя, страждання і негативних емоцій, тривала невизначеність і постійна руйнація.

Ці фактори впливають на формування особистісних рис дитини, змінюють загальні закономірності психологічного розвитку дитини та порядок формування структурних компонентів особистості, зміщують період кризи.

На мою думку, права дитини – це визнані міжнародним та національним законодавством можливості дитини, зумовлені специфічними фізичними та психологічними особливостями її розвитку, засновані на принципах природного права, гарантовані державою та іншими суб'єктами права, зі спеціальними механізмами реалізації та захисту. Вони також обумовлені специфічними фізичними та психологічними особливостями розвитку дитини, які мають особливі механізми реалізації та захисту. За своїм змістом основоположні права дитини не відрізняються від прав дорослих, але в процесі їх реалізації в конкретних правовідносинах виявляються певні особливості, які відрізняють їх від інших прав людини.

В умовах військового вторгнення в нашу країну з боку російської федерації захист дітей є одним з найактуальніших питань. Війна є причиною найбільшого порушення прав дітей, оскільки збройні

конфлікти супроводжуються економічними та соціальними руйнуваннями, стражданнями, каліцтвами та вбивствами.

Найбільшою цінністю та основою всіх інших прав є право дитини на життя. Під час війни в Україні порушується також право дітей на медичну допомогу. Багато дітей отримали поранення. Медичні заклади, карети швидкої допомоги та гуманітарні автомобілі стають мішенями для обстрілів з боку збройних сил російської федерації. ЮНІСЕФ зазначає, що рівень охоплення плановими та дитячими щепленнями, зокрема від кору та поліомієліту, знижується. Це може незабаром призвести до спалахів захворювань, яким можна запобігти шляхом вакцинації, особливо в перенаселених районах, де люди шукають захисту від насильства [7, с.96-105].

Насильство над дітьми, в тому числі зґвалтування, також є жахливим і жорстоким порушенням прав дитини. Відповідно до статті 10 Закону України «Про охорону дитинства», держава захищає дітей від «усіх форм насильства в сім'ї та інших проявів жорстокого поводження з дітьми, зокрема експлуатації, у тому числі сексуального насильства з боку батьків або осіб, які їх замінюють».

У воєнний час також порушується право дітей на освіту, яке є необхідним для їхнього особистісного розвитку. У районах, де відбуваються активні бойові дії, дитячі садки, загальноосвітні та інші заклади часто не функціонують і стають мішенями для російських сил.

В умовах війни в Україні також порушується право дітей на свободу вираження поглядів. Загальновідомо, що в сучасному суспільстві засоби масової інформації та Інтернет відіграють важливу роль у пошуку та доступі до необхідної інформації, в тому числі для дітей. Однак військові дії на території України значно ускладнили цей процес. Однак, незважаючи на ці труднощі, уряд намагається забезпечити доступ до інформації та інтернету там, де це можливо. І це особливо важливо для дітей, які таким чином можуть отримати доступ до освіти (онлайн-навчання зараз широко розповсюджене в Україні). Зрештою, це також важливо для соціалізації дітей, самовираження, соціального просування та реалізації їхніх прав. Росія

також депортує українських дітей-сиріт з окупованих територій на свою територію.

Наприклад, з початку повномасштабного вторгнення в Україну російські війська вивезли на свою територію понад 400 тисяч українських дітей з метою знищення української держави. Діти-сироти, діти без статусу та діти, позбавлені батьківських прав, були «розміщені» в російських прийомних сім'ях, їм нібито вже надали російське громадянство. Російська федерація також порушує право дітей на свободу, фізичну і психологічну безпеку, нормальне існування і розвиток, сімейне виховання, житло, достатній життєвий рівень, громадянство і вільне пересування. Російська федерація ігнорує заклики до створення «зеленого коридору», здійснює диверсії, не припиняє обстріли та стріляє по цивільному транспорту з позначкою «діти».

Війна в Україні стала справжнім геноцидом для нашого народу. Підтвердженням цього є облога міста Маріуполь, звірства в містах Гостомель, Ірпінь, Буча та інших населених пунктах України. Ще у квітні 2022 року Верховна Рада України звернулася до ООН, Європарламенту, Парламенту НАТО, урядів і парламентів іноземних держав «щодо геноциду громадян України з боку рф та визнання злочинів проти людяності і воєнних злочинів на території України» [8].

Таким чином, в умовах війни в Україні росія порушує права практично всіх дітей. Аналізуючи масштаби порушень прав дітей, слід зазначити, що військові дії є найбільшим порушенням прав дітей на життя, охорону здоров'я, освіту, сімейне виховання, захист від усіх форм насильства та вибір місця проживання. З метою покращення захисту прав дітей як на політичному, так і на законодавчому рівнях, Уряд та Парламент України вживають заходів щодо приведення національного законодавства та практики у відповідність до принципів та положень Конвенції. Однак низка питань, пов'язаних із забезпеченням прав дітей в Україні, потребує вдосконалення. Війна в Україні показує, що для того, щоб система правового забезпечення прав дитини, яка наразі масово порушується, залишалася ефективною, необхідні регулярні вдосконалення.

Під час війни в нашій країні всі без винятку українські діти постраждали від порушень їхніх законодавчо закріплених прав. Порушення основоположних прав має місце навіть тоді, коли дитина не має фізичних ушкоджень, не зазнає експлуатації, сексуального насильства, катувань або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, які завдають шкоди будь-якому аспекту благополуччя дитини.

Усі неповнолітні в Україні страждають від порушень їхніх фундаментальних прав, закріплених Конституцією України та міжнародним правом, внаслідок військової агресії російської федерації проти України. На жаль, це далеко не повний перелік порушених прав.

Всі ми знаємо, що війна в нашій країні почалася не з повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, а з анексії Криму та російського збройного вторгнення на Донбас. На той час Україна не мала досконалої законодавчої та нормативно-правової бази щодо захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту та захоплення частини території України. Зокрема, багато хто з тих, хто досліджував питання захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту в той час, наголошували на тому, що держава повинна в першу чергу дотримуватися міжнародних стандартів захисту прав дітей під час війни. Зокрема, забезпечити ратифікацію Статуту Міжнародного кримінального суду, внести відповідні зміни до Конституції України, а саме до статті 124; прийняти положення в українському законодавстві, які прямо забороняють вербування та використання неповнолітніх дітей у збройних конфліктах; забезпечити приведення Закону України «Про охорону дитинства» у відповідність до міжнародних стандартів [9].

З того часу законодавство щодо захисту прав дітей в умовах воєнного стану значно покращилося, але все ще існує багато прогалин, які потребують вирішення шляхом прийняття або внесення змін до законодавства, що регулює це питання. Тим не менш, саме в цей складний для нашої країни час ми хотіли б відзначити успіхи нашої держави у сфері захисту дітей.

Важливим напрямком роботи нашої країни у сфері захисту дітей є ратифікація договорів, що включає в себе вдосконалення чинного законодавства та імплементацію норм міжнародного права. Завдяки цьому Україна стала учасницею низки міжнародних документів у сфері прав дитини. Однак в умовах воєнного стану на всій території країни виконувати покладені на державу функції щодо забезпечення захисту прав дітей вкрай складно.

Пропоную коротко зупинитися на наступних позитивних зрушеннях, які відбулися в нашій країні в сфері захисту прав дітей.

Так, набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17.03.2022 № 302. Координаційний штаб є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, який створено для сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

Ще одним значним кроком для захисту дітей під час воєнного стану стало запровадження загальнонаціональної програми «Дитина не сама». Цю програму запроваджено Офісом Президента України спільно з Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine та Міністерством соціальної політики. Програма являє собою чат-бот «Дитина не сама» – ресурс допомоги дітям у воєнний час, зі змістом якого можна ознайомитися в мережі Інтернет.

Щодня діти розлучаються з батьками через війну, когось окупаційні війська залишають у фільтраційних таборах, хтось зникає безвісти, рятуєчись від обстрілів, а хтось, на жаль, гине. З появою чат-бота «Дитина не сама» будь-який громадянин України може отримати відповіді на запитання щодо тимчасового влаштування дітей та пошуку загублених дітей. Крім того, ресурс містить багато корисної інформації для тих, хто не знає, як захистити права дітей в умовах воєнного стану, а саме:

- низку норм і стандартів, які формують правову базу для захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту, що включає українське та міжнародне законодавство;

- контактні дані служб та установ для захисту та підтримки дітей залежно від ситуації (наприклад, порушення прав дітей, надання психологічної підтримки дітям, торгівля дітьми тощо);

- висвітлено ключові питання та відповіді на тему: «Що робити і куди звертатися, коли права дітей порушуються в умовах війни»;

- є розділ для родичів та опікунів про те, що родичі та опікуни повинні робити і як вони повинні спілкуватися з травмованими дітьми;

- для психологів та журналістів - інструкції та правила спілкування з травмованими дітьми [10, с.316].

Варто також зазначити, що у боті є додаток для громадян України та іноземних організацій, які бажають подати клопотання про тимчасовий захист громадян України або груп українських дітей. Для того, щоб захистити дітей без батьків у воєнний час, сім'я (особа) повинна відповідати певним критеріям, які можна перевірити безпосередньо в боті. Крім того, для тих, хто взяв до себе дітей, передбачено онлайн-навчання з питань захисту, адаптації та догляду за дітьми.

Наприклад, громадянину України потрібно виконати лише п'ять кроків, щоб надати тимчасовий притулок дитині:

1) Заповнити у чат-боті відповідну заявку, після чого із заявником зв'яжуться співробітники служби у справах дітей та визначать подальші дії. Строк опрацювання заявки – до 5 днів.

2) Дочекатися візиту працівника служби у справах дітей для обстеження умов проживання та складення відповідного акта.

3) Підготувати пакет таких необхідних документів:

- заява про надання згоди на тимчасове влаштування у свою сім'ю дитини;

- копія паспорта;

- акт обстеження умов проживання особи;

- письмова згода всіх повнолітніх членів сім'ї, що проживають разом із заявником, на проживання з дитиною на одній житловій площі;

- письмова згода дитини (якщо вона може висловити свою думку).

4) Отримати відповідь: дозвіл (видається наказ про влаштування дитини у сім'ю службою у справах дітей) або відмова (оскаржити відмову можна в судовому порядку. Про спосіб та строки подання позовної заяви можна дізнатися у відповідному розділі на сайті «Дія»).

5) Зустрітися з дитиною у присутності представника служби у справах дітей. Як вбачається з зазначеного чат-бота, нині українці подали вже понад 18 000 заявок, щоб тимчасово прихистити дитину. Та їхнє число щодня зростає.

З вищесказаного можна зробити висновок, що сьогодні в нашій країні добре функціонує система забезпечення захисту прав дитини. Водночас, вона також є дуже складною. Тому в цей складний і важливий для нашої країни час усі небайдужі до України громадяни повинні допомогти захистити та реалізувати права найбільш незахищених категорій осіб - дітей.

Як ми можемо це зробити? Ми не повинні бути байдужими до всіх дітей без винятку!

В Україні правове регулювання прав дитини здійснюється Конституцією України, Сімейним кодексом України, Законом України «Про охорону дитинства» та іншими законодавчими актами. У міжнародному праві особливий статус дітей та необхідність їх правового захисту проголошено у Загальній декларації прав людини та Конвенції ООН про права дитини. Росія систематично порушує міжнародні норми щодо захисту прав дитини. Зокрема, порушується право на життя та захист від катувань, право на безпеку, захист особистої недоторканності та гідності, захист від сексуального насильства та інші права. Звичайно, ніщо не може полегшити страждання, які російська окупація спричинила на нашій землі, але життєво важливо, щоб ми робили все, що в наших силах, щоб притягнути державу-агресора до відповідальності за її злочини.

Для України кожен день продовження збройної агресії з боку російської федерації - це нові порушення прав, нові злочини та нові проблеми, які необхідно вирішувати. Розвиток системи захисту прав людини в цілому неможливий без забезпечення прав найбільш вразливих верств населення.

Правовий захист прав дітей є важливим показником демократичності держави. Незважаючи на численні порушення цих прав під час війни в Україні, наша держава намагається вдосконалювати законодавство та сприяти реалізації всіх прав дітей. Однак для ефективного забезпечення прав дитини недостатньо лише вдосконалення законодавства. Держава зобов'язана створити ефективні гарантії реалізації прав дітей в умовах воєнного стану, виконувати соціальні функції, особливо у сфері охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення, а також розробити дієві механізми захисту прав дітей, які постраждали від війни. Завершення війни в Україні, притягнення винних до відповідальності та притягнення російської федерації як суб'єкта міжнародного права до відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності є важливим підґрунтям для відновлення прав порушених дітей та запобігання новим порушенням.

Список використаних джерел:

1. Загальні поняття про права дитини. Київський професійний коледж з посиленою військовою та фізичною підготовкою. URL: <https://pkvfp.kiev.ua/2016/02/12/prava-cheldren/>
2. Капустянська І. Внаслідок збройної агресії РФ в Україні загинули 545 дітей. Офіс генпрокурора. LB.ua. URL: <http://surl.li/stzzy>
3. Кузьмін Е.Е. Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». Одеса, 2014. Вип. 12. Т. 2. С. 187–190; Стрельцов Є.Л. Міжнародні конфлікти: спроба визначення // Актуальні проблеми держави і права. 2015. Вип. 75. С. 227–234.

4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III: станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

5. Війна в Україні штовхає ціле покоління дітей до краю прірви – ЮНІСЕФ. UNICEF. URL: <http://surl.li/hqybu>

6. Похілько Д. Діти та війна. eNUCPIUR: Головна сторінка. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4865/1/Діти%20та%20війна.pdf>

7. Ярмол Л., Карпюк А. Порухення прав дитини в умовах війни в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2022. Т. 4, № 36. С. 96–105. URL: <https://doi.org/file:///C:/Users/lenovo/Downloads/17.pdf>

8. Опольська Н. (2015). Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Право. №27. С.278–283.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2015_27_42

9. Дробязко К. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану. Юридична Газета online. URL: <http://surl.li/dzund>

10. Захист прав дитини в умовах військової агресії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 червня 2022 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 316 с.

Гуменюк Віталіна Андріївна,
учениця 11 класу Ліцею №15
Івано-Франківської міської ради

Науковий керівник:
вчитель правознавства
Ліцею №15 Івано-Франківської міської ради
Бойчук Василь Євгенович

Перспективи формування ювенальної юстиції в Україні

Діти – це окрема, самостійна частина суспільства, якій притаманні особливі правила поведінки, своєрідні життєві стереотипи, що забезпечують її розвиток і становлення та перетворення в дорослу (основну) частину суспільства. Щороку засуджуються до різних видів покарання тисячі підлітків. На жаль, каральна система в її нинішньому вигляді не здатна зробити з неповнолітніх правопорушників законослухняних громадян. Отже, вона потребує істотних змін та реформ.

Охорона дитинства є пріоритетним завданням держави і суспільства. Зокрема, Конституцією України покладено на державу обов'язок щодо забезпечення реалізації та захисту прав дитини, створення сприятливих умов для всебічного розвитку та виховання дітей. А Закон України «Про охорону дитинства» визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини.

Слід погодитись із І. В. Ольшанецьким, що запорукою належної опіки над дітьми всіх категорій являється спільна діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій

та інших структур, які об'єднані єдиною спільною метою, а саме різнобічний захист дітей. Така діяльність охоплюється загальною системою ювенальної юстиції.

Незважаючи на те, що останнім часом приймається безліч заходів щодо профілактики вчинення злочинів неповнолітніми, дана проблема є досить серйозною і тому постає питання про необхідність посилення превентивних заходів і суворого дотримання закону при розгляді справ в судовому провадженні.

Ювенальна юстиція – це правова система щодо захисту прав дітей, має у своєму складі установи і організації, що здійснюють правосуддя у справах про правопорушення, скоєні неповнолітніми.

У вузькому розумінні ювенальна юстиція являє собою систему органів, які застосовують у своїй діяльності спеціальні правила поведіння з неповнолітніми з приводу правопорушення, вчиненого неповнолітнім, порушення його прав і законних інтересів. А також, включає в себе профілактику підліткової злочинності та соціально-психологічну реабілітацію неповнолітніх, які вчинили злочин (у тому числі засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі), так і неповнолітніх жертв злочинів.

Ювенальна юстиція «працює» із двома категоріями дітей – це діти-правопорушники та діти, які опинились у складній життєвій ситуації (сироти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні, свідки та жертви злочинів тощо).

Основними функціями ювенальної юстиції є:

1. Охоронна функція - забезпечення судового захисту неповнолітнього як потерпілого, підсудного, засудженого шляхом закриття справи про злочин неповнолітнього або про посягання на злочин, зменшення розміру покарання у зв'язку з неповноліттям; надання переваги виховному впливу перед примусовими заходами тощо.

2. Відновна та примирна функція - ювенальна юстиція має базуватися на відновному принципі. У цьому її істотна відмінність від сучасного «дорослого» правосуддя. Правосуддя у справах неповнолітніх має бути не каральним, а передовсім таким, що

відновлює порушені права та свободи жертви злочину або потерпілого від правопорушення, сприяє усвідомленню правопорушником необхідності відповідати за свої вчинки і здійсненню заходів для відшкодування завданої шкоди. Залагодження конфліктів та вирішення ситуацій, пов'язаних з правопорушеннями.

3. Реабілітаційна функція - реабілітація стосується і дитини, яка потерпіла від жорстокого поводження або недбалого піклування, і неповнолітнього правопорушника, який має бути ресоціалізований. Для цього ювенальний суд має стати координатором програм і проектів, а також центральною інституцією серед низки державних та недержавних, які працюють з дітьми.

4. Запобігання рецидиву - одна з головних ролей ювенальної юстиції - запобігання наступних правопорушень неповнолітніми. Це досягається шляхом ідентифікації причин, які ведуть до поведінки неповнолітнього, та наданням підтримки та програм зміни поведінки.

5. Соціальна реінтеграція - ювенальна юстиція сприяє соціальній реінтеграції неповнолітніх після виконання покарання або попереджувальних заходів. Вона сприяє їхньому поверненню до суспільства, надаючи підтримку та ресурси для їх соціальної адаптації та інтеграції.

6. Превентивність - ювенальна юстиція включає в себе також превентивні програми та заходи, спрямовані на запобігання поведінки, що може привести до правопорушень. Це можуть бути освітні програми, розвиток навичок і підтримка родини та середовища неповнолітнього.

Суди розглядають справи: щодо неповнолітніх, які вчинили злочини; щодо неповнолітніх, які вчинили адміністративні правопорушення у віці від 16 до 18 років; про поміщення дітей віком від 11 років у приймальники-розподільники для дітей; про адміністративну відповідальність батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників) неповнолітніх за невиконання ними своїх обов'язків щодо виховання і навчання дітей та обмеження батьків у дієздатності, відібрання дітей та позбавлення батьківських прав, виселення осіб, позбавлених батьківських прав, якщо їх спільне проживання з дітьми,

щодо яких вони позбавлені батьківських прав, неможливе; про поновлення батьківських прав і розв'язання суперечок між батьками щодо місця проживання дітей та інші питання, пов'язані з особистими, житловими і майновими правами неповнолітніх.

Відомо, що історично неповнолітні були фактично прирівняні до «дорослого» злочинця. Однак, загальна точка зору дослідників зводиться до того, що дорослі і діти не можуть бути рівними ні в фізичному (переносити тілесні покарання), ні в психічному (повністю розуміти свої вчинки й усвідомлювати значення юридичних процедур, в яких доводиться брати участь після притягнення їх до кримінальної відповідальності) аспектах. З давніх часів приділялася особлива увага питанню принципів відмінностей в покаранні злочинців різного віку.

Перші спроби захистити неповнолітнього від несправедливо жорстокої кари виникли ще в римському праві, зокрема, в Дигестах Юстиніана зазначалось, що захист осіб у віці до 25 років стосовно угод майнового характеру здійснюють їхні опікуни. Проте, якщо неповнолітній умисно вчинить злочин, тоді допомога йому не надавалась.

Деякі особливості відповідальності неповнолітніх простежуються і у правових джерелах, що діяли в добу середньовіччя на українських землях. У Литовському статуті (1529 р.) вказувалося, що в цивільних справах неповнолітні діти, яких притягнуто до суду, через свою молодість зобов'язані відповідати тільки у виключних випадках (вказувалося в яких саме).

В Україні застосовувалися також німецькі правові джерела. Зокрема, у середньовічних містах діяло магдебурзьке право, витоки якого полягали в Саксонському зерцалі. Особи чоловічої статі до 14 років, а жіночої – до 13 років звільнялися від страти та тілесних покарань.

Історичний досвід виникнення та становлення ювенальної юстиції свідчить, що вона існує вже понад 100 років. Свого найбільшого розвитку ювенальна юстиція набула у країнах Європи та Америки. Ці країни дійшли висновку, що без спеціального

судочинства для неповнолітніх правопорушників проблема підліткової та дитячої злочинності не може бути вирішена.

Перші суди у справах неповнолітніх були створені в Австралії в 1890 році, у Канаді в 1894 році, у США в 1899 році, які базувалися на спеціалізації правосуддя та наявності спеціалізованого суду. В Італії, наприклад, свого часу був прийнятий Закон «Про спеціалізовані суди у справах неповнолітніх». У Португалії в 1911 році створені трибунали у справах неповнолітніх, поєднані з опікунськими судами. Також, автономні судові системи у справах неповнолітніх було створено свого часу в Угорщині, Польщі, Румунії, Греції, Швейцарії, Японії та інших.

У Франції ювенальна юстиція з'явилася набагато пізніше, ніж в інших європейських країнах, і потребувала немалих зусиль. Всі часи значне місце посідав суд присяжних, і тому тільки в цій країні з самого початку було передбачено крім створення одноособового судді, ще й трибуналу у справах неповнолітніх, а згодом і створення суду присяжних у справах неповнолітніх.

У Швейцарії ювенальна юстиція була започаткована в 2007 р. На чільне місце поставлено виховання. Найчастіше ювенальний суд обмежується попередженнями або тижнем примусових робіт. Позбавлення волі є крайнім заходом, до якого вдаються тільки в разі скоєння дуже тяжких злочинів. Але дитина може «сісти» і в 10 років, такі випадки були. Верхня вікова межа «підліткової відповідальності» – 22 роки.

Більшість сучасних дослідників схиляється до думки, що розвинені системи ювенальної юстиції на сучасному етапі базуються на таких основоположних принципах: верховенства кращих інтересів дитини, виховання, соціальної насиченості, максимальної індивідуалізації та неформальності судочинства, пріоритету відновного правосуддя, рівної уваги.

Функціонування ювенальної юстиції у світі базується на трьох основних моделях:

1. Англосаксонській (Австралія, США) – передбачає обмежену предметну підсудність: ювенальний суд розглядає усі види правопорушень неповнолітніх, окрім тяжких злочинів.

2. Континентальній (Німеччина, Франція) – ювенальні суди мають широку предметну підсудність – всі види правопорушень неповнолітніх розглядаються саме там і, разом з тим, суд розглядає справи дітей, які потребують допомоги з боку держави.

3. Скандинавській (Швеція) – поєднується судова й адміністративна ювенальна юстиція. У ній немає окремих ювенальних судів, але в місцевому суді працює ювенальний суддя або створюється ювенальний відділ суду для розгляду справ неповнолітніх. Провідну роль серед державних інститутів, відіграє соціальна служба, організована за територіальним принципом.

Також у таких країнах, як Фінляндія, Норвегія актуальним є використання процедури медіації у системі ювенальної юстиції.

У мінімальних стандартних правилах ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила 1985 р.) зазначено: «...за вчинення правопорушень, які караються за законом держави, неповнолітні повинні притягуватися до відповідальності, яка відрізняється від відповідальності повнолітніх осіб...».

Згадаємо пункт 3 статті 40 Конвенції про права дитини, у якій підкреслено, що «...держави-учасниці прагнуть сприяти в установленні законів, процедур, органів і установ, що стосуються безпосередньо дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, обвинувачуються або визнаються винними в його порушенні».

Подальший соціальний та економічний розвиток будь-якої держави залежить від її людського потенціалу, а тому вивчення зарубіжного досвіду впровадження ювенальної юстиції, як системи захисту прав неповнолітніх, є надважливим завданням будь-якої правової держави.

Слід зазначити, що відхід від каральної системи, дотримання прав дитини під час судового процесу, застосування покарань, альтернативних позбавленню волі, відновне правосуддя, превенція та реабілітація показали свою ефективність. У розвинених демократичних країнах активно впроваджуються різноманітні

профілактичні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, програми для батьків, залучається школа та громада до роботи з правопорушниками, надається психологічна допомога.

У різних країнах можуть існувати відмінності в підходах до ювенальної юстиції. Наприклад, деякі країни можуть мати недостатньо розвинуті програми реабілітації для неповнолітніх порушників, що може сприяти подальшому відчуженню від суспільства та збільшенню ризику рецидиву. Також можуть існувати проблеми з надмірним використанням арештів або недостатнім урахуванням особливостей розвитку та соціального середовища неповнолітніх у процесі судового розгляду.

Наприклад, особливість американської моделі полягає в тому, що в разі вчинення серйозного злочину справа неповнолітнього може бути передана до суду загальної юрисдикції, хоча існує критичне ставлення до такої «відмови в юрисдикції».

Проте, дослідження програм перевиховання у США майже одразу показали, що в них (програмах) є більше негативу, ніж позитиву (вони розширювали спектр соціального контролю). Неоднозначними є оцінки результативності цих програм. В одних штатах вони допомагають скоротити рівень рецидиву, в інших ні. Найбільші спори існують між прихильниками посилення покарання та прибічниками менш серйозних заходів впливу.

Формування ювенальної юстиції є важливим аспектом для будь-якої країни, включаючи Україну. І саме міжнародно-правові документи мають стати міжнародно-правовою основою для формування державної політики України у сфері створення системи ювенальної юстиції. Врахування міжнародних тенденцій розвитку ювенальної юстиції, наслідків її впровадження, вивчення недоліків може стати важливим фундаментом створення ефективної системи ювенальної юстиції в Україні, яка відповідатиме міжнародним нормам дотримання прав дитини та сприятиме зниженню рівня дитячої злочинності.

На сучасному етапі важливим складником кримінальної політики в Україні є впровадження ювенальної юстиції. Загальновизнаною

метою ювенальної юстиції, яку задекларовано в усіх відповідних міжнародних положеннях щодо захисту прав людини, є реабілітація та соціальна реінтеграція дитини. Важливе значення для ефективного формування системи ювенальної юстиції, яка б відповідала потребам громадянського суспільства та демократичним стандартам, має досвід високорозвинених країн.

Перші ініціативи щодо створення системи ювенальної юстиції в Україні здійснювалися з 2003 року у формі підготовки та оприлюднення низки інформаційних матеріалів та проектів нормативних документів, впровадження регіональних пілотних проектів.

Також, в Україні вже зроблено певні кроки для втілення у життя прогресивних положень міжнародно-правових актів, що дає підстави вести мову про позитивні зміни у національному (внутрішньодержавному) законодавстві. Протягом 2001 року Верховна Рада України ухвалила Закони: «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про попередження насильства в сім'ї», а ще в 1995 році прийнято Закон «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», в якому передбачено створення при судах інституту судових вихователів, положення про який затверджується Верховним Судом України, Міністерством юстиції України, Міністерством освіти України. Протягом 2004 року Пленум Верховного Суду України прийняв дві постанови: «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» та «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх». Нині в судах України практикується спеціалізація суддів, які розглядають справи про злочини неповнолітніх, і це є вагомим кроком до запровадження ювенальної юстиції. 13 січня 2005 року прийнято Закон «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», в якому визначено правові, організаційні, соціальні засади і гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

В Україні було запропоновано проект про пробацію та медіацію, відповідно до постанови Кабінету Міністрів.

Президент України підписав у 2011 році Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Метою цієї Концепції є побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та дальшою соціальною підтримкою.

Україна, подібно багатьом іншим країнам, стикається зі складними викликами у сфері захисту прав дітей та формуванні ювенальної юстиції. Ці проблеми є комплексними та мають багатоаспектний характер, охоплюючи питання законодавства, системи соціального захисту, професійної підготовки працівників, доступу до юридичної допомоги та інших аспектів.

Однією з ключових проблем формування ювенальної юстиції в Україні є нестача кваліфікованих працівників у системі захисту прав дітей. Це стосується як фахівців з правової сфери, так і соціальних працівників, психологів та інших спеціалістів. Недостатнє фінансування та низький престиж цих професій ускладнюють привернення та утримання висококваліфікованих кадрів.

Другою проблемою є недостатня увага до реінтеграції молоді, яка перебувала у конфлікті із законом. Забезпечення їх подальшої соціалізації та включення в суспільство є ключовим елементом формування ефективної ювенальної юстиції. Проте, існуючі програми реінтеграції можуть бути недостатніми або неефективними через відсутність координації між різними органами та недостатній моніторинг результатів.

Третьою проблемою є відсутність адекватних ресурсів у системі захисту прав дітей. Це стосується як матеріальних, так і людських ресурсів. Брак коштів на розвиток програм та послуг у сфері ювенальної юстиції обмежує можливості держави у забезпеченні повноцінного захисту прав дітей.

Четвертою проблемою є проблеми доступу до юридичної допомоги для неповнолітніх. Незважаючи на існуючі закони та програми, багато дітей, особливо з малозабезпечених сімей або з маргіналізованих груп, мають обмежений доступ до юридичної допомоги через фінансові, географічні або інші перешкоди.

Щоб вирішити ці проблеми, необхідно прийняти комплексний підхід та реалізувати ряд заходів. По-перше, потрібно збільшити фінансування системи захисту прав дітей та забезпечити адекватне фінансування програм реінтеграції та інших послуг. Фінансування заходів, пов'язаних із реалізацією Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, має здійснюватися за рахунок коштів Державного бюджету України, а також інших не заборонених законом джерел.

По-друге, важливо підвищити престиж професій у сфері ювенальної юстиції та забезпечити високу якість підготовки працівників. Передбачити в навчальних планах та програмах підготовки фахівців за відповідними напрямками і курсами з питань роботи з неповнолітніми, що вчинили правопорушення, а також з профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Організувати здійснення заходів щодо залучення волонтерів, студентів вищих навчальних закладів відповідного освітнього спрямування, представників громадських та релігійних організацій до соціально-психологічного патронажу неповнолітніх. Заходи кадрового забезпечення мають включати розроблення програм та організацію проведення низки комплексних освітніх заходів, спрямованих на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації спеціалістів, які працюють з дітьми, що потребують соціальної реабілітації.

По-третє, потрібно розвивати механізми співпраці між різними органами та створювати інтегровані підходи до реінтеграції молоді. Забезпечувати на постійній основі підготовку та підвищення кваліфікації працівників органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, працівників органів внутрішніх справ, суддів, адвокатів, які працюють з неповнолітніми, що вчинили правопорушення, та прокурорів, які проводять правозахисну

діяльність у сфері захисту прав дітей. Провести аналіз причин і умов, що сприяють поширенню злочинності серед неповнолітніх, та подати в установленому порядку Кабінету Міністрів України пропозиції щодо їх попередження.

Нарешті, важливо забезпечити доступ до юридичної допомоги для всіх неповнолітніх, незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання. Забезпечувати надання на постійній основі соціально-психологічної допомоги неповнолітнім, що відбувають покарання у спеціальних виховних установах або перебувають у закладах соціальної реабілітації органів освіти чи звільнені з них, а також їх сім'ям.

Сучасні міжнародні тенденції функціонування ювенальної юстиції на прикладі іноземних країн, дають змогу стверджувати, що впровадження ювенальної юстиції в Україні є необхідним кроком. Адже ювенальна юстиція – це не лише ювенальні суди, а ціла система взаємодії судової влади, державних та громадських інституцій, закріплена на законодавчому рівні.

Сьогодні інститути ювенальної юстиції функціонують більше ніж у 60 країнах світу. Зарубіжна практика функціонування ювенальної юстиції доводить, що як самостійний напрям державного адміністрування прав дитини, ювенальна юстиція себе цілком виправдовує.

Щодо України, то слід відзначити триваючу вже багато років дискусію стосовно доцільності заснування інститутів ювенальної юстиції. Прибічники створення національної моделі ювенальної юстиції вважають, що відповідні інституції стануть надійною гарантією забезпечення прав дітей і захисту дитинства, а їх опоненти відстоюють тезу про те, що ювенальна юстиція стане чинником дестабілізації патріархальних традицій української родини і створить загрози для порушення прав і свобод людини і, зокрема, дитини. З урахуванням того, що, за підрахунками спеціалістів, кожні п'ять років в Україні засуджується близько сто тисяч дітей, це питання буде набувати актуальності і в подальшому.

Чинні норми, що стосуються безпосередньо дітей, містяться в таких документах: Конвенція про права дитини, правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі та інші міжнародно-правові документи.

Важливим складником системи ювенальної юстиції є програми з психологічної допомоги неповнолітнім правопорушникам. Міжнародний досвід показує, що ефективне функціонування системи ювенальної юстиції нерозривно пов'язане з розвитком усіх державних та громадських інституцій та передбачає неухильне дотримання міжнародних стандартів захисту прав дитини.

Таким чином, система ювенальної юстиції уявляється нам як сукупність елементів: особливий суб'єкт та суб'єктний склад – неповнолітній та неповноліття як правова база ювенальної юстиції; спеціалізовані судові органи та установи; спеціальні процедурні норми, що регламентують процес досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень; спеціальні заходи кримінального правового впливу; несудові органи (комісії у справах неповнолітніх, уповноважений з прав дитини, органи опіки та піклування та інші), спеціальні правоохоронні структури, створені для профілактики кримінальних правопорушень неповнолітніх.

Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні визначає основні напрями розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх. Реалізація цих напрямів має посилити відповідальність сім'ї, суспільства та держави за процес виховання і становлення дітей, забезпечити додержання прав і свобод дітей, які потрапили у конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту, зменшити рівень дитячої злочинності.

Важливим у цьому процесі була ініціатива недержавних організацій, що перейшла у співпрацю з державними органами, причетними до питань ювенальної юстиції, у першу чергу, Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства

освіти і науки України, Державної кримінально-виконавчої служби та інші.

В національному законодавстві України містяться всі основні стандарти щодо прав дитини, які гарантовані міжнародним правом, але проблемою залишається реалізація цих прав на практиці і відповідне встановлення узаконених процедур, які є складними та потребують системного підходу для їх вирішення. Лише через спільні зусилля держави, громадськості та міжнародних партнерів можна забезпечити права та свободи дітей.

Список використаних джерел:

1. Проблеми впровадження ювенальної юстиції в Україні (Електронний репозитарій ДВНЗ "УжНУ").

2. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Перспективи запровадження в Україні ювенальної юстиції».

3. Ювенальна юстиція (Вікіпедія).

4. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (Указ Президента України).

5. Підприємництво, господарство і право (Ювенальна юстиція: Міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні) – Тетяна Дмитришина.

6. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (Кабінет Міністрів України).

7. Зарубіжна практика формування ювенальної юстиції (Харківський національний університет внутрішніх справ).

8. Ювенальна юстиція: Окремі аспекти щодо її розуміння (Вісник «Право» / Устрицька Н.І., Дільна З.Ф.).

9. Ювенальна юстиція: історія створення та особливості функціонування у міжнародній та вітчизняній практиці (Широкова-Мураш О. Г., Білощона У. М.).

10. Зарубіжний досвід становлення та розвитку інституту ювенальної пробації як системи засобів запобігання злочинності неповнолітніх: Історико-правовий аспект.

11. Історичні та теоретико-методологічні підстави для вдосконалення майбутньої системи ювенальної юстиції в Україні.

12. Конвенція про права дитини (Офіційний портал Верховної Ради України)

Кавацюк Віта Василівна,
учениця 10 класу
Ковалівського ліцею Нижньовербізької сільської ради
Коломийського району Івано-Франківської області

Науковий керівник:
вчитель історії та правознавства
Ковалівського ліцею Нижньовербізької сільської ради
Коломийського району Івано-Франківської області

Миронюк Ганна Михайлівна

Специфіка функціонування ювенальної юстиції в Україні

«Ваша дитина – тільки дитина. І її поведінка може бути непередбачуваною» -- Ембер і Енді Анковскі. Без перебільшення можна стверджувати, що діти – це окрема, самостійна частина суспільства, якій притаманні особливі правила поведінки, своєрідні життєві стереотипи, що забезпечують її розвиток, становлення та перетворення в дорослу частину суспільства. Щороку тисячі підлітків засуджуються до різних видів покарання. Нажаль, каральна система в її нинішньому вигляді нездатна зробити з неповнолітніх правопорушників законослухняних громадян. Отже, вона потребує істотних змін та реформ. Важливо зазначити, що подальший соціальний та економічний розвиток держави залежить від її людського потенціалу, а тому вивчення зарубіжного досвіду впровадження ювенальної юстиції, як системи захисту прав неповнолітніх, є надважливим завданням будь-якої правової держави.

У наш час важливим складником кримінальної політики в Україні є впровадження ювенальної юстиції. Загальновизнаною метою ювенальної юстиції, яку задекларовано в усіх відповідних міжнародних положеннях щодо захисту прав людини, є реабілітація та соціальна реінтеграція дитини. Важливе значення для ефективного формування системи ювенальної юстиції, яка б відповідала потребам громадянського суспільства та демократичним стандартам, стає досвід високорозвинених країн. Врахування міжнародних тенденцій розвитку

ювенальної юстиції, наслідків її впровадження, вивчення недоліків може стати важливим фундаментом створення ефективної системи ювенальної юстиції в Україні, яка відповідатиме міжнародним нормам дотримання прав дитини та сприятиме зниженню рівня дитячої злочинності.

Основа реформування ювенальної юстиції в Україні закладена в «Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» та «Національною стратегією реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року», що передбачала запровадження системи заходів, яка включала забезпечення дієвого правосуддя, соціально-виховні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, профілактичні та освітні програми, соціальні послуги, що можуть допомогти дитині набути навичок розв'язання соціальних, побутових проблем. Для належного запровадження функціонування системи ювенальної юстиції шляхом реалізації програм профілактики правопорушень серед дітей, здійснення ефективних заходів соціальної адаптації та реабілітації неповнолітніх правопорушників особливо цінним є досвід тих країн, у яких тривалий час функціонують механізми їх запровадження та реалізації на практиці.

Цілком справедливим буде твердження, що на сучасному етапі у багатьох високорозвинених країнах сформувалися й успішно функціонують системи ювенальної юстиції. Це США, Канада, Великобританія, Франція, Німеччина, Нідерланди, Італія, Японія низка інших. Більшість країн пройшли чималий шлях задля досягнення цієї мети. Саме в історичному розвитку ювенальної юстиції виробились міжнародні принципи, які головним чином закріплені у Конвенції ООН «Про права дитини». Метою Конвенції є запровадження дієвих заходів і засобів задля захисту прав дітей щодо запобігання вчиненню правопорушень неповнолітніми. На основі вказаної Конвенції було розроблено і прийнято ряд міжнародних актів, які деталізують та уточнюють положення Конвенції. Це, зокрема, «Мінімальні стандартні правила відправлення правосуддя щодо неповнолітніх» (Пекінські правила) та «Керівні принципи ООН щодо

запобігання злочинності неповнолітніх» (Єр-Ріядські керівні принципи). Саме ці міжнародні документи є основою правового регулювання функціонування ювенальної юстиції у всіх демократичних країнах світу. Більшість сучасних дослідників схиляються до думки, що розвинені системи ювенальної юстиції базуються на таких основоположних принципах: виховання, верховенства кращих інтересів дитини, соціальної насиченості, максимальної індивідуалізації та неформальності судочинства, пріоритету відновного правосуддя, рівної уваги.

Сучасна ювенальна юстиція це складна система, яка об'єднує особливе коло осіб (діти та молодь), спеціальні заходи впливу на них, а також заходи кримінально-правового реагування; особливі процедурні норми, що регламентують процес провадження у справах щодо неповнолітніх, спеціалізовані суди, установи виконання покарань та примусових заходів, державні установи, громадські організації, які сприяють захисту прав дітей та молоді. Оскільки ювенальна юстиція базується на поняттях дитинства і неповноліття, кримінальне законодавство і теорія кримінального права різних країн намагалися і намагаються знайти оптимальні відповіді на питання: у якому віці особа та її рівень розвитку інтелекту, волі стає суб'єктом кримінально-правових відносин за які може нести відповідальність, які межі кримінальної відповідальності будуть найбільш оптимальними і розумними для різних вікових груп (діти, підлітки, молодь), який вплив особливостей психіки, і патологічних відхилень на призначення покарання. Особливості диференціації відповідальності неповнолітніх осіб у країнах свідчать, що кримінальні закони більшості держав світу все більше враховують індивідуальні і вікові особливості психіки підлітків, щоб згодом реалізувати гнучку систему кримінально-правових заходів, яка сприяє не стільки покаранню правопорушника, скільки його адаптації в суспільство.

Крім загальних рис, притаманних системам ювенальної юстиції, у кожній країні є свої характерні особливості, пов'язані насамперед з історичним розвитком демократичних суспільств. Уявлення про

розвиток ювенальної юстиції дає нам періодизація. Слушною вбачається періодизація, запропонована В. Шмідтом: перша половина ХХ століття формування основ класичної моделі ювенальної юстиції, низку сучасні західні дослідники визначають як «гуманітарний патерналізм» 60-70-ті роки ХХ століття криза класичної моделі ювенальної юстиції, розквіт правового реалізму та посилення каральної функцій щодо неповнолітніх 70-90-ті роки ХХ століття «менеджеріалізація» ювенальної юстиції під впливом лібералізації системи кримінального правосуддя і управління вирішенням соціальних проблем в цілому; з 90-х років ХХ століття дотепер розвиток нових форм ювенальної юстиції: декриміналізації, відновного правосуддя, сімейно зосереджених підходів тощо. Як бачимо, для сучасного періоду функціонування ювенальної юстиції характерне впровадження нових форм та методів боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх.

Цікаві з наукової точки зору тенденції розвитку ювенальної юстиції простежуються у США. Ідея ювенального правосуддя у США полягає не в покаранні винної особи, а в забезпеченні піклування, охорони і захисту. Вважаючи належне поводження з дитиною своєю метою, доктрина «батьківської турботи» не завжди передбачала покарання, яке було би пропорційним здійсненому правопорушенню, а тому не визнавала необхідність проведення належної процедури правосуддя в ювенальних судах. Основоположні засади американської доктрини «батьківської турботи», яка виникла у 70-80-х роках минулого століття, втілені сьогодні у системі ювенальної юстиції. Ці ідеї відображені як у ювенальних кодексах штатів, так і в прийнятих федеральних законах щодо ювенальної юстиції та запобігання злочинності неповнолітніх. Ювенальна юстиція у США функціонує шляхом взаємодії різноманітних піклувальних інституцій, участі державних структур та судової влади.

Більшість штатів США має незалежну система ювенальної юстиції яка функціонує без втручання системи загального правосуддя. В основному вона управляється соціальною службою, а саме: Агентством соціальної служби в 23 штатах і службою в роботі із

сім'єю і дітьми в 6 штатах. В 11 штатах система ювенального правосуддя підконтрольна системі правосуддя у справах неповнолітніх. Здійснення правосуддя у справах неповнолітніх має дві цілі: реабілітацію підлітка і забезпечення громадської безпеки. У системі ювенальної юстиції працюють поліція, офіцери пробації, прокурори, захисники, ювенальні судді, соціальні працівники. Для США характерним є також те, що інститут ювенальної юстиції в окремих штатах має певні особливості. В одних штатах активно впроваджуються реабілітаційні програми для неповнолітніх злочинців, розроблені спеціалізованими державними органами; функціонують спеціальні суди за участю присяжних, які затверджують індивідуальні плани роботи з неповнолітніми злочинцями, розроблені службою пробації. В інших штатах справи неповнолітніх передаються до загальних судів із попереднім неформальним розглядом матеріалів кримінальної справи. При цьому до фактичної передачі справи до суду термін пробації конкретно не встановлений. На цьому етапі застосовуються спеціальні програми психологічної та соціальної допомоги неповнолітньому. Більшість фахівців обстоюють позицію, що, ухвалюючи рішення про передачу справи до загального кримінального суду, слід брати до уваги насамперед критерії тяжкості злочину, а не причини й обставини його здійснення. У низці штатів таке рішення приймає виключно прокурор (так, у штаті Флорида прокурор має право виступити з ініціативою про передачу справи до суду для дорослих) або судді.

Слід зазначити, що у США до 14 років американські підлітки вважаються повністю недієздатними. Повноліття для громадян більшості штатів настає з 18 років. З цього віку вони користуються більшістю своїх громадянських прав і, як дорослі, відповідають за свої вчинки. А так зване «повне повноліття» настає з 21 року. З цього віку будь який громадянин США починає користуватися всіма своїми конституційними правами. У США, де поширене правосуддя за участю присяжних, лише в декількох штатах існують суди присяжних для неповнолітніх. Перед винесенням рішення співробітники служби пробації розробляють план роботи з підлітком. План включає в себе

виявлення проблем і потреб підлітка, перелік доступних програм для вирішення його проблем. План передається судді, який і приймає рішення. У США активно розробляються та впроваджуються спеціальні програми профілактичної спрямованості. Значна кількість підлітків – правопорушників не потрапляє під юрисдикцію ювенального суду. Їх «включають» у реабілітаційні програми, метою яких є залучення підлітків у соціально спрямовані заняття та хобі. Серед них можна виділити програму інклюзії, або включення в соціум, молоді 8-17 років, що діє в районах з найбільш високим рівнем злочинності (навчання, професійна орієнтація). Також розробляються програми для батьків, в рамках яких батькам неповнолітніх правопорушників запропонована допомога щодо запобігання вчиненню злочину їхньою дитиною. Крім того, до роботи з профілактики дитячих злочинів залучаються офіцери поліції, які працюють у межах так званого «партнерства шкільної безпеки».

Однією з таких програм є програма позитивного розвитку молоді (PYD). До реалізації програми залучені, крім самих неповнолітніх, дорослі, різноманітні громадські організації, школи, державні установи. Ця програма орієнтована на неповнолітніх, у яких є проблеми у сім'ї, проблеми з наркотичною залежністю тощо. Інтеграція PYD в систему ювенальної юстиції базується на теорії соціального навчання та теорії соціального управління, адже «молодь менше схильна до злочинної поведінки, коли вона взаємодіє з іншими, набуває корисних навичок, отримує винагороду за використання цих навичок, підтримує міцні стосунки, формує прив'язаності, а також заробляє повагу членів своєї суспільної групи». Ця думка контрастує з теоріями карального правосуддя. Досить цікавими програмами є так звані «молодіжні суди». Це програми, у яких молодь здійснює функцію суддів стосовно своїх однолітків, які вчинили певні незначні правопорушення. Суть впровадження молодіжних судів полягає в тому, щоб залучити молодь до відповідальності за проблемну поведінку, ознайомити із функціонуванням правової та судової системи, розповісти молоді про правову та судову системи, дати молоді можливість самостійно вирішувати проблеми у межах своєї

молодіжної спільноти. Молодіжні суди функціонують для визначення справедливих і відновлювальних вироків або диспозицій для респондента. Програми молодіжних судів працюють за чотирма основними моделями: суддя для дорослих, суддя для молоді, колегія присяжних і трибунал для молоді. Згідно з моделлю дорослого судді, дорослий волонтер виступає в ролі судді, а молодіжні волонтери виступають в ролі прокурорів та адвокатів, присяжних, секретарів і судових приставів, Відповідно до моделі молодіжного судді молодіжні волонтери виконують усі ролі, включаючи суддю. Модель молодіжного трибуналу передбачає, що молодь виступає як адвокат звинувачення і захисту і представляє свої справи колегії молодих суддів, яка потім виносить рішення про винесення вироку. Нині в Сполучених Штатах налічується більше 675 молодіжних судів. Молодіжні програми впроваджуються судами у справах неповнолітніх, відділами пробації для неповнолітніх, правоохоронними органами, приватними некомерційними організаціями і школами. Також функціонують програми відновного правосуддя. Практика відновного правосуддя застосовується у школах з високим рівнем злочинності. Це допомагає виявити неповнолітніх, які схильні до правопорушень. Метою відновного правосуддя у США є створення у молодіжній спільноті необхідного клімату, який би сприяв зниженню кількості правопорушень та запобігав рецидивам. Останнім часом у США як у кримінальному, так і в цивільному процесі у справах неповнолітніх сторони звертаються до так званих альтернативних методів вирішення суперечок. До подібної процедури можна вдатися, як до розгляду в судовому порядку, так і в ході судового процесу.

Таким чином, можна зробити висновок, що основоположним принципом системи ювенальної юстиції США є переконання, що втручання на ранніх стадіях вчинення правопорушень неповнолітніми дозволить запобігти зростанню рівня злочинності серед дорослого населення. Даний принцип можна застосувати в Україні. Оскільки більшість науковців та експертів США підкреслюють важливість реформування системи ювенальної юстиції задля підвищення й

ефективності, уникнення дискримінації. Вони стверджують, що система ювенальної юстиції повинна бути реструктуризована, щоб ефективніше запобігати скоєнню злочинів у майбутньому неповнолітніми, та активно виступають за розширення освітніх програм для ув'язнених як основного методу зниження рецидивізму.

Переконана, що важко не погодитися з тим що, поворотним моментом розвитку ювенальної юстиції у Великобританії, як визнають дослідники, стало прийняття Закону про права людини в 1998 році, після цього у судочинстві активно застосовувались положення «Європейської конвенції про права людини». У 1998 році було прийнято новий закон про молодіжне правосуддя та кримінальні докази 1999 року, яким до системи ювенального правосуддя було введено елементи від повного правосуддя, впроваджено систему соціальних служб для роботи з неповнолітніми правопорушниками. Зараз соціальні служби активно працюють на місцевому рівні з підлітками на всіх етапах. Головними завданнями таких служб є профілактичні заходи, моніторинг виконання покарань, робота із соціалізації після виходу з місць позбавлення волі. Сучасне законодавство побудоване таким чином, що в разі вчинення правопорушення особою, молодшою за 18 років, що визнає свою провину і розкаюється у своїх діях, її справа не передається до суду. Законом встановлено, що кримінальна відповідальність у Великобританії може наставати з 10 років. Дітей віком від 10 до 17 років можуть заарештовувати та відводити до суду, якщо вони вчиняють злочин. Законом передбачена анонімність щодо особи неповнолітнього, який обвинувачується у злочині. Судові справи щодо неповнолітніх розглядаються за участю батьків, опікунів, представників засобів масової інформації. При цьому всім учасникам судового засідання заборонено розголошувати інформацію (ім'я, адреса, навчальний заклад, де навчається неповнолітній, фото тощо), за якою може бути ідентифіковано особу неповнолітнього. Вони залишатимуться анонімними протягом усього провадження, але ці обмеження можуть бути оскаржені як правило, засобами масової інформації після закінчення провадження .

Ювенальний суд у Великобританії це тип магістратського суду, який займається молоддю. Справи у ювенальному суді розглядають три магістрати або один окружний суддя. Цей вид судочинства відрізняється від кримінальних проваджень для дорослих, наприклад: розгляд справи менш формальний, громадськість не допускається до суду. Якщо потерпілий бажає спостерігати за провадженням, він зобов'язаний направити запит до суду. Ювенальні суди розглядають правопорушення, включаючи крадіжки та пограбування, антисоціальну поведінку та злочини, пов'язані з наркотиками. Більш серйозні правопорушення, як правило, передаються до суду Корони, але їх можна вирішити в ювенальному суді. У разі розгляду справи щодо неповнолітнього правопорушника віком до 16 років батьки, опікуни чи піклувальники повинні відвідувати суд. Коли справа розглядається щодо вчинення особливо важкого злочину у суді Корони, можуть бути присутні обвинувачі, захисники, а судді можуть «зняти перуки та мантиї під час провадження, щоб неповнолітні підсудний почувався більш комфортно», дітям віком від 10 до 17 років може бути призначена умовна судимість, якщо вони визнають кримінальне правопорушення. Рішення про умовну судимість може прийняти уповноважена особа (як правило, поліцейський) або прокурор — член Королівської прокурорської служби. Вони й визнають умови такої умовної судимості.

На моє переконання, заслуговує нашої уваги позитивний досвід законодавчого врегулювання підтримки дітей-потерпілих та свідків у Великобританії. Законом передбачено ряд спеціальних заходів. Так, діти-свідки, які не досягли 18 років, автоматично мають право подати заяву на застосування спеціальних заходів, таких як допит свідка через посередника під час співбесіди в поліції та в суді; надання свідчень «у приватному порядку» (коли судову залу покидають представники громадськості); зняття перук та мантий суддями та адвокатами, свідчення в суді за екраном, використання відеозаписів; надання свідчень за допомогою прямого відео зв'язку з окремої кімнати; використання досудового відеозапису, записаного перехресним допитом: спілкування за допомогою перекладача, комп'ютера чи

іншого Пристрою. Ще один важливий крок для поліпшення дотримання прав дітей у системі кримінального правосуддя був зроблений у 2019 році, коли проект «Young Witness Initiatives («Ініціатива молодих свідків») завершився підписанням протоколу між Королівською прокурорською службою, поліцією, судами та трибуналами щодо прискорення розгляду справ у судах за участю свідка, який не досяг 10 років. Сьогодні у Великобританії у системі ювенальної юстиції активно працює поліція, муніципальні установи, інші неурядові організації, що використовують в роботі з неповнолітнім приписи, систему угод тощо. Лише у разі вчинення серйозного злочину або рецидиву справа надходить до ювенального суду, який є особливим відділенням магістратських судів (слухання закриті, виступають прокурор та адвокат) і який виносить рішення або про позбавлення волі (дуже рідко) або про інші обмеження прав (передача під нагляд, штраф, заняття в спеціальних центрах тощо).

Що ж стосується системи ювенальної юстиції Франції, то на сучасному етапі вона базується насамперед на «Законі про порушення неповнолітніх» від 2 лютого 1945 року № 45-174 і включає всі стадії правосуддя від слідства до виконання виховних заходів і контролю за виконанням заходів, вжитих щодо неповнолітнього. Система ювенальних судів включає ювенального суддю (магістрату), ювенальний суд, ювенальний суд Присяжних. Разом із тим система захисту прав дитини має два напрями роботи з профілактики в рамках «організаційного захисту» (коли сім'ї неповнолітнього правопорушника самостійно звертаються за допомогою щодо проблеми з вихованням тощо або погоджуються на стороннє втручання в ситуацію) та захист прав дитини в рамках «правового захисту», якщо є докази наявності насилля у сім'ї, неблагополуччя та інших факторів, здатних завдати шкоди дитині (тоді суд вимагає від сім'ї виконання безпечних заходів щодо їх недопущення), або якщо щодо дитини скоєно злочин. Ще з 2002 року діють законодавчі норми, відповідно до яких для неповнолітніх злочинців вікової групи 10-13 років передбачено покарання у вигляді виховних санкцій (наприклад, відшкодування збитків та/або надання допомоги постраждалим,

заборона на спілкування з окремими особами або відвідування певних місць і так далі). У закритих навчальних центрах (на відміну від пенітенціарних установ для неповнолітніх, що вчинили рецидив) застосовується судовий контроль або умовне покарання. Ці заходи є альтернативою ув'язненню.

На завершення варто додати, що сьогодні розглядається можливість розширення застосування заходів, альтернативних взяттю під варту, а також «неповного» утримання ув'язнених у тому числі за допомогою електронного браслету. Це дозволило б, як вважають деякі французькі експерти, посилити виховну роль сім'ї. На сучасному етапі у Франції робота з важкими підлітками орієнтована головним чином на профілактику злочинів. Програми соціальної реабілітації неповнолітніх правопорушників реалізуються через активне залучення сім'ї, адже вважається, що ефективна соціалізація неповнолітніх правопорушників можлива лише у сім'ї. Цю програму цілком можливо реалізувати в Україні, адже благополуччя дітей найкраще підтримувати в родині.

У Нідерландах після прийняття Закону про кримінальне покарання дітей ще на початку ХХ століття були надані рекомендації суддям про застосування різних видів покарання щодо неповнолітніх (до 18 років), в тому числі не пов'язаних з позбавленням волі. Система ювенальної юстиції на даному етапі у Нідерландах представлена прокурором та суддею, якому належать повноваження з ведення справ, прийняття рішень як у разі порушення прав дитини, так і в разі вчинення протиправних дій самим неповнолітнім. Загалом же для Нідерландів характерна багатоступінчаста система ювенальної юстиції. На першому рівні з підлітками працює поліція. Якщо злочин вчиняється вперше і не є особливо важким (наприклад, дрібна крадіжка, вживання легких наркотиків тощо), то поліція направляє підлітка до спеціальних муніципальних служб, які є альтернативною закритим виправним установам,

Варто відзначити, що у 2014 році було прийнято кримінальний «Закон про неповнолітніх», відповідно до якого неповнолітнім може вважатися молода людина до 23 років. Цей закон дозволив

здійснювати правосуддя щодо молоді, яка не досягла свого 23 річчя, у системі ювенального правосуддя. Нідерландські неповнолітні віком від 16 років можуть бути засуджені у суді «для дорослих» за більш серйозні правопорушення, але такі судові провадження трапляються доволі рідко. Якщо ж неповнолітній скоює злочин після проходження реабілітаційних програм або вчиняє важкий злочин, то рішення виносить ювенальний суд, а стосовно підсудних, старших за 16 років, суд «для дорослих», але за участю ювенального судді. Якщо неповнолітній вчиняє декілька правопорушень або злочин середньої тяжкості чи важкий, то до нього може бути застосовано запобіжний захід у вигляді обмеження волі. До неповнолітніх правопорушників в основному застосовуються дві основні санкції штраф та тримання під вартою. Крім того, існують три альтернативні санкції: виправні роботи, відшкодування шкоди та навчання у спеціальних навчальних закладах.

Для неповнолітніх у Нідерландах доступний цілий ряд освітніх та реабілітаційних програм. Наприклад, для реагування на правопорушення були розроблені програми HALT TO STOP. STOP розроблений для профілактики правопорушень серед неповнолітніх віком до 12 років, тоді як HALT призначений для дітей старшого віку. Ці програми поєднують напрями реабілітаційного та відновного правосуддя. Основною метою є профілактика правопорушень згідно з цими програмами, працівники поліції, які взаємо діють з неповнолітніми, можуть зв'язатися з батьками правопорушника або запросити соціальних працівників. Санкції включають виховні та реабілітаційні заходи (наприклад, можуть запропонувати неповнолітньому вибачитись, переглянути фільм, намалювати картину тощо). З 2015 року було введено зміни у державне та місцеве фінансування програм для неповнолітніх, які забезпечили доступність програм, що дало можливість залучити до них широке коло неповнолітніх правопорушників. Такий крок для доступності реалізації зазначених програм мав досить позитивний вплив уже за рік значно зменшилась кількість неповнолітніх, які потрапляли до

виправних установ (навіть враховуючи те, що неповнолітнім зараз вважається молода людина до 23 років).

Це, у свою чергу, дало поштовх до початку реформ стосовно функціонування виправних установ. Отже, мета таких реформ забезпечення переходу на індивідуальну систему місцевих, невеликих закладів, розташованих поруч із місцем проживання неповнолітнього злочинця. Такі заклади мають змогу ефективніше взаємодіяти з іншими установами (наприклад, навчальними закладами), із сім'ями неповнолітніх злочинців, вони більш безпечні та отримують спеціалізовану допомогу соціальних служб. Наприклад, у 2016 р. в Амстердамі був запущений пілотний проект для неповнолітніх правопорушників, які протягом дня можуть відвідувати звичайний навчальний заклад або працювати, а ввечері та у вихідні повертатися до виправної установи. Система ювенальної юстиції Нідерландів, яка робить акцент на впровадженні спеціалізованих реабілітаційних програм, сьогодні показує свою високу ефективність, адже ця країна має доволі низький показники щодо кількості в'язниць та ув'язнених як серед дорослого населення, так і серед неповнолітніх. Звідси, можна дійти висновку, що досвід Нідерландів є хорошим та ефективним для впровадження на території нашої держави.

Ювенальна юстиція Німеччини просто зараз базується на гуманному ставленні до дитини та пріоритеті заходів виховного характеру. «Закон про ювенальну юстицію» 1990 року (JGG) закріпив багаторічну практику застосування альтернативних форм покарання (переговори між потерпілою стороною і злочинцем, відшкодування шкоди, поєднання різних корекційних програм тощо).

Застосування правосуддя для неповнолітніх у Німеччині насамперед покликане протидіяти новим правопорушенням, вчиненим молододою особою чи підлітком. «Для досягнення цієї мети, правових наслідків та з огляду на батьківське право на виховання процедура повинна ґрунтуватися насамперед на ідеї батьківства», йдеться у «Законі про ювенальну юстицію». Даний закон (JGG) здебільшого регулює формальне правосуддя серед неповнолітніх у Німеччині. Основна ідея - «освіта перед покаранням». Це спеціальний закон про

«матеріальне та формальне» кримінальне законодавство у сфері ювенальної юстиції. Такий вид кримінального покарання, як позбавлення волі, застосовується лише у виняткових випадках. Мінімальний термін позбавлення волі становить півроку, максимальний – 5 років, а для підлітків 14-17 років і молодих людей віком до 21 року, які вчинили тяжкий злочин – 10 років.

На завершення свого роздуму підсумую: прийняття рішення про запобіжні заходи щодо неповнолітнього злочинця можуть приймати лише суддя або прокурор. Профілактичні і реабілітаційні програми передбачають насамперед психосоціальну підтримку неповнолітнього, надання послуг посередника в рамках відновного правосуддя, контроль соціального працівника спеціальних державних служб, виховні заходи в освітніх закладах, спеціальні тренінги і семінари, застосування суспільно корисної діяльності, до якої залучається правопорушник. Суддя також може призначити штраф, короткострокове затримання, деякі види громадських робіт. Причому, як підкреслюють фахівці, альтернативні види покарання. Розглядається не як пом'якшення покарання, а для оптимізації системи кримінального правосуддя. І це має свій позитивний результат. Його можна використовувати зараз для формування ювенальної юстиції України.

Перші ювенальні суди з'явилися в Італії ще у 1934 році. Ювенальна юстиція Італії довгий час не була орієнтована, як у Німеччині чи Нідерландах, на ідею гуманізації здійснення правосуддя щодо неповнолітніх. Ситуація змінилася із прийняттям змін до кримінального законодавства. У 1988-89 роках, коли почала формуватися сучасна система ювенальної юстиції, побудована на міжнародних принципах захисту дітей.

Так, у 1988 році було прийнято «Кодекс кримінального судочинства щодо неповнолітніх». Відповідно до кодексу, судове розслідування проводиться з ініціативи ювенального прокурора, а суд у ході розслідування може призначити чотири заходи впливу, три з яких альтернативні позбавленню волі. Згадані заходи впливу такі: 1) визнання правопорушення неповнолітнього незначної тяжкості (від

кримінальної відповідальності підліток звільняється, але виховні заходи з ним проводяться); 2) судове прощення (правопорушення визнається більш серйозним, ніж в першому випадку, і тому виховна робота більш ґрунтовна, але покарання не призначається, оскільки є підстави вважати, що рецидиву не буде); 3) досудова пробація; 4) позбавлення волі, якщо неможливо застосувати попередні заходи.

Сьогодні кримінальний процес щодо неповнолітніх передбачає емоційну та психологічну допомогу на кожному стані, врахування індивідуальних особливостей неповнолітнього злочинця, захист конфіденційності, право на отримання інформації щодо кожного етапу кримінального процесу. Також передбачено спеціалізацію суб'єктів, які беруть участь у процесі та взаємодіють із неповнолітніми, тобто суддів, соціальних працівників, судової поліції, адвокатів тощо. До неповнолітніх досить рідко застосовується такий захід, як утримання під вартою у спеціальних установах. Як правило, неповнолітні підозрювані перебувають удома чи в освітньому закладі. В Італії функціонування системи ювенальної юстиції досить чітко регулюється такою державною інституцією, як «Департамент ювенальної та громадської юстиції», що здійснює нагляд за судами неповнолітніх, молодіжними суддями, програмами відновлення, поверненням неповнолітніх злочинців до суспільного життя. У кожному територіальному центрі Італії діють «Центри правосуддя для неповнолітніх» усього їх 12. Крім того, до структури департаменту входять управління соціального обслуговування неповнолітніх, кримінальні установи для неповнолітніх, перші приймальні пункти та освітні громади .

Цікавий досвід співпраці освітніх громад з ювенальними судами може перейняти Україна. Освітні громади сьогодні відіграють важливу роль у функціонуванні ювенальної юстиції. Основними їх завданнями є освітня, інформаційна функція, надання психологічної допомоги підлітку на всіх етапах кримінального провадження; робота у кримінальних установах; моніторинг дотримання прав дитини на усіх етапах кримінального провадження, при значення покарання, виконання покарання, участь у соціальних проектах стосовно

неповнолітніх тощо. Таким чином, ювенальна юстиція в Італії це складна система взаємодії між державою, судовою системою та громадськістю. Значна увага у системі ювенальної юстиції Італії сьогодні приділяється різноманітним освітнім та виховним заходам, підвищенню ролі сім'ї та громади у запобіганні правопорушенням, запровадженню різноманітних програм у навчальних закладах тощо. Також слід відзначити зростання інтересу до відновного правосуддя та медіації.

Ювенальні суди Японії з'являються в далекому 1923 році. Сучасна ювенальна юстиція в цій країні базується на законодавстві, прийнятому ще після Другої світової війни. Юридичні основи ювенальної юстиції в Японії зафіксовані насамперед у «Законі про добробут дітей (1947 року)» та «Законі про неповнолітніх (1948 роки)» з наступними змінами та доповненнями. Протягом останніх десятиліть до законодавства було внесене ряд поправок, які, поряд із встановленням більш суворих видів покарань за тяжкі злочини, передбачають активне залучення до кримінального процесу сім'ї, волонтерів, різноманітних громадських організацій, реабілітаційні та профілактичні заходи.

У Японії попереднє розслідування стосовно неповнолітнього обвинуваченого здійснюється поліцією (в разі незначних злочинів) і прокурором (у разі звичайних злочинів) і ґрунтується на «Кримінально-процесуальному кодексі» Японії. Затримання чи обрання запобіжного заходу щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого може бути здійснено тільки у виняткових випадках. Якщо все-таки затримання відбулося, то неповнолітній утримується окремо від дорослих. Поліція або прокурор після проведеного розслідування повинні передати будь-яку кримінальну справу стосовно неповнолітнього до Сімейного суду, який відіграє значну роль в системі ювенальної юстиції Японії.

Юрисдикція Сімейного суду поширюється на три категорії неповнолітніх: неповнолітніх віком від 14 до 19 років, дітей правопорушників до 14 років (у виняткових випадках лише за клопотанням губернатора префектури або начальника Центру

дитячого виховання), молодих людей, які не досягли 20 років, схильних до вчинення протиправних діянь. Важливо відзначити, що всі співробітники Сімейного суду мають спеціальну освіту щодо роботи з неповнолітніми. Після передачі справи до Сімейного суду співробітником служби пробації щодо неповнолітнього проводиться соціальне розслідування, під час якого вивчаються умови його життя та виховання, рівень психічного розвитку та інші особливості його особистості, ведеться робота із законними представниками. Також на даному етапі з ним працюють психологи: проводять експертизи, тестують. Усі дані, зібрані щодо неповнолітнього, передають судді, який вирішує, чи потрібно проводити судовий розгляд або можливо припинити кримінальну справу. Практично 80% всіх справ, переданих до Сімейного суду, припиняються до призначення судового засідання (на підставі соціального розслідування офіцера пробації) або після проведення судового розгляду. Сімейний суд також може прийняти такі рішення: застосувати пробацію, направити неповнолітнього у виховну або піклувальні установу, направити у виправні центри для неповнолітніх або повернути справу неповнолітнього, який досяг 14-річного віку, прокурору у разі необхідності розгляду справи у «дорослому» суді.

Підсумовуючи сказане, хотілося б ще раз наголосити: сьогодні японське законодавство орієнтоване насамперед на реабілітацію неповнолітнього, що порушив закон. Ювенальна юстиція Японії характеризується як модель соціального забезпечення, заснована на філософії патерналізму, крім того, вважається, що ї властива представницька модель, оскільки суспільство і держава активно взаємодіють у боротьбі за майбутнє молодих людей.

Таким чином, дослідивши сучасні міжнародні тенденції функціонування ювенальної юстиції на прикладі таких країн, як США, Великобританія, Нідерланди, Італія, Франція, Японія, можна стверджувати, що впровадження ювенальної юстиції в Україні є необхідним кроком. Адже ювенальна юстиція це не лише ювенальні суди, а ціла система взаємодії судової влади, державних та громадських інституцій, закріплена на законодавчому рівні. Лише

ефективне функціонування системи ювенальної юстиції в межах країни відповідно до міжнародних стандартів та принципів може забезпечити падіння рівня злочинності серед неповнолітніх та дотримання прав дитини. Слід зазначити, що відхід від каральної системи, дотримання прав дитини під час судового процесу, застосування покарань, альтернативних позбавленню волі, відновне правосуддя, превенція та реабілітація показали свою ефективність. У розвинених демократичних країнах активно впроваджуються різноманітні профілактичні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, програми для батьків, залучається школа та громада до роботи з правопорушниками, надається психологічна допомога. Важливим складником системи ювенальної юстиції є програми з психологічної допомоги неповнолітнім правопорушникам. Міжнародний досвід показує, що ефективне функціонування системи ювенальної юстиції нерозривно пов'язане з розвитком усіх державних та громадських інституцій та передбачає неухильне дотримання міжнародних стандартів захисту прав дитини.

Ювенальна юстиція – це заснована на специфічних принципах особлива система захисту прав неповнолітніх, яка включає в себе сукупність державних органів, діяльність яких здійснюється спільно з відповідними медико-психологічними, соціальними службами допомоги дітям і підліткам за допомогою механізму захисту прав дитини, які застосовуються для забезпечення реалізації її прав. Мета ювенальної юстиції – виховання неповнолітніх через зменшення шкідливого впливу на них чинника залучення у кримінальне судочинство. В період з 2011 по 2018 в Україні було зроблено великий внесок у розвиток даного питання. Нажаль, зробленої роботи зараз недостатньо.

У зв'язку з подіями, що зараз відбуваються в Україні рівень злочинів серед неповнолітніх стрімко збільшився. Війна негативно позначилась на психіці підлітків, тому важливо усвідомлювати потребу в ефективній ювенальній юстиції задля блага суспільства. Молодь – це та ланка, яка швидко вдосконалює свої навички та вміння, як позитивні, так нажаль, і негативні, тому слід завжди іти на крок

попереду. Якщо держава зацікавлена в розбудові суспільства їй доведеться формувати нову ювенальну юстицію. Найкраще – це робити на основі держав, де успішно працює вже багато років ювенальна юстиція, як джерело захисту дітей та їхніх прав. Тільки добрі наміри, любов та турбота до дітей стануть перспективою для будівництва нової, потужної системи ювенальної юстиції – незалежної України!

Список використаних джерел:

1. Alternatives to custody for young offenders National report on juvenile trends. Netherland Prof. Dr. Ton Liefwaard, Ms. Maryse Hazelzet.
2. Butts, Jeffery, Bazemore, Saa Meroe(2010). «Positive Youth Justice Framing Justice Interventions Using the Concepts of Positive Youth Development. Coalition for Juvenile Justice.
3. Crime and Disorder Act 1998.
4. Codice processo penale minorile D.P.R. 448/1988, D.P.R., 22/09/1988 n 448.
5. Dipartimento per la giustizia minorile e di comunità.
6. Hartjen Clayton A. Youth, Crime and Justice: A Global Inquiry. New Brunswick, N.J. Rutgers University Press, 2008. & Jugendgerichtsgesetz.
7. Junger-Tas, J. (2004) Молодіжне правосуддя в Нідерландах. Чикаго Університет Чикаго Прес, 2004. С. 331.
8. Tough Movement in Japan. La giustizia minorile in Italia di Sonia Viale, Vice capo dipartimento per la Giustizia Minorile.
9. Nothing About Us Without Us! The Failure of the Modern Juvenile Justice System and a Call for Community-Based Justice Charisa Smith. Journal of Applied Research on Children: Informing Policy. For Children at Risk, Vol. 4[2013].
10. World Prison Population List twelfth edition. Roy Walmsley.
11. Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999 Young Witness Initiative.
12. Конвенція про права дитини. Прийнята резолюцією 44/25 Генеральної асамблеї від 20 листопада 1989 року.

13. Крудевич О.М. Здійснення правосуддя щодо неповнолітніх у країнах романо германського та англо-американського типів правових систем. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності, 2014. № 4 (51). С. 143-148.

14. Підприємство, господарство і право 2021 Т. Дмитришина

15. Романюк А. Організація захисту неповнолітніх у кримінальному судочинстві США. Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Львів, 2003. С. 493-523.

16. Ювенальна юстиція навчальний посібник / А.І. Гусев, Ю.Б. Костова, Н.М., Т.Є. Семікон, В.І. Шмерігь, І.Г. Терещенко. За ред. Н.М. Крестинської. Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2006. 243 с.

Кобернюк Адріана Олександрівна,
учениця 10 класу Ліцею № 21 м. Житомира

Науковий керівник:
вчитель історії та правознавства Ліцею № 21 м. Житомира
Кухарська Леся Петрівна

Проблеми організації та проведення виборів в умовах війни

Від початку проголошення незалежності наша держава стала на шлях втілення демократичних засад управління. У першій статті Конституції України зазначено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. У статті 5 Основного Закону визначено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Забезпечити задекларовані правові норми можна через систему виборчого процесу.

Наша держава послідовно доводили своє прагнення бути частиною демократичного європейського світу, дотримуючись міжнародних стандартів проведення виборів, що високо оцінювалось світовою спільнотою. За даними рейтингу індексу демократії видання The Economist Intelligence Unit в категорії «виборчі процеси та плюралізм» Україна за 2020 – 2021 роки отримала 8,25 з 10 можливих балів. Оцінки в діапазоні 8-10 характерні для повноцінної демократії і за цією категорією Україна розташувалася серед найдемократичніших країн світу. Це доволі непоганий результат. Але у розпал повномасштабного російського вторгнення проведення голосування є юридично та практично неможливим. То це означає, що в Україні немає демократії? Чи все-таки можна знайти механізм проведення виборів? Саме про ці питання і хотілося б поміркувати у нашому есе.

Розпочнемо з того, що публічний простір України був стурбований питаннями проведення виборів. Розгорнулася дискусія щодо календарної дати наступних чергових виборів до ВРУ. Річ у тому, що в чинній редакції Конституції закладена така модель обчислення дат виборів та строків повноважень Парламенту, а саме

строк повноважень ВРУ становить п'ять років (частина п'ята статті 76) та чергові вибори до ВРУ відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень ВРУ (частина перша статті 77). Оскільки у 2019 році вперше в історії незалежної України позачергові вибори до ВРУ відбулися влітку (тобто 21 липня 2019 року), а сама ВРУ набула своїх повноважень 29 серпня того ж року, то простий математичний підрахунок років повноважень ВРУ IX скликання дозволяє виявити, що відповідно до логіки Конституції остання неділя жовтня п'ятого року повноважень ВРУ – це 29 жовтня 2023 року. Через повномасштабне російське вторгнення та запровадження Президентом та Верховною Радою воєнного стану в державі, під час якого проведення виборів заборонене, парламентські вибори не відбулись у передбачену дату чергових виборів. Виборчий процес згідно Виборчого кодексу повинен розпочатись не пізніше одного місяця з дня припинення або скасування воєнного стану [8].

Подібна ситуація склалася і навколо виборів Президента. Перший тур виборів Президента України мав відбутися 31 березня 2024 року, а другий тур (у випадку призначення) – 21 квітня. Через початок повномасштабного вторгнення РФ Верховна Рада України затвердила воєнний стан у державі. Указом Президента України №49/2024 від 5 лютого 2024 року дію воєнного стану в Україні було подовжено до 13 травня 2024 року. В статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначається, що в умовах воєнного стану забороняється проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування [4].

Питання щодо того, чи варто проводити президентські вибори та вибори до парламенту в Україні, актуалізується з кількох причин. По-перше, вже закінчився офіційний строк повноважень Верховної Ради України та Президента України. По-друге, вибори – це завжди політичні інтереси, відтак усі ключові політичні гравці починають дивитися на питання доцільності проведення виборів крізь призму власних шансів на здобуття влади та контролю над країною. Тож час від часу з боку політиків лунають неоднозначні й навіть провокативні

висловлювання щодо проведення виборів. По-третє, низка наших міжнародних партнерів хоч і не на офіційному рівні, проте висловлюють стурбованість тим фактом, що українську владу верхівку можуть розглядати як нелегітимну. По-четверте, РФ традиційно використовує питання легітимності української влади для ведення інформаційної війни проти України та світу. По-п'яте, юридична сторона питання хоч і є начебто однозначною (Конституція забороняє проводити вибори в умовах воєнного стану), проте юридичні дебати з цього питання тривають і демонструють наявність різних позицій щодо цієї проблематики. По-шосте, ми вперше опинились у ситуації, коли термін повноважень влади спливає, а доцільність і можливість її переобрання викликає серйозні застереги.

Система державного управління має свої особливості формування ще з початку створення держав на теренах Європи та Азії. Якщо це за формою правління монархічна держава – правління майже завжди передається у спадок. А ті громадяни, які живуть в країнах з республіканською формою правління – можуть обрати того посадовця, який, на думку більшості, є гарним представником інтересів свого народу. Такі високі посади є неабиякою відповідальністю, тому процес виборів – це справді довга та складна процедура [2].

Сьогодні громадяни України живуть в реаліях повномасштабної війни. Багато людей загинуло під час обстрілів території України та під час виконання військового обов'язку. Багато чоловіків і жінок знаходяться на передовій лінії бою, відчайдушно захищаючи Україну та ризикуючи втратити своє життя. Всі ці люди є патріотами своєї держави і захищають цивільних жителів щохвилини. Всі, хто попрощався зі своїми сім'ями, улюбленою роботою, навчанням та можливо з майбутнім, всі ці люди щосекунди доводять всьому світу те, що Україна є незалежна, самостійна, правова країна, де є свої традиції, історія, звичаї, закони та обов'язки. В нас діє Основний, рівний для всіх, закон. Це – Конституція України. В цьому нормативно-правовому документі зазначено права та обов'язки всіх, хто живе в Україні. В Конституції визначено, що проведення виборів Президента під час воєнного стану є заборонено. Проте наші союзники, які

надають різного виду допомогу Україні в такий важкий час досить відкрито наполягають на проведенні виборів попри війну в країні. Для чого це потрібно їм? І чому українська влада відмовляється від цього [2]?

Питання про перенесення українських виборів обговорюють в міжнародній спільноті ще з кінця травня. Після того, як в одному з інтерв'ю президент Парламентської асамблеї Ради Європи Тіні Кокс заявив, що Україна має організувати вибори попри війну, бо до цього зобов'язує статут Ради Європи, про це регулярно заговорили українські та міжнародні ЗМІ. Водночас і дружні до України політичні діячі теж висловлювали стурбованість перенесенням виборів. У серпні під час візиту до Києва сенатор від Республіканської партії США Ліндсі Грем заявив, що вибори в Україні мають відбутися, навіть в умовах війни. На його думку «вільні та чесні вибори, навіть під час нападу» на Україну, можуть продемонструвати, чи змінилась країна в питанні корупції. Однак головний радник та старший директор Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) в Україні Пітер Ербен наполягає: демократичні країни, які є партнерами України не тиснуть на неї у питанні проведення виборів.

У своїй програмі популярний американський блогер Такер Карлсон, який часто критикує допомогу Україні, висловив сумнів у тому, що Україна є демократією і назвав Зеленського «демагогом», який використав війну, щоб отримати абсолютну владу.

Ні для кого не буде секретом те, що в нашій державі присутнє таке явище як корупція. Українське суспільство працює над викоріненням цього негативного прояву. І ,на жаль, ті люди, які знаходяться при владі дозволяють собі взяти хабар, для власної чи чиеїсь вигоди. Тому, наші іноземні партнери пропонують змінити владу, аби зменшити корупцію в країні. Адже фактично крадуть гроші, які вони передали як на допомогу війську та постраждалим людям. Але чи допоможуть вибори зменшити процвітання корупції? Очевидно, що ні. Якщо люди звикли брати гроші собі в кишеню – вони будуть робити це.

Прихильники проведення виборів під час війни мають свої аргументи. По-перше, вони вважають, що Україна має довести, що залишається демократичною державою і не перетворюється на авторитарний режим з концентрацією влади в одних руках. По-друге, вказують на те, що наступного року в Росії відбудуться президентські вибори і тому Володимиру Зеленському також потрібно знову «легітимізувати» свій статус. По-третє, звертають увагу на те, що склад українського парламенту об'єктивно не відповідає реаліям, адже якісь депутати виїхали за кордон, а частина партій, які перебували від впливом Росії, тепер взагалі заборонені. Крім цього, прихильники виборів наводять досвід інших країн, які проводили вибори, перебуваючи у стані війни. Зокрема, йдеться про США під час Другої світової, Афганістан та Ірак [2].

Тоді впливає інше питання: чому влада України і сам Президент відмовились від такої пропозиції? Відповідь є досить логічною. Як вже було зазначено раніше – Конституція України є загальнообов'язковим законом для всіх, незалежно від часу та інших чинників. В наших законах прописано, що на території держави заборонено проводити вибори під час воєнного стану. Тоді навіщо доводити всім, що Україна – це незалежна, суверенна та правова держава, якщо ми готові порушувати свої ж закони?

Розглянемо позицію президента України. Володимир Зеленський заявляв, що якщо вибори відбудуться під час повномасштабної війни з Росії, він у них братиме участь. За словами глави зовнішньополітичного відомства Д.Кулеби, президент вивчає варіант із проведенням президентських виборів [5].

Свою позицію висловив і Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук. Рішення про вибори під час війни може бути ухвалене після вивчення досвіду інших країн. Він наголосив, що у демократичній країні, якою є Україна, проведення виборів «дуже важливо, щоб не було застою у владі». Натомість, за словами Р.Стефанчука, для проведення виборів під час війни необхідно вирішити п'ять-шість дуже важливих проблем, перша з яких, як забезпечити правом голосувати та бути обраним до органів влади

українських військовослужбовців. Другим питанням, яке необхідно вирішити для проведення виборів, на думку голови ВР, – яким чином братимуть участь у голосуванні українські біженці, яких сьогодні за межами України близько 7 млн. Третє питання стосується організації виборів на тимчасово окупованих територіях. Четверте питання – це, безперечно, фінансування виборів». І п'яте питання стосується можливості вільного доступу до медіа.

Кожен дієздатний громадян України має право голосу під час виборчого процесу. Обирання президента є досить важливим етапом для всієї країни, тому голосувати мають всі. Сьогодні досить багато територій сходу є окупованими ворогом. Звичайно, там є багато цивільних українців, там велика кількість військових чоловіків і жінок, і всі вони також мають право голосу, адже боряться за свою країну. То невже є можливим забезпечити людей на окупованих територіях та кожного захисника і захисницю місцем, де вони як і всі зможуть нормально проголосувати? Очевидно, що це неможливо. А чи чесно це буде по відношенню до них? Ті, хто щосекунди ризикують загинути за вільне небо над Україною не мають права голосу тільки через те, що немає можливості влаштувати їм виборчий процес? В цьому і полягає неможливість проведення виборів на території України сьогодні – це є несправедливо та не гуманно. І оскільки кожен, хто має можливість навчатися, відпочивати, розвиватися та працювати – поважають наших військових, проведення виборів чи подібних заходів, поки в країні триває війна, є неможливим [3].

Тепер давайте проаналізуємо небезпеки від проведення виборчого процесу зараз. Жодна держава, яка має в пріоритеті принципи демократії, правовладдя та поваги до прав людини, не може існувати без проведення чесних справедливих виборів. Це є цілком закономірним та не може піддаватися сумніву, адже вибори слугують плацдармом для реалізації конституційної аксіоми — єдиним джерелом влади є народ (ч. 2 ст. 5 Конституції України). Але демократія — поняття глибоке та багатовимірне. Держава спроможна вибудувати власний демократичний устрій знаходячись у стані миру, національної безпеки, економічної стабільності, плюралізму та

свободи слова. Лише за таких умов можливо провести демократичні вибори для формування легітимних інститутів влади. За сьогоднішніх обставин захист демократії в Україні ведеться кожного дня зі зброєю в руках і наразі важко говорити про те, коли цей захист зможе продовжитись не на полі бою, а на виборчих дільницях з виборчими бюлетенями в руках Українського народу [6].

Проаналізуємо власне національне законодавство. Частина 4 статті 83 Конституції України легітимізує продовження повноважень парламенту під час дії воєнного стану до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, яка має бути обрана після скасування воєнного чи надзвичайного стану. Пряма заборона проведення виборів національного та місцевого рівнів у період дії воєнного стану міститься у статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Закон це робить спираючись на конституційне регулювання можливості заборони виборчих прав під час воєнного стану (стаття 64 Конституції України) та неможливості забезпечити дотримання загальних виборчих принципів під час війни, які закріплені (стаття 71 Конституції України). Сьогодні всі органи державної влади, зокрема Парламент та Президент, мають бути згуртованими та виборювати демократію України через захист суверенітету й територіальної цілісності України, що є основними функціями держави, відповідно до частини першої статті 17 Конституції України. Демократія не існує окремо від прав людини, без гарантування останніх перше ставиться під сумнів. Не може існувати справжньої демократії, поки не дотримуються права, що є вкрай важливими для проведення конкурентного та відкритого виборчого процесу, зокрема, свобода вираження поглядів, зібрань і об'єднань.

Так, на міжнародно-правовому рівні стандартів відтермінування проведення виборів внаслідок природних катаклізмів, гуманітарних катастроф, надзвичайних ситуацій та стану війни не існує. Однак історія знає чимало таких випадків на практиці, де це було виправдано та пропорційно легітимній меті — збереженню життя людей, їхнього невід'ємного природного права на життя. В умовах окупації близько 18 % території України, активних бойових дій та постійних ракетних

атак на мирних мешканців на території України забезпечити безпечний виборчий процес неможливо. Більш того в разі початку виборчого процесу під час війни за сьогоdnішніх умов, основним ризиком буде неможливість його завершення в аспекті безпекової ситуації [6].

Ідея виборів під час війни вкрай небезпечна для держави та дестабілізації її інституцій, адже може призвести до питань легітимності як самого виборчого процесу, так і виборних органів. Ключовими тут є виклики, пов'язані з вільним формуванням політичної волі в умовах війни, неможливістю забезпечити повноцінну участь військових і виборців за кордоном, відсутністю політичної конкуренції в умовах звуження прав і свобод під час правового режиму воєнного стану та багато іншого.

Амбасадори виборів в умовах воєнного стану оминають простий, але очевидний факт, який є наріжним. Згідно Конституції, в умовах дії воєнного стану можуть бути обмежені окремі права і свободи громадянина. Саме про це йдеться у п.5 указу Президента України №64/2022 про введення воєнного стану (можливість обмеження конституційних права і свобод, статті 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України). Крім того, вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. Як бачимо, що вибори в умовах правового режиму воєнного стану докорінно суперечать ідеї вільних та демократичних виборів [10].

Є ще й інші проблеми. Неможливо дотримуватись стандартів ОБСЄ (Організація з безпеки і співробітництва в Європі) через тимчасове обмеження політичних прав і свобод громадян. Зокрема, практично припинено мирні зібрання, обмежено свободу пересування громадян, а більшість аудіовізуальних засобів масової інформації працюють у режимі Єдиного інформаційного марафону. Проблематично забезпечити безпеку голосування. Особливо це стосується районів, наближених до бойових дій. Однак, небезпека ракетних ударів зберігається на всій території країни [9].

Державний реєстр виборців не функціонує від початку повномасштабного російського вторгнення (тобто вже майже два роки). Цю проблему посилює велика кількість ВПО; масштабні міграційні рухи, пов'язані з мобілізацією, виїздом за кордон (зокрема, до Росії); перебуванням значної кількості виборців на окупованих територіях тощо. Відтак сформувати достовірні списки виборців (а отже, і забезпечити реалізацію виборчих прав громадян) украї проблематично.

Вибори – завжди боротьба, часто це «виборча війна», де вирують емоції. Вибори та різні політичні преференції роз'єднують і дестабілізують суспільство. До цього варто додати ще один важливий момент: передвиборна боротьба відвертатиме увагу всіх (волонтерів, воїнів, політиків, свідомих громадян) від головної мети – боротьби з ворогом. Напевно останнє, що потрібно нашим воїнам, – це конфліктувати через кандидатів. Отож не побоюся сказати, що у згаданому вище аспекті проведення виборів в умовах війни межує з державною зрадою, яка може призвести до фатальних для нас наслідків на полі бою (чи в кращому разі відтермінує нашу перемогу) [1].

Вивчалася також і думка громадськості. За даними соціологічного опитування, проведеного компанією «Нью Імідж Маркетинг Груп» на замовлення Українського інституту майбутнього (4-10 серпня 2023 року) 76% учасників опитування відмічали, що вибори президента необхідно проводити після перемоги України, щодо виборів до Верховної Ради подібну відповідь надали 61% опитаних, щодо виборів депутатів до місцевих рад та сільських, селищних, міських голів – 56%. Тобто більшість респондентів не вважає за потрібним проводити вибори до закінчення війни та перемоги України. Дані опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) за жовтень. 81% опитаних вважають, що вибори мають проводитися після війни і зараз вони не на часі, 16% підтримують ідею проведення виборів попри війну.

Українські громадські організації вважають, що вибори і повномасштабна війна – несумісні і дестабілізують державу. В

спільній заяві 114 представників громадського сектору вказують на численні виклики такого волевиявлення і застерігають, що формальний акт голосування не є безумовним підтвердженням демократичності режиму. Окрім того, що правові підстави для виборів під час воєнного стану сумнівні, війна поставила перед Україною багато викликів, на які потрібно дати відповідь, перш ніж організувати вибори, кажуть противники цієї ідеї. І йдеться не лише про відновлення зруйнованої інфраструктури. Так, наприклад, очільниця громадянської мережі ОПОРА Ольга Айвазовська зазначає, що безпекові виклики під час активних бойових дій та постійних ракетних атак не дозволяють провести вибори безпечно для населення. Російська армія постійно обстрілює місця скупчення людей – як то поховання у селищі Гроза, виставка дронів у Чернігові, чи місця отримання гуманітарної допомоги у областях, що межують із РФ. Забезпечити безпеку волевиявлення у таких непередбачуваних обставинах – неможливо. Це, у свою чергу, може призвести до дуже низької явки. Якщо у день виборів будуть масові ракетні обстріли всієї країни і явка буде 5-10% – то який буде рівень легітимності такого волевиявлення.

В умовах війни неможливо забезпечити змагальність виборів, адже в умовах обмежень воєнного стану, взяти участь у виборах зможуть лише ті, хто і так при владі, і має ресурси для проведення виборчої кампанії. Президент однозначно виграє наступні вибори, якщо їх проводитимуть найближчим часом. У нього дуже високий рейтинг підтримки. Але для того, щоб у людей був вибір, і щоб опозиція могла представити своє бачення розвитку країни, потрібен змагальний процес [2].

Українська влада погоджується з тим, що Україна не може проводити вибори під час війни, однак має до них готуватися і адаптувати виборче законодавство до нових воєнних реалій. У жовтні 2023 року Міжнародна фундація виборчих систем і громадська мережа ОПОРА підготували дорожню карту виборчої реформи в Україні – це ті кроки, які країна може зробити, щоб відповісти на виклики та досягти прогресу у проведенні демократичних виборів після перемоги.

Цікавим є варіант із дистанційним голосуванням. Прихильники проведення виборів під час війни пропонують голосування через інтернет, зокрема через застосунок «Дія». Водночас таке голосування має значні проблеми в реалізації. У світі є досвід проведення електронних виборів. Пітер Ербен, Головний радник з виборів Міжнародної фундації виборчих систем (IFES), наводить приклад західної Австралії, де нещодавно відбулися вибори з використанням однієї з найсучасніших систем голосування в інтернеті, однак результат анулювали і голосувати довелося повторно. Росія зробить усе можливе, аби втрутитися електронне голосування в Україні і посіяти сумніви щодо його результатів. Крім того, голосування в інтернеті вразливе до звинувачень у фальсифікації, оскільки воно поки має невеликий рівень довіри з боку населення. Більшість українців 65% – негативно ставляться до ідеї дистанційного голосування та переймаються через можливі фальсифікації. Підтримують ідею – 29% [2].

Таким чином, можна сказати, що існує ряд проблем та перешкод, що можуть виникнути під час організації та проведення виборчого процесу. Серед них можна виокремити наступні: часті повітряні тривоги призведуть до того, що надійне проведення голосування, підрахунок голосів і встановлення результатів виборів стануть неможливими через постійні обстріли, також неможливо забезпечити рівні можливості для голосування усіх українців; Україна не зможе забезпечити рівний доступ всіх громадян до голосування, коли сам процес голосування пов'язаний з різним рівнем ризику та постійними обстрілами по всій території держави; неможливим також є проведення виборів одразу після закінчення воєнного стану на найбільш постраждалих територіях з таких причин як безпека, враховуючи всі заміновані території, знищенні виборчі дільниці, та проблеми, пов'язані з інформацією та ресурсами, наприклад, застарілі дані в Державному реєстрі виборців, який давно не оновлювався; неможливо було б забезпечити достатню демократичну легітимність таких виборів; в Україні також не передбачено системи електронного голосування; під час передвиборної агітації, яка може припасти на

період дії воєнного стану, також повинні поширюватись заходи безпеки, пов'язані з воєнним станом.

Отже, виборчий процес – складне, важливе та відповідальне для країни явище для України в умовах сьогодення. Ми маємо пам'ятати про закони, права та обов'язки. Адже навіщо захищати країну, де немає порядку і кожен робить те, що хоче і не зважає на закони? Проведення виборів під час війни є неправильним і нечесним по відношенню до тих, хто на передовій зоні чи тих, хто живуть під окупацією. Україна однозначно може позмагатися з усіма країнами світу в наполегливості, сміливості, працьовитості та вірі в найкраще. Адже кожен мешканець докладає своїх зусиль для скорішої перемоги України в російсько-українській війні, і це секрет нашої непереможності.

Список використаних джерел:

1. Бучин М. Вибори в умовах війни: проводити не можна відкладати // Національний університет «Львівська політехніка» URL: <https://lpnu.ua/news/vybory-v-umovakh-viiny-provodyty-ne-mozhna-vidkladaty> (дата звернення: 18 квітня 2024 року).

2. Вибори і війна: чому Україна має готуватися до виборів і чи можливо їх провести // Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vybory-viyna-za-proty-zelenskyu-rada-yevropy/32673438.html> (дата звернення: 20 квітня 2024 року).

3. Вибори під час війни: Стефанчук назвав п'ять проблемних моментів // Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/10/24/novyna/polityka/vybory-vijny-stefanchuk-nazvav-pyat-problemnyx-momentiv> (дата звернення 18 квітня 2024 року).

4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» // База даних «Законодавство України» / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата відвідування: 18 квітня 2024 року).

5. Зеленський розглядає можливість проведення виборів навесні 2024 року // Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/03/novyna/polityka/zelenskyj-rozhlyadaye-mozhlyvist-provedennya-vyboriv-navesni-2024-roku-kuleba> (дата звернення: 20 квітня 2024 року).

6. Івасюк О., Кириченко Ю. Чому сьогодні в умовах війни вибори неможливі? // Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/chomu-sogodni-v-umovah-vijny-vybery-v-ukrayini-nemozhlyvi/> (дата звернення: 20 квітня 2024 року).

7. Конституція України // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 20 квітня 2024 року).

8. Марусяк О. Коли в Україні мають відбутися чергові парламентські вибори // Реанімаційний пакет реформ. URL: <https://rpr.org.ua/news/koly-v-ukraini-maiut-vidbutysia-cherhovi-parlaments-ki-vybery-v-2023-chy-2024-rotsi/>.

9. Можливість проведення загальнонаціональних виборів в умовах воєнного стану // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mozhlyvist-provedennya-zahalnonatsionalnykh-vyboriv-v-umovakh-voennoho> (дата звернення: 19 квітня 2024 року)

10. Саліженко О. Чому вибори і війна несумісні // Чесно. URL: <https://www.chesno.org/post/5791/> (дата звернення: 19 квітня 2024 року).

Кушнір Інна Сергіївна,
студентка I курсу ВСП
«Івано-Франківський фаховий коледж Львівського
національного університету природокористування»
Науковий керівник:
викладач дисципліни «Правознавство»
ВСП «Івано-Франківський фаховий коледж Львівського
національного університету природокористування»
Лапуняк Надія Дмитрівна

Шляхи удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини

Кожне цивілізоване суспільство прагне миру, але, на жаль, історія має приклади збройних конфліктів, агресії, захоплень і масового знищення. Історія людства свідчить про війни та людей, які воюють один з одним з тих чи інших причин. У більшості випадків війни спричиняють не пересічні громадяни, а уряди та їхні лідери, часто через жадібність і бажання отримати більше землі та ресурсів.

Незважаючи на це, війна є найгіршим варіантом вирішення конфліктів між двома або більше сторонами. Звірства і жорстокість, які відбуваються під час війни, яскраво демонструють темну сторону людської особистості. Поняття «військові злочини» з'явилося наприкінці ХІХ століття, коли почалося видання міжнародних правових актів, що регулюють (і припиняють) військові конфлікти між суверенними державами. Деякі зі злочинів проти людяності назавжди закарбувалися в пам'яті українців: Голокост, Голодомор, Катинський розстріл тощо.

Війна стала приводом для вирішення економічних, політичних, ідеологічних та соціальних конфліктів. Саме військові володіють тактичними та професійними знаннями для виконання бойового завдання, адже від цього залежить не лише кількість зайнятих (відвойованих) позицій, а й безпека цивільного населення на територіях, де відбувається збройний конфлікт. Збройні Сили України

зарекорендували себе як незамінний і важливий елемент державних структур, поєднуючи в собі риси як державних, так і допоміжних структур.

До початку збройного конфлікту на Донбасі у 2014 році Україна лише віддалено спостерігала подібну військову агресію на території інших держав, а тепер повномасштабно воює за українські землі. За ці роки війни військово-правові відносини, а також положення Кримінального кодексу у частині притягнення до відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень зазнали суттєвого реформування.

Із запровадженням відповідних правових реформ виникла нагальна потреба у комплексному фаховому дослідженні проблем, оскільки важливим аспектом системи кримінально-правових заходів протидії військовим злочинам є наявність дієвих механізмів запобігання таким правопорушенням.

Відомо, що основним завданням Збройних сил будь-якої держави є захист суверенітету і територіальної цілісності держави як від актів агресії з боку інших держав (зовнішні загрози), так і від різних внутрішніх загроз у межах її визнаних кордонів (таких як терористичні угруповання і сепаратистські рухи).

Конституція України зазначає, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [1, ст. 65].

Створення, підтримка та використання Збройних сил є правом (і водночас практичною необхідністю) держави для збереження своєї незалежності та реалізації національних інтересів. Збройні сили (як апарат примусу держави) з'явилися разом з утворенням перших держав у світі. Тоді ж вперше виникла потреба у правовому регулюванні поведінки військовозобов'язаних, які вчинили протиправні діяння, що нині розуміються як військові злочини.

Військовими злочинами визнаються передбачені розділом XIX Кримінального кодексу України кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, які вчиняються військовослужбовцями, а також

військовозобов'язаними та резервістами під час проходження ними зборів [2, ст.401].

Для багатьох військових злочинів характерним є вчинення діянь в умовах воєнного стану, в бойовій обстановці, під час бою і в районах бойових дій. Ці ознаки свідчать про підвищену суспільну небезпеку діяння. Поняття «військовий злочин» є суто внутрішньодержавним за своїм значенням. Тобто, це протиправне діяння, яке суперечить порядку несення військової служби, прийнятому (встановленому) в кожній конкретній державі.

Однак це визначення розкриває не всі ознаки військових злочинів, а лише ті специфічні ознаки, які дозволяють відрізнити військові злочини від інших злочинів. Водночас, для військових злочинів цілком характерними залишаються і загальні ознаки злочину. До таких ознак належить: 1) об'єктом злочину є встановлений законом порядок несення або проходження військової служби; 2) суб'єктом є військовослужбовець, а у випадку більшості військових злочинів також і військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (перевірочних) або спеціальних зборів; 3) правопорушення є протиправним лише в тому випадку, якщо воно прямо передбачене в розділі XIX Особливої частини Кримінального кодексу України.

Якщо хоча б одна з цих ознак відсутня, діяння не кваліфікується як військовий злочин. Наприклад, діяння, що не посягають на встановлений порядок несення військової служби (наприклад, крадіжка приватного майна, хуліганство на території військової частини), або діяння, що посягають на військовий правопорядок, але вчинені працівниками чи службовцями Збройних Сил України або інших військових формувань (наприклад, непокора наказу, порушення правил водіння спеціальних транспортних засобів), або діяння, які не визначені законом як військові злочини (наприклад, перехід військовослужбовців на бік ворога в умовах воєнного стану або службові злочини, вчинені військовослужбовцями) класифікуються як загальнокримінальні злочини.

Є такі види військових кримінальних правопорушень за об'єктом посягання, які зазначені у ККУ: 1. Проти порядку підлеглості та

військової честі (статті 402-406). 2. Проти проходження військової служби (статті 407-409). 3. Проти порядку користування військовим майном та його збереження (статті 410- 414). 4. Проти порядку експлуатації військової техніки (статті 415- 417). 5. Проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб (статті 418-421). 6. Проти встановленого порядку збереження військової таємниці (ст. 422). 7. Військові посадові кримінальні правопорушення (статті 423-426). 8. Проти порядку несення служби на полі бою та в районі військових дій (ст. 424-433) [3, с.550].

Таким чином, це поняття в кожній державі регулюється лише національним (кримінальним) законодавством, оскільки не має міжнародного виміру. Частина 1 статті 401 ККУ визначає військові злочини як злочинні діяння, вчинені військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження ними зборів, що посягають на встановлений законодавством порядок несення військової служби або проходження військової служби.

Військовий стан чи воєнний? Військова форма чи воєнна? Військові злочини чи воєнні? Люди плутають поняття військових та воєнних злочинців переважно через те, що ці слова схожі та мають спільну етимологію. Однак перше стосується війни, тоді як друге - безпосередньо військових. Це підказка, якою варто скористатися.

Воєнні злочини – це порушення законів і звичаїв війни. Воєнні злочини є виключно сферою міжнародного кримінального права. В українському законодавстві не містить визначення поняття «воєнний злочин». Незважаючи на відсутність законодавчого визначення воєнних злочинів, частина злочинів, передбачених ККУ, є воєнними, а не військовими злочинами, наприклад: мародерство, насильство над населенням у районах воєнних дій, знущання над військовополоненими, незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала, а також зловживання ними.

Міжнародне право передбачає не лише особисту відповідальність за воєнні злочини, а також командну відповідальність. Командири окремих військових підрозділів несуть відповідальність за порушення

міжнародного гуманітарного права своїми підлеглими, якщо вони мали інформацію про можливість вчинення злочинів підлеглими, але не доклали зусиль для їх попередження або припинення, відповідно до статті 86 Протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року.

До воєнних злочинів і злочинів проти людяності та людства термін давності не застосовується, як це закріплено в Конвенції ООН 1968 року «Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності» та держав-учасниць Ради Європи «Про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів» [4].

Воєнні злочини у війні росії проти України вчиняються з початку повномасштабної війни. За даними Генеральної прокуратури України, наразі в Україні розслідується понад 1700 справ щодо воєнних злочинів, скоєних росією. На окупованій території України зафіксовані численні випадки руйнування населених пунктів, вбивств цивільних осіб та мародерства з боку російських сил.

За словами міністра охорони здоров'я Віктора Ляшка, з початку війни загинули шість медичних працівників, більше десятка отримали важкі поранення; сім лікарень повністю зруйновані російсько-окупаційними військами і не підлягають відновленню; 104 медичні заклади пошкоджені, але підлягають відновленню; 34 автомобілі екстреної медичної допомоги зазнали обстрілів, більшість з них стали непридатними для використання.

Станом на початок 2024 року від початку російського вторгнення в Україну загинуло більше 500 дітей і понад 100 отримали поранення. Такі дані оприлюднила Генеральна прокуратура України. Точна кількість загиблих українців невідома. За даними ООН, станом на 10 січня 2024 року в Україні загинуло більше 10 тисяч цивільних осіб [5].

А в свою чергу військові злочини - це правопорушення, скоєні під час проходження служби в певних збройних силах конкретної країни. Кримінальний кодекс України класифікує кілька груп злочинів, які можуть бути скоєні військовослужбовцями. Це, наприклад, неправомірне використання майна та військової техніки, розголошення військової таємниці та порушення правил несення

служби на полі бою. Військові злочини я детально опишу в цій дослідницькій роботі.

Отже, якщо підсумувати, то воєнні злочини вчиняються виключно на війні, а військові злочини вчиняються виключно у збройних силах. Держава-агресор несе відповідальність за воєнні злочини, скоєні російською федерацією у війні проти України.

Об'єкт злочину проти порядку несення (проходження) військової служби впливає із загального поняття об'єкта злочину і водночас характеризується своїми особливими ознаками. Так, поряд із загальними ознаками, притаманними всім об'єктам охорони кримінального права, йому притаманні і спеціальні ознаки, які закріплюють характер суспільних відносин у сфері виконання особливого публічного обов'язку – проходження військової служби. Розробка питання про об'єкт військових злочинів має важливе теоретичне і практичне значення. Це пояснюється тим, що об'єкт злочину значною мірою визначає характер і ступінь суспільної небезпеки діяння.

Науковець Юрій Демидов запропонував розглядати об'єкт злочину як соціальну цінність. Він вважає, що розуміння об'єкта кримінально-правової охорони в ціннісному аспекті дозволяє поставити його на місце, відповідне його значенню в кримінальному праві, і, що більш важливо, розкрити нові сторони і аспекти його природи.

Саме об'єкт правопорушення значною мірою визначає як об'єктивні сторони правопорушення, так і притаманні йому суб'єктивні ознаки, що, крім того, дозволяє вирішувати проблему криміналізації суспільно небезпечних діянь, визначати межі кримінальної відповідальності, правильно кваліфікувати вчинені діяння, розмежовувати відповідні склади правопорушень та відмежовувати злочинні діяння від незлочинних.

На мою думку, шкода об'єкту, що охороняється кримінальним правом, завдається не будь-яким об'єктом, а лише певними діяннями, характер яких визначається природою самого об'єкта. Це, зрештою, визначає об'єкт як найважливіший критерій систематизації та

класифікації злочинів. А систематизація злочинів, тобто їх упорядкування в струнку і логічно послідовну систему, має важливе як теоретичне, так і практичне значення.

Загальним об'єктом військових злочинів є встановлений законодавством України порядок несення або проходження військової служби.

Цей порядок визначається низкою законів України, військовою присягою, військовими статутами, положеннями про проходження військової служби різними категоріями військовослужбовців, відповідними наказами начальників та іншими нормативно-правовими актами.

За безпосереднім об'єктом можна виділити такі групи військових правопорушень: проти порядку підлеглості та військової честі; проти порядку несення військової служби; проти порядку користування військовим майном та його зберігання; проти порядку експлуатації військової техніки та постачання; проти порядку виконання бойових та інших спеціальних завдань; встановлені порядку ведення встановленої військової таємниці; правопорушення проти порядку несення військової служби, порядку несення служби на полі бою та на театрі бойових дій; військової відповідальності та правопорушення, за які передбачена відповідальність у вигляді військової відповідальності [6].

Отже, визначаючи безпосередній об'єкт військових злочинів, ми виходимо насамперед з того, що вони є частиною загального та видового об'єктів військових злочинів і порушують специфічні (окремі) правовідносини, які виникають і функціонують у процесі проходження військової служби.

Об'єктивна сторона військових злочинів відіграє важливу роль у міжнародному праві, зокрема гуманітарному праві та праві міжнародних збройних конфліктів. Цей аспект охоплює як самі діяння, так і їхні обставини та наслідки, які вважаються злочинами згідно з міжнародним правом.

Військові злочини визначаються як серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені в контексті збройного

конфлікту. Об'єктивна сторона цих злочинів складається з конкретних дій, що порушують міжнародні норми і стандарти, таких як вбивство цивільних осіб, незаконне використання забороненої зброї, пограбування, насильство і сексуальні злочини.

Найважливішим аспектом об'єктивної сторони військових злочинів є їх визначення та класифікація згідно з міжнародним правом. Наприклад, Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) містить перелік діянь, які вважаються військовими злочинами, включаючи вбивства, пограбування і насильство проти цивільного населення. Статут є важливим джерелом права, що визначає військові злочини та відповідальність за них.

Вчинення суспільно небезпечних діянь на порушення встановленого порядку несення або проходження військової служби шляхом як дії, так і бездіяльності. Ознаки, що охоплюються: невиконання бойових обов'язків, загибель людей, тілесні ушкодження, знищення або пошкодження цінного військового майна, зниження боєздатності підрозділу. Особливою мішенню є діяння в умовах воєнного стану, в бойовій обстановці, в бою та в районах бойових дій.

Крім того, до об'єктивних ознак військових злочинів належать також обставини, за яких вони були вчинені. Наприклад, злочини, скоєні в рамках організованого нападу на цивільне населення або як частина ретельно спланованого плану, можуть кваліфікуватися як військові злочини на підставі їхньої організованості та масштабу.

Наслідки військових злочинів також є важливим елементом їхнього об'єктивного виміру. Ці злочини можуть призводити до серйозних порушень прав людини, смертей і поранень беззахисних людей, руйнування інфраструктури та комунальних послуг, а також екологічних катастроф. Врахування цих наслідків може допомогти визначити масштаби військових злочинів та їхній вплив на жертв.

Об'єктивна сторона військових злочинів також включає в себе визначення відповідальності за ці злочини. Це включає індивідуальну відповідальність за конкретні вчинені діяння, а також відповідальність командування за дії військових підрозділів і командирів. Міжнародні трибунали та судові органи, такі як Міжнародний суд ООН (МКС),

мають повноваження розглядати справи про військові злочини та визначати відповідальність за них.

Таким чином, об'єктивна сторона військових злочинів ілюструє важливість розуміння і визнання об'єктивних аспектів цих злочинів у контексті міжнародного права. Можна підкреслити, що об'єктивна сторона включає не лише конкретне діяння, яке вважається злочином, але й обставини та наслідки цього діяння.

Військові конфлікти, незалежно від їхнього масштабу та тривалості, завжди пов'язані з порушеннями міжнародного гуманітарного права та ввійськовими злочинами. Одним із важливих аспектів розуміння цих порушень є вивчення суб'єктів, які стоять за військовими злочинами. Тут розглядаються виконавці військових злочинів, їх класифікація за різними категоріями, мотивація та відповідальність перед міжнародним співтовариством.

Виконавці військових злочинів:

1. Військові командири: часто відповідають за стратегічне планування та проведення військових операцій. Командири можуть бути причетні до різних видів військових злочинів, включаючи напади на цивільне населення, порушення прав людини та злочини проти людяності.

2. Військовослужбовці, які беруть безпосередню участь у бойових діях, також можуть вчиняти військові злочини, якщо вони порушують міжнародне гуманітарне право або права людини.

3. Найманці та солдати-добровольці: у деяких військових конфліктах беруть участь найманці та солдати-добровольці з різними мотивами, від ідеологічних до фінансових. Вони також можуть бути причетні до військових злочинів.

4. Представники влади: члени урядових сил, спецслужб і правоохоронних органів, які можуть зловживати своїм становищем і владою для вчинення злочинів.

5. Злочинні групи: у деяких випадках військові злочини вчиняються організованими злочинними групами. Ці злочинні групи можуть мати власні мотиви і цілі, починаючи від збагачення і закінчуючи політичними амбіціями.

Згідно ККУ суб'єктами військових злочинів можуть бути лише військовослужбовці Збройних Сил України та особи, які проходять військові збори і перебувають на військовій службі у Збройних Силах.

Військовослужбовці - це особи, які проходять службу у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Військова служба - це особливий вид державної служби, під час якої громадяни України, придатні до неї за станом здоров'я та віком, здійснюють професійну діяльність, пов'язану із захистом Вітчизни. Існують такі види військової служби: 1) строкова військова служба; 2) військова служба за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу; 3) військова служба (навчання) курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів та вищих навчальних закладів, які мають військові інститути, військові навчальні підрозділи та кафедри військової підготовки; 4) військова служба за контрактом осіб офіцерського складу; 5) строкова військова служба.

Військове формування - сукупність створених відповідно до закону військових організацій, з'єднань, частин та органів управління ними, до яких приписані військовослужбовці і на які у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосередніх воєнних (бойових) дій покладається захист України, суверенітету, державної незалежності, національних інтересів, територіальної цілісності та недоторканності захист.

Крім Збройних Сил України, до військових формувань належать Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України, Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України та Управління державної охорони України.

Не є військовими формуваннями, утворені за функціями, завданнями, структурою та іншими критеріями, наприклад, державні воєнізовані гірничорятувальні служби у вугільній промисловості, відомча воєнізована охорона на залізничному транспорті тощо [8, с.568].

Військовозобов'язані - це резервісти, приписані до Збройних Сил України або інших військових формувань на особливий період, які є

резервістами, що виконують завдання із забезпечення обороноздатності держави. Згідно з українським законодавством, вони регулярно призиваються на навчальні (або медичні) та спеціальні збори. Особи, які беруть на себе обов'язки військової служби під час навчань та інших заходів, прирівнюються до військовослужбовців. Вони складають військову присягу під час навчань, їм присвоюються військові звання, вони носять форму одягу та знаки розрізнення, поділяються на сержантський, старшинський та офіцерський склад, як і військовослужбовці, і мають такі ж права та обов'язки, що випливають з умов проходження військової служби, тощо. Військовозобов'язаними є також резервісти. А саме ті, хто добровільно перебуває у запасі Збройних Сил України або в інших військових формуваннях.

Злочини проти встановленого порядку несення військової служби характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки, оскільки завдають шкоди суспільним відносинам, що мають значення для національної безпеки.

Під суб'єктивною стороною злочину розуміється досить значуща психічна діяльність винного, яка безпосередньо спричиняє і супроводжує вчинення злочину.

У науці кримінального права під суб'єктивною стороною злочину розуміють його внутрішній (відносно об'єктивної сторони) аспект, тобто психічну діяльність особи, безпосередньо причетної до вчинення злочину, що складається з таких ознак: злочин, мотив і мета. Суб'єктивна сторона вважається найменш вивченим елементом складу злочину, але водночас має найглибший зміст. Об'єктивна (зовнішня) сторона відображає реальні явища, що відбуваються в соціальній дійсності і можуть бути прийняті принаймі органами чуття, тоді як суб'єктивна сторона не може бути сприйнята безпосередньо і може бути пізнана лише шляхом аналізу об'єктивних ознак злочину та внутрішніх психічних процесів винного.

Відповідно до ККУ, суб'єктивна сторона військових злочинів характеризується або умисною виною, або необережністю.

Форма вини є обставиною, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні. Залежно від психічного ставлення суб'єкта до діяння та наслідків, спричинених цим діянням, вину можна поділити на умисну та необережну. В обох випадках суб'єкт повинен принаймні передбачати або бути здатним передбачити суспільно небезпечні наслідки своєї поведінки. Суть принципу преюдиції в кримінальному праві полягає в тому, що «особа не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку». Цей принцип ґрунтується на презумпції невинуватості. [9, с.56-60].

У складі військових злочинів мотив може виконувати різні функції, але в будь-якому випадку він впливає на зміст злочину і вказує на спрямованість діяння. Якщо законодавець вказує на мету як на обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони складу злочину (наприклад, «з метою ухилення від військової служби» - ст. 408 Кримінального кодексу України (далі - КК України)), то вона встановлюється мотивом. Мотив і мета є корелятивними поняттями, кожному мотиву відповідає певна мета і навпаки.

Отже, на завершення аналізу ролі суб'єктів військових злочинів можна зробити висновок, що суб'єкти військових злочинів мають важливе значення для забезпечення правопорядку та захисту прав людини під час конфлікту.

Захист та реалізація інтересів національної безпеки, стабільне функціонування політичної та економічної системи держави вимагають високого рівня ефективності протидії злочинним проявам у військовій сфері та сприяння розвитку її нормативно-правової бази. Внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України призведе до своєчасного та ефективного законодавчого реагування на загрози інтересам держави та безпеки її громадян. Імплементация змін у військовому законодавстві України ставить перед правниками та державними службовцями низку питань.

Більшість з них потребують ґрунтовних теоретичних досліджень. Важливу роль у виконанні завдань, покладених на Збройні Сили України, відіграє особовий склад, який утворює військово-

адміністративну структуру та наділений певними повноваженнями щодо командної та організаційно-розпорядчої діяльності. Надаючи військовослужбовцям певні державно-владні повноваження, закон зобов'язує використовувати їх виключно в інтересах військової служби. Тому вчинення кримінального правопорушення під час проходження військової служби було б грубим порушенням статті 17 Конституції України, законів України та військової присяги, які вимагають сумлінного і чесного виконання обов'язків військової служби.

В останні роки етап реформування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законодавства України військових формувань уможливив заміну значної кількості посад, які раніше обіймали виключно військовослужбовці, цивільним персоналом. Нерідко від діяльності посадових осіб залежала боєздатність національних військових організацій та їхня здатність виконувати покладені на них Конституцією завдання і функції. Статистика свідчить, що цивільні особи на таких посадах у таких військових організаціях вчиняють різні види правопорушень, у тому числі тяжкі та особливо тяжкі злочини. Це є додатковим аргументом на підтримку позиції про необхідність проведення дослідження щодо можливості внесення законодавчих змін до положень статті 401 Кримінального кодексу України.

27 січня 2024 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» [10, с.122-127].

Зокрема, що стосується Кримінального кодексу України (ККУ), то 8 грудня 2022 року Головнокомандувач Збройних Сил України Валерій Залужний та Міністр оборони Олексій Резніков звернулися з листом до Голови Верховної Ради з проханням невідкладно зареєструвати та ухвалити законопроект. Того ж дня зареєстрований законопроект був ухвалений та завізований, підписаний Головою Верховної Ради України та поданий на підпис Президенту України.

По-перше, закон заборонив призначати військовослужбовцю, який вчинив деякі військові злочини, покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або переходити до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в такій санкції.

По-друге, закон заборонив звільняти військовослужбовців від відбування покарання з випробуванням (за винятком вагітних військовослужбовців або військовослужбовців, які мають дітей віком до семи років).

По-третє, закон ще більше посилив покарання за деякі військові злочини, вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, а саме: невиконання наказу, погрози або насильство щодо начальника, самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство, самовільне залишення поля бою, відмова від застосування зброї в бою.

Безумовно, закон містить суперечності. Найбільш дивною з них, яка передбачає дискримінацію військовослужбовців, є те, що при призначенні покарання за певні військові злочини суди повинні закривати очі на те, що Конституція України (статті 21, 24 і 129) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, який Україна ратифікувала, вимагають забезпечити рівність всіх перед законом і судом.

Також дуже суперечливими є непропорційні і водночас надзвичайно суворі покарання за відповідні військові злочини, навіть якщо вони вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці: злісна непокора наказу начальника, що спричинила тяжкі наслідки, карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років, а нез'явлення вчасно на службу із затримкою на три доби або погроза начальнику побоями чи пошкодженням його майна - позбавленням волі на строк від 5 до 10 років.

Слід нагадати, що за чинним Кримінальним кодексом такі покарання передбачені за більш тяжкі злочини. Наприклад, необережні злочини, такі як вбивство кількох людей з необережності, або умисні злочини, такі як захоплення заручників, жорстоке

поводження з дітьми, пограбування або фінансування тероризму, караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Інший приклад непропорційності покарання за схожі правопорушення, вчинені в умовах особливого періоду: самовільне залишення місця служби військовослужбовцем тривалістю до 10 діб карається штрафом або арештом на строк до 10 діб (ч. 3 ст. 172-11 КУпАП), а таке саме правопорушення, незалежно від тривалості, — позбавленням волі на строк від 3 до 7 років (ч. 4 ст. 407 КК) — у 100-700 разів більше.

Ще однією, і не останньою, суперечністю нового закону є те, що він не відповідає принципу правової визначеності. Це пов'язано з тим, що він не тільки не виправляє недоліки, які містилися в статтях 403, 405, 407, 408 і 429 Кримінального кодексу до прийняття нового закону, але й додає нові.

Наприклад, у Дисциплінарному статуті Збройних Сил України та інших нормативно-правових актах немає чіткого визначення поняття «наказ», а також ознак, які б відрізняли його від суміжних понять, таких як «розпорядження», «вимога», «порада» та «вказівка».

Водночас, недбале невиконання наказу в умовах особливого періоду (крім воєнного стану) карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років, і навіть злісна непокора законним вимогам командира (начальника) - лише арештом на строк від 10 до 15 діб, тобто майже у 200 разів менше [11].

Таким чином, важливою подією правового життя в аспекті відповіді на виклики воєнного стану в Україні могло би бути узагальнення Верховним Судом судової практики у справах про військові кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці.

Зміни та доповнення до кримінального законодавства України є необхідними з погляду дії на території держави правового режиму воєнного стану. Ухвалення значної частини законів зумовлено необхідністю посилення відповідальності за вчинення окремих видів злочинів.

Удосконалення відповідальності за військові злочини в Україні є важливою складовою процесу будівництва правової держави, забезпечення правопорядку та захисту прав людини. Для досягнення цієї мети необхідно впроваджувати комплексні заходи, що охоплюють різні аспекти правового, інституційного та процедурного характеру.

По-перше, на мою думку, важливо зміцнити законодавство, що регулює відповідальність за військові злочини. Це включає в себе розширення переліку злочинів, визначення чітких та конкретних критеріїв кваліфікації таких злочинів, а також встановлення жорстких покарань для їх вчинення. Законодавство повинно відповідати міжнародним стандартам та найкращим практикам у цій сфері.

По-друге, важливо підвищити ефективність правоохоронних органів та військового судового апарату у розслідуванні та розгляді справ про військові злочини. Це може включати в себе покращення методів розслідування, розвиток спеціалізованих підрозділів, які займаються цими питаннями, а також надання спеціалізованої підготовки для працівників правоохоронних органів та суддів.

По-третє, важливо забезпечити доступ до справедливого судового процесу для всіх сторін, включаючи обвинувачених, потерпілих та свідків. Це означає забезпечення права на захист, визнання презумпції невинності, надання можливості захисту матеріалами та доказами, а також забезпечення незалежного та безперешкодного доступу до суду для всіх сторін конфлікту.

По-четверте, важливо розвивати механізми міжнародного співробітництва у сфері відповідальності за військові злочини. Це включає участь у міжнародних договорах та конвенціях, спільне розслідування та переслідування злочинів, а також обмін досвідом та інформацією з іншими країнами.

Отже, у результаті виконаної роботи можна зробити висновок, що вдосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини є актуальним завданням, яке потребує комплексного підходу з урахуванням як внутрішніх, так і міжнародних стандартів правосуддя та прав людини. Це важливий крок у забезпеченні правопорядку та справедливості як у військовій, так і у цивільній сферах суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Військові злочини за законодавством України. Загальні поняття, відмежування понять військовий та воєнний злочин, кримінально-правова характеристика, нормативно правове забезпечення, особливості правозастосування під час воєнного стану, актуальна судова практика. / укл.: Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 550 с.
4. Військові та воєнні злочини. В чому різниця? Військові та воєнні злочини. Адвокати ЗСУ. Правова допомога. URL: <https://pravo-ua.com/mobilizayion/vijskovi-ta-voyenni-zlochyny-v-chomu-riznyczya/>
5. За час вторгнення в російському полоні загинули 100 українців – дані ООН. Суспільне. Новини. URL: <http://surl.li/sqdoe>
6. Харитонов С. О. Об'єкт і система військових злочинів. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. Т. 3, № 86. С. 243–253. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-243-253.pdf
7. Кримінальна відповідальність військовослужбовців URL: WikiLegalAid. Платформа правових консультацій - WikiLegalAid. URL: <http://surl.li/sqetg>
8. Вереша Р. В. Теоретико-прикладні аспекти суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. Київ : Алерта, 2017. 568 с.
9. Харитонов С. О. Значення суб'єктивної сторони для кваліфікації військових злочинів. Теорія і практика правознавства. 2018. Т. 2, № 15. С. 56–60. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18883/1/Kharitonov_2018-2.pdf
10. Овчінніков Р. Військові злочини: правове регулювання та шляхи удосконалення кримінального законодавства України.

“Інформація і право”. 2017. Т. 4, № 23. С. 122–127. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/16_3.pdf

11. Хавронюк М. Посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців. Про суперечності нового закону. Центр політико-правових реформ. URL: <http://surl.li/sqvuv>

Кушнірюк Владислав Васильович,
студент II курсу Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського Національного університету ім. В. Стефаника.

Науковий керівник:
викладач-методист, спеціаліст вищої категорії
Малиновська Ірина Володимирівна

Специфіка захисту прав вимушених переселенців в Україні та зарубіжних країнах

Внаслідок збройної агресії проти України з початку 2014 року з'явилася велика кількість внутрішньо переміщених осіб, які потребують захисту та соціальної підтримки. Станом на 16 травня 2016 року, згідно з даними підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій взято на облік 1 780 946 внутрішньо переміщених осіб (ВПО) або 1 439 428 сімей з Криму та Донбасу. З початком повномасштабного вторгнення дані ООН свідчать про 6,2 мільйона українців, які покинули свої домівки. Захист прав ВПО включає не тільки надання допомоги у вигляді помешкання та гуманітарної допомоги, а й забезпечення доступу до правосуддя, соціального захисту та захисту свої прав у своїй країні та поза межами неї. Тож які основні міжнародні та національні нормативно-правові акти регулюють захист прав вимушених переселенців? Які існують механізми соціальної адаптації та інтеграції вимушених переселенців в українське суспільство? Які кращі практики існують у зарубіжних країнах щодо захисту прав вимушених переселенців, які можуть бути адаптовані в Україні?

Перед тим як розглянути ці питання потрібно дізнатися хто може бути внутрішньо переміщеною особою. Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації,

повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

У перші 5 тижнів вторгнення понад 4 млн людей – громадян України та біженців в Україні, а також шукачів притулку, виїхали закордон до сусідніх країн, і ще більше були переміщені в межах України. У контексті нинішньої ситуації та враховуючи масштаби гуманітарних потреб, УВКБ ООН продовжує надавати допомогу особам, яким раніше був наданий захист Україною, а також шукачам притулку, які лишаються на території України. Партнерські організації УВКБ ООН, які займаються соціальною та правовою допомогою, продовжують свою діяльність, хоча й самі були змушені покинути свої домівки

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» забезпечує гарантії дотримання прав та свобод ВПО, захист від примусового переміщення або повернення до місць, де їхнє життя, безпека чи здоров'я можуть бути під загрозою. Цей закон є ключовим для забезпечення прав ВПО в Україні, враховуючи їхні унікальні потреби та обставини. Міжнародними нормативними актами щодо переселенців є «Женевські конвенції про захист жертв війни», «Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни», «Принципи ООН щодо реституції житла та майна в контексті повернення біженців і переміщених осіб» «Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1708 «Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб» та «Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи (2006) державам членам щодо внутрішньо переміщених осіб». Ці акти пояснюють статус та захищають права і свободи переміщеної особи.

ВПО в Україні мають право на життя та свободу від катувань, жорстокого, нелюдського чи принижуючого людську гідність поводження. Свободу пересування та вільне виїзд України. Їм також гарантується право не бути підданими свавільному арешту чи затриманню. Мають право на володіння своїм майном, яке їм належить на праві власності. Вони також мають право на справедливую компенсацію за втрату майна. Право на свободу думки та вираження

поглядів. Це право включає свободу сповідувати свою релігію або переконання, а також свободу поширювати інформацію. Право на працю без будь-якої дискримінації, соціальні виплати та пільги нарівні з громадянами України. Доступ до медичної допомоги нарівні з громадянами України. Право на житло, держава вживає заходів для забезпечення ВПО тимчасовим житлом, а також сприяє їх самостійному забезпеченню житлом. Також Діти ВПО мають право на безкоштовну освіту на загальних умовах з громадянами України.

Україна активно використовує європейський досвід для інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО), адаптуючи його до власних умов. Європейський досвід включає практики соціальної інтеграції, які були застосовані в країнах, що зіткнулися зі схожими викликами. У 2022 році Міністерство соціальної політики України реалізувало програми підтримки, було передбачено понад 57 млрд гривень для виплат допомоги на проживання ВПО. Цифровізація соціальної сфери, зокрема послуги для ВПО у застосунку "Дія". Фінансування програми підтримки ВПО в 2023 році передбачає суму понад 82,7 млрд гривень. Велику роль в інтеграції відіграють центри соціальних служб та інших організацій. ВПО мають право на доступ до інформації про свої права та пільги. Ця інформація надається через різні канали, такі як веб-сайти, гарячі лінії. Центри соціальних служб надають інформацію про доступні послуги та ресурси, такі як освіта, охорона здоров'я, соціальна допомога, правової підтримки.

Станом на 14 березня органи соціального захисту отримали 91,4 тис. заяв на призначення допомоги на додаткові 6 місяців. Близько 66% заяв вже опрацьовано. Ще 34% заяв – знаходяться на опрацюванні

Вони також сприяють адаптації ВПО до інших умов та інтеграції у нове середовище. Для ВПО проводяться тренінги та семінари з різних тем, таких як пошук роботи, доступ до освіти, отримання соціальної допомоги, вивчення української мови тощо. Тренінги з розвитку навичок подолання труднощів, навичок спілкування, навичок вирішення проблем та інших навичок, необхідних для успішної адаптації. Розповсюдження інформаційних матеріалів такі як брошури, листівки, плакати, які містять інформацію про їхні права та

пільги. Надання тимчасового житла для осіб які не мають житла, можуть отримати його в модульних містечках, центрах для ВПО або у приватних осіб. Отримання соціальних виплат, таких як допомога на прожиття, допомога на дітей, допомога для інвалідів тощо. Надання психологічної допомоги в центрах психосоціальної реабілітації або у приватних психологів та дання медичної допомоги. Ці послуги допомагають ВПО впоратися з травмами, стресом та тривогою, пов'язаними з переміщенням.

Важливим аспектом є сприяння працевлаштуванню як проведення ярмарків вакансій для ВПО, де вони можуть знайти роботу або отримати допомогу з пошуком роботи від служб зайнятості. Також вони можуть пройти курси перепідготовки, щоб отримати нову кваліфікацію. Допомога ВПО у визначенні їхніх кар'єрних цілей та наданні їм можливостей, щоб відповідати потребам українського ринку праці та надання можливостей для працевлаштування в Україні. Надання кредитів на розвиток власного бізнесу або створення робочих місць та надання консультацій, тренінгів та інших ресурсів для розвитку власного бізнесу. ВПО можуть пройти курси української мови, щоб краще інтегруватися в українське суспільство або залучитися до програми мовного обміну, які допоможуть вивчити українську мову та спілкуватися з носіями мови.

Волонтерські програми: Залучення ВПО до волонтерських програм, що допоможе їм познайомитися з місцевою громадою та налагодити соціальні зв'язки. Для ВПО проводяться культурні заходи, які допомагають їм ознайомитися з українською культурою та традиціями. Створення мереж підтримки де вони можуть спілкуватися один з одним та отримувати допомогу від інших ВПО.

Громадські організації також відіграють важливу роль, надаючи гуманітарну допомогу, психологічну підтримку, юридичне консультування, організацію дитячих садків та дитячих кімнат, соціальну реабілітацію дітей через творчі заняття та спортивні секції. Ці заходи спрямовані на створення умов для повноцінної інтеграції ВПО в українське суспільство, забезпечуючи їм доступ до необхідних ресурсів та можливостей для адаптації та реінтеграції.

Юридична підтримка дуже важлива в питанні інтеграції щодо вирішенні правових питань, пов'язаних з їхнім статусом, житлом, працевлаштуванням, освітою тощо. Забезпечення представництва ВПО в суді та інших органах державної влади та допомога у відновленні документів, які були пошкоджені, зниклі та знищені.

Кращі практики захисту прав вимушених переселенців у зарубіжних країнах, які можуть бути адаптовані в Україні. Захист прав людини при вимушеному переміщенні в Європі, що базується на європейських стандартах, які можуть бути інтегровані в українське законодавство. Важливим аспектом є судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб, що включає доступ до правосуддя та ефективні судові рішення, судовий захист включає розгляд справ, пов'язаних із соціальними правами ВПО, такими як право на житло, соціальне забезпечення, медичне обслуговування тощо. Це також охоплює вирішення спорів у судовому порядку. Вивчення світового досвіду та використання міжнародних стандартів у національне законодавство є ключовими для забезпечення прав ВПО. Практики країн, які зіткнулися з внутрішніми переміщеннями через збройні конфлікти, можуть бути корисними для розробки стратегій інтеграції ВПО в Україні. Активне залучення вимушених переселенців до розробки та реалізації програм, спрямованих на їхню підтримку та інтеграцію. В Україні можна створити міжвідомчі координаційні органи, які б об'єднували зусилля державних органів, міжнародних організацій та громадських організацій щодо захисту прав ВПО. Також можна створити єдиний інформаційний центр, де ВПО могли б отримати всю необхідну їм інформацію про свої права та пільги, а також про доступні їм послуги. Важливим аспектом є надання послуг онлайн, щоб зробити їх більш доступними. Надання безкоштовної юридичної допомоги, зробити та розширити доступ до безкоштовної юридичної допомоги для ВПО. Створення мережі юристів, які спеціалізуються на питаннях захисту прав ВПО.

Розглянемо та проаналізуємо міжнародні практики, які можуть бути адаптовані в Україні. У Німеччині створено Федеральне відомство у справах міграції та біженців (BAMF), яке відповідає за всі

питання, пов'язані з прийняттям та інтеграцією біженців. ВАРМФ співпрацює з іншими державними органами, міжнародними організаціями та громадськими організаціями, щоб забезпечити комплексну підтримку біженцям.

Хорошим прикладом для адаптації може бути Канада в якій створено Міністерство імміграції, біженців та громадянства (IRCC), яке відповідає за імміграційну політику та програми допомоги біженцям. IRCC співпрацює з провінційними та територіальними урядами, а також з громадськими та приватними організаціями, щоб допомогти біженцям адаптуватися до життя в Канаді.

Щодо моделі Нідерландів було створено веб-сайт "Infolijn Inburgering" який надає біженцям всю необхідну їм інформацію про свої права, обов'язки та доступні їм послуги. Інформація доступна на різних мовах, а також у форматі запитань та відповідей.

У Данії створено "Центри прийому біженців" (Refugee Reception Centers), які надають біженцям комплексну підтримку, включаючи доступ до інформації, переклад, юридичну допомогу, медичну допомогу та послуги з працевлаштування.

Модель Швеції є дуже цікавою, програма "Шведська мова для дорослих іноземців" (SFI), яка надає безкоштовні курси шведської мови для біженців та інших іноземців. Програма SFI спрямована на те, щоб допомогти біженцям вивчити шведську мову на рівні, необхідному для працевлаштування та участі в житті суспільства.

В Австралії діє програма "Settlement Services for New Arrivals" (SSNA), яка надає біженцям та іншим новоприбулим іммігрантам послуги з адаптації та інтеграції. Ці послуги включають допомогу з пошуком житла, працевлаштуванням, освітою, а також з культурною адаптацією.

Хорошим прикладом є модель США, де діє програма "Legal Aid for Refugees" (LAR), яка надає безкоштовну юридичну допомогу біженцям. LAR допомагає біженцям отримати статус біженця, возз'єднатися з сім'ями, а також вирішити інші правові питання.

Програма Великобританії "Refugee Legal Centre" (RLC), надає безкоштовну юридичну допомогу біженцям та шукачам притулку.

RLC допомагає біженцям з різними юридичними питаннями, включаючи подання заяв на отримання статусу біженця, оскарження рішень про депортацію, а також з питаннями возз'єднання з сім'ями.

Норвезька програма "Barn i asylmottak" (Children in Asylum Reception Centers), спрямована на захист прав дітей, які проживають у центрах для біженців.

Ці практики можуть бути адаптовані та впроваджені в Україні для покращення захисту прав вимушених переселенців та їхньої інтеграції в суспільство. Важливо, щоб такі заходи враховували специфіку українського контексту та потреби ВПО.

У сучасному світі проблема вимушених переселенців є актуальною та вимагає негайного вирішення. В Україні, як і в багатьох інших країнах, існують законодавчі та інституційні механізми захисту прав цієї категорії осіб. Однак, попри існуючі норми та процедури, вимушені переселенці часто стикаються з різноманітними труднощами, починаючи від бюрократичних перепон і закінчуючи соціальною ізоляцією.

Міжнародний досвід показує, що ефективний захист прав вимушених переселенців можливий за умови комплексного підходу, який включає не тільки правову підтримку, але й соціальну адаптацію, психологічну допомогу та економічну інтеграцію. Важливою є також міжнародна співпраця та обмін досвідом у цій сфері.

В Україні ВПО мають певні права, які гарантуються їм Конституцією та іншими нормативно-правовими актами. Існує ряд механізмів соціальної адаптації та інтеграції ВПО в українське суспільство, які допомагають їм подолати труднощі, пов'язані з переміщенням, та налагодити нове життя. Однак, на жаль, не всі ВПО мають однаковий доступ до цих механізмів. Існує ряд проблем, з якими стикаються ВПО в Україні, таких як дискримінація, мовні бар'єри, відсутність доступу до житла, освіти та медичної допомоги. Важливо, щоб держава вживала заходів щодо вирішення цих проблем та забезпечення кращого захисту прав ВПО. Український уряд вживає низку заходів для захисту їхніх прав, зокрема надання гуманітарної допомоги, соціальна підтримка, доступ до житла, захист прав людини.

Багато мільйонів українських біженців також шукають притулку в сусідніх країнах Європейського Союзу та інших країнах. Ці країни вживають різних заходів як надання тимчасового захисту, це дозволяє біженцям жити та працювати в країні протягом певного періоду часу. Доступ до соціальних послуг, включає охорону здоров'я, освіту та соціальну допомогу. Допомога з працевлаштуванням, уряди та неурядові організації допомагають біженцям знайти роботу та набути нових навичок. Програми інтеграції допомагають біженцям вивчити мову країни та культуру, а також налагодити зв'язки з місцевою громадою.

Вивчення кращого досвіду зарубіжних країн з питань захисту прав ВПО може допомогти Україні вдосконалити свою систему захисту. Зокрема, в Україні можна адаптувати такі практики, як координація та співпраця між різними органами влади та громадськими організаціями, створення єдиного інформаційного центру для ВПО, надання їм безкоштовної юридичної допомоги, а також розробка спеціальних програм для дітей-ВПО. Важливо також зазначити, що захист прав ВПО потребує не лише зусиль з боку держави, але й активної участі самих ВПО, а також міжнародних та громадських організацій. Тільки спільними зусиллями можна створити умови для гідного життя ВПО та їх успішної інтеграції в суспільство.

Список використаних джерел:

1. УВКБ ООН. Біженці та шукачі притулку.
2. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: аналіз та рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази Київ, 2018.

Новіцька Мар'яна Михайлівна,
учениця 9 класу Підлузької гімназії
Івано-Франківської міської ради,
Науковий керівник: вчитель правознавства
Підлузької гімназії Івано-Франківської міської ради
Ткач Олег Михайлович

Пріоритетні шляхи удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини

Уявіть собі величезний літак, що мчить над пекельним полем битви, де серед загострених контурів брудної війни ховаються секрети страшних злочинів. Подивіться на Україну, яка увійшла у світ правосуддя, обрізаного шпагами корупції та силою, що просвітлює тіньові кутки історії. Щоразу, коли відкривається історична книга, сторінки її переливаються не тільки світлом нашого минулого, але й темрявою вчинків, що відбувалися і відбуваються віками.

Спустившись в лабіринт часу, ми опиняємось на порозі становлення незалежної України, коли мрія про вільну країну розцвітала, немов квітка на мінному полі. З моменту незалежності і до наших днів правосуддя перепливало пекло, прагнучи доторкнутися до найзаповітніших глибин моральної справедливості.

Але цей шлях до волі не завжди був прямолінійним. На кожному кроці стояли випробування, серед яких, мабуть, найбільш важливими стали випробування вогнем війни. В глухих шатрах невідомих таємниць загинули тисячі невинних сердець. Війна – це не тільки баталії на полі бою, але й безглуздість, що вкоренилася в людських душах. Історія запам'ятала страшні сторінки тих років - злочини проти людяності, порушення прав людини, негідні вчинки, що заганяли жах у саму основу існування. У цьому вирішальному моменті стало очевидним: потрібно боротися з беззаконням навіть у власних лавах.

Споконвічна боротьба за істину відбувається на перехресті двох світів: того, що ми бачимо, і того, що лише відчуваємо. Тут, в ущелинах часу, де минуле танцює з сучасністю, стоїть перед нами

виклик: удосконалити систему кримінальної відповідальності за військові злочини.

Це завдання не тільки ставить перед собою мету покарання винних, але й має на меті запобігти майбутнім трагедіям та вберегти права і свободи людини навіть у найважчі часи. Відтоді і до наших днів ця мета перетворювалася на випробування, над яким пройшла не одна держава. Говорячи про військові злочини, важко не згадати за воєнні.

Сьогодні, стоячи на мості між минулим і майбутнім, ми розуміємо, що кожен крок, зроблений у напрямку кращого сьогодення, забезпечує міцніші фундаменти для майбутніх поколінь. Удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини - це не просто завдання. Це моральна відповідальність перед тими, хто віддав своє життя заради нашої волі, і перед тими, хто ще не народився, але має право на безпечне майбутнє.

Будь-яка проблематика, сфера наукового дослідження розпочинається і неможлива без понятійно-категоріального апарату, оскільки, щоб дослідити певне явище, висвітлити його особливості, спочатку необхідно зрозуміти його зміст, дослідити історію походження або зародження.

Поняття воєнного злочину стало закріплене у правових міжнародних актах відносно нещодавно, а саме 1945 р. в Статуті Нюрнберзького трибуналу, але певні правила, що стосувалися недопущення за змістом воєнних злочинів, існували ще з часів рабовласницьких держав. Так, наприклад, в Законах Ману в Індії існували заборони убивати безпомічних ворожих воїнів і тих, хто здався, подібні правила встановлювалися в Стародавній Греції, про них згадував Сунь Цзи у Стародавньому Китаї. Важливим правовим актом в контексті заборони воєнних злочинів є Кодекс Лібера 1863 р. (це акт законодавства США, який ще має назву Інструкція для керування діючою армією Сполучених Штатів). Цей кодекс є зводом норм про правила війни і є першим сучасним кодифікованим актом, який регулював становище жертв війни, правила і методи її ведення. Наприклад, Кодекс вперше вивів за рамки військової необхідності повагу до культурних цінностей, про необхідність взяття під

охорону лікарень тощо від знищення. Кодекс вказував на військову необхідність, що полягає у здійсненні заходів, які необхідні для забезпечення завершення війни, і які є законними відповідно до сучасного права та звичаїв війни. Разом із тим, військова необхідність не допускала жорстокості, тобто заподіяння страждань заради помсти, ані каліцтва чи поранення, за винятком бою, ані катування з метою вимагання зізнань. Не допускалося використання отруйних речовин або безпідставного винищення або спустошення певної території. Примітною є стаття 24 Кодексу, де вказано, що майже загальним правилом у далекі часи було і продовжує залишатися для варварських армій, що цивільна особа ворожої країни приречена на страждання від обмеження її прав, відсутності захисту, на розрив сімейних зв'язків.

Показово, що за багатьма ознаками за Кодексом 1863 р. російська армія підпадає під характеристику «варварської» (в оригіналі акту написано «*barbarous armies*»).

Якщо аналізувати українське законодавство, то у Кримінальному кодексі немає визначень військового або воєнного злочинів, є поняття військового кримінального правопорушення у ст. 401. Це визначення стосується, власне, військових, а не воєнних злочинів.

Протягом свого існування людство завжди використовувало війну як дієвий, але в той же час і безжальний спосіб вирішення конфліктів, чи досягнення своїх політичних, економічних потреб. За свідченнями вчених, у світі було спричинено більше ніж 15 тисяч війн, які забрали мільярди людських життів. Проте і досі у даній сфері ще залишаються деякі поняття та конструкції, які потребують чіткої конкретизації. У даному випадку, такими поняттями слугують «військовий злочин» та «воєнний злочин». Не дивлячись на деяку лінгвістичну співзвучність двох слів, у юридичній площині вони мають зовсім інші значення.

Саме поняття «воєнний злочин» є поняттям суто сфери міжнародного права і відповідно має більш глобальний характер, тобто воно не стосується конкретної країни чи групи країн, а стосується інтересів всього світу. Воєнним злочином за нормами

міжнародного права виступають дії, які являють собою свідоме порушення загальноприйнятих звичаїв та правил війни, тобто порушення так званих «законів війни». Іншими словами, це порушення нормативних приписів міжнародних актів, які деталізують вищевказані поняття.

Першим Міжнародним нормативно-правовим актом в цій сфері виступала прийнята перша Женевська конвенція «Про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях», яка була підписана у 1864 році представниками 16 європейських країн. Саме вона дала поштовх для розвитку всього міжнародного гуманітарного права та регламентації правил ведення бойових дій.

Друга світова війна внесла свої корективи і в систему міжнародного права. Стало зрозуміло, що потрібно не тільки встановити перелік заборонених дій (які підпадають під поняття «Воєнний злочин» та «Злочини проти миру»), але і закріпити механізми притягнення винних до міжнародно-кримінальної відповідальності.

Найбільш актуальним міжнародним актом у питаннях перелічення воєнних злочинів виступає Римський статут Міжнародного кримінального суду. Актуальність даного акту полягає в тому, що він зміг не тільки консолідувати в собі всі склади воєнних злочинів, які були розкидані серед багатьох міжнародних джерел міжнародного гуманітарного права, але і зміг надати тлумачення кожному з них, для того, щоб не було декількох трактувань даних понять.

Одним з ключових моментів, який відділяє воєнні злочини від інших кримінальних дій, є те, що обов'язковою умовою під час їх вчинення є факт наявності збройного конфлікту. Відповідно до норм Римського статуту, воєнні злочини можуть реалізовуватися як під час міжнародного збройного конфлікту, так і під час збройного конфлікту, але без зовнішнього іноземного втручання.

Якщо переходити до поняття «військового злочину», то розпочати можна з того, що це питання в кожній країні регулюється виключно національним кримінальним законодавством, тому що воно

не має міжнародного аспекту. За своїм значенням, поняття «військового злочину» має суто внутрішньодержавний сенс, тобто це неправомірні дії проти прийнятого в державі порядку несення військової служби та всіх інших дотичних з цим понять в конкретній країні.

В Україні всі склади військових злочинів прямо передбачені в єдиному джерелі національного кримінального права – Кримінальному кодексі, а саме в XIX Розділі, що має назву «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (Військові кримінальні правопорушення)». Цікавим моментом є той факт, що деякі складові військових злочинів, які передбачені Кримінальним кодексом, мають всі ознаки воєнних злочинів. Це питання правової неузгодженості в національному законодавстві потребує регламентації та правового аналізу.

Якщо узагальнити все, що було перераховане, то можна сказати, що поняття «воєнного злочину» та «військового злочину» являється двома різними термінами, де єдиним спільним моментом є те, що вони обидва являють собою злочинну діяльність.

В останні роки на етапах реформування Збройних Сил України та інших державних військових формувань, сформованих відповідно до законів України, для значної кількості посад, що раніше займали лише військовослужбовці, стало можливим замінити їх цивільними особами. Також не було винятком, коли діяльність посадових осіб є вирішальною для бойової готовності державних військових формувань та здатності виконувати свої конституційні завдання та функції. Статистичні дані показують, що цивільні особи, які займають такі посади у таких військових формуваннях, вчиняють різні види злочинів, в тому числі тяжкі та особливо тяжкі. Така статистика є додатковим аргументом на користь позиції щодо необхідності проведення досліджень щодо доцільності законодавчого перегляду положень ст. 401 КК України. Окрім проблем застосування кримінально-правових норм щодо вчинених злочинних діянь, що відносяться до розділу в цілому, існує ряд проблем, що охоплюють як військові злочини, так і воєнні. Ось деякі з них:

Є дані, що для фіксації та розслідування військових злочинів залучено більше 6 тисяч кваліфікованих поліцейських, задля допомоги українським правоохоронним органам працюють міжнародні експерти, задіяно більше 600 прокурорів з міжнародним досвідом. Але всерівно цього замало. Дефіцит компетентних кадрів – комплексна проблема. Бо за всі роки війни, в Україні не спромоглися розробити програму з підвищення кваліфікації правоохоронних, державних та судових органів, адвокатів для навчання нормам міжнародного гуманітарного, кримінального права.

Проблема неправильної кваліфікації правопорушень у військових злочинах може виникати через недостатнє розуміння або застосування відповідних нормативно-правових актів. Це може призвести до недосконалості судового процесу та неправильного застосування відповідних санкцій.

Проводячи паралель з воєнними злочинами, згадується дана ситуація. На початку повномасштабного вторгнення правоохоронні органи кваліфікували діяння військових РФ як посягання на територіальну цілісність України, незаконний перетин державного кордону і терористичну діяльність. Хоча зрозуміло, що ті ж, так звані, ЛДНР контролюються з боку Росії і можуть бути визнані комбатантами.

Міжнародні імунітети можуть обмежувати кримінальну відповідальність за військові злочини, але удосконалення кримінальної відповідальності може включати міжнародні домовленості або правові зміни, щоб забезпечити, що такі імунітети не перешкоджають проведенню справедливого судового процесу та покарання за військові злочини. Наприклад, міжнародні домовленості, такі як Римський статут Міжнародного кримінального суду, можуть встановлювати механізми для обходу або зняття імунітетів у випадках військових злочинів.

Проводячи знову розмежування військового та воєнного злочинів, слід виокремити таку ситуацію. Президент, прем'єр-міністр та міністр закордонних справ РФ володіють персональним імунітетом, який зазначає, що поки вони перебувають на своїх посадах, їх не

можна притягнути до відповідальності в межах національних юрисдикцій. Тобто наші національні суди не можуть відкривати кримінальні провадження щодо цієї трійки. Також є так званий функціональний імунітет, в якому зазначається, що ці особи після припинення своїх повноважень не несуть відповідальності за свої політичні рішення. Але, на щастя, в міжнародному праві існує й інша концепція про те, що функціональний імунітет не охоплює міжнародних злочинців. Тобто, ми їх можемо притягнути до відповідальності після того, як вони складуть свої повноваження.

Україна підписала Римський Статут в 2001 році, але досі не ратифікувала цей міжнародний договір. Причин є кілька. Одна з них – рішення Конституційного Суду України про те, що Римський Статут не відповідає положенням статті 124 Конституції України, де сказано, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами України. Детальніше йтиметься у наступних розділах.

Інтенсивність та обсяг змін у сучасному світі, характер змін соціального, економічного, психологічного, організаційного та правового контексту існування сучасної людини потребує відповідного реагування на ті виклики та загрози, що постають зараз перед людством. Зокрема, це стосується необхідності застосування найбільш ефективних та таких, що відповідають існуючому рівню наукового знання та практичного досвіду, підходів та методів створення умов для сприяння, яка вказано у Загальній декларації прав людини, соціальному прогресові і покращенню умов життя при більшій свободі.

Однією із загроз та перешкод на шляху вказаного прогресу є злочинність. Саме тому на рівні міжнародних та регіональних організацій, на рівні окремих держав та їх регіонів постійно розробляються та вживаються заходи з протидії злочинності. Їх опрацювання та реалізація є необхідною умовою сталого розвитку будь-якої країни, умовою для забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи. При цьому актуальним питанням залишається проблематика системи таких заходів.

Перспективним напрямом у сфері протидії злочинності є більш широке застосування сучасних та таких, що довели свою ефективність, підходів та методів протидії злочинності (соціального, економічного, психологічного, організаційного та правового характеру). А їх застосування має носити системний та комплексний характер, реалізуючись на етапах профілактики (формування особистості та злочинного наміру), виявлення (вчинення злочину та прояву злочинного результату, усунення його наслідків), попередження рецидиву (вплив на особистість злочинця, його свідомість з метою недопущення протиправної поведінки у подальшому) окремих злочинів, їх видів та злочинності в цілому.

Наведена точка зору базується на низці припущень. По-перше, на тому, що факторами злочинності (криміногенними факторами) є широке коло явищ та процесів, які мають соціальну, економічну, психологічну, організаційну та правову природу, і які у в своїй сукупності обумовлюють (детермінують) злочинність. По-друге, що злочини та обумовлену їх вчиненням злочинність можна розглядати як певний процес, який має етапи (появи злочинного мотиву, вчинення злочину, фактори, які призводять до його рецидиву) в межах яких діють або втілюються відповідні криміногенні фактори. За своєю природою це можуть бути одні і ті ж самі криміногенні фактори. Тому запобігання злочинам можна розглядати як процес впливу на етапи здійснення злочинної діяльності. По-третє, враховуючи різну природу криміногенних факторів, у діяльність із протидії злочинності слід включати різні підходи та методи, які також мають різну природу (соціальну, економічну, психологічну, організаційну, правову тощо), що забезпечує можливість комплексного впливу на явища та процеси, які у своїй сукупності обумовлюють злочинність. Щодо визначення кола сучасних підходів та методів профілактики злочинності, застосуванню яких доцільно приділяти більшу увагу, то з урахуванням змісту таких заходів та відносно до їх реалізації на певних етапах такої діяльності наведу наступне їхнє групування.

Сучасні підходи та методи протидії злочинності на етапі її профілактики: 1) реалізації механізмів соціальної підтримки населення

або окремих його груп 2) правова освіта громадян, соціальна реклама та інші засоби інформування та підвищення рівня правосвідомості та соціальної активності громадян (мешканців громади); 3) використання сучасних технічних засобів та пристроїв запобігання вчинення правопорушення (використання засобів фото - відео фіксації, встановлення засобів захисту); 4) використання інформаційно-аналітичних систем збирання та обробки інформації з метою прогнозування стану злочинності на певній території, форм та видів окремих злочинів, їх попередження тощо.

Сучасні підходи та методи протидії злочинності на етапі виявлення злочину: 1) розширення форм звільнення правопорушника від кримінальної відповідальності та покарання внаслідок виконання певних умов до поведінки, вчинення суспільно корисних дій, пов'язаних із усуненням заподіяної шкоди, сприяння розслідуванню, усунення дії на особу криміногенних факторів тощо; 2) розширення альтернативних способів розв'язання кримінальних конфліктів та диференціація кримінальної процесуальної форми розслідування злочинів (спрощення процесуальної форми (розслідування кримінальних проступків); 3) впровадження відновного правосуддя (медіація); 4) заснування ювенальної юстиції; 5) запровадження механізму компенсації шкоди жертвам.

Сучасні підходи та методи протидії злочинності на етапі попередження рецидиву злочинів: 1) реалізація механізмів соціальної підтримки правопорушників, вирішення їх соціальних потреб. 2) здійснення системи наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених, сприяння у їх ресоціалізації (діяльність служби пробації); 3) залучення правопорушників до участі у корекційних програмах; 4) застосування методик оцінки ризиків вчинення кримінального правопорушення; 5) удосконалення системи заходів кримінально-правового впливу.

Якщо проаналізувати наведені вище підходи та методи протидії злочинності, то частина з них добре відома національній правовій системі (примусові заходи виховного характеру, інститут звільнення від кримінальної відповідальності) або вже реалізована (інститут угод

у кримінальному провадженні, пробація) чи реалізується в межах законодавства та відповідної правозастосовної практики. Однак, слід зауважити, що стосовно окремих з вказаних підходів та методів ще неповністю розкрито їх потенціал (соціальні послуги, відновне правосуддя, ювенальна юстиція) або вони потребують свого оновлення (заходи кримінально-правового впливу) чи навіть належної розробки та впровадження у повсякденну діяльність органів, діяльність яких пов'язана із протидією злочинності (використання сучасних інформаційно-технічних та аналітичних систем збирання та обробки інформації). Також важливим аспектом цього питання є опрацювання комплексного застосування підходів та методів протидії злочинності та їх взаємного доповнення під час їх реалізації.

Політико-правова дилема щодо ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) 1998 р. вперше постала перед українським законодавцем у 2000 р., коли наша держава разом з іншими країнами взяла участь у підписанні цієї міжнародно-правової угоди. Майже відразу після підписання цього документу стали очевидними й перші ознаки неготовності України долучитися до системи міжнародної кримінальної юстиції: у 2001 р. було надано висновок Конституційного Суду України щодо невідповідності Римського статуту Конституції України вітчизняній судовій системі. У подальшому декілька разів з'являлася надія на скорішу ратифікацію Римського статуту МКС: після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 р., відповідно до якої Україна зобов'язувалася ратифікувати та імплементувати положення Римського статуту МКС та пов'язані з ним документи, і в 2016 р. після номінального усунення конституційних перешкод щодо ратифікації цього документу шляхом внесення змін до ст. 124 Конституції України. Проте після сплину визначеного у відповідному законі трирічного терміну очікуваної ратифікації так і не відбулося.

Аналізуючи сучасний стан міжнародної кримінальної юстиції в особі МКС, зазначу, що тенденції щодо визнання його юрисдикції є наразі однозначними. На сьогодні цей документ ратифіковано 123

країнами світу. Однак поряд з численним переліком держав, що вже ратифікували цей документ, існує й декілька країн, які після підписання не лише не ратифікували Статут, а навіть відкликали свій підпис під цим документом. При чому це не лише другорядні політичні гравці такі, як Бурунді та Філіппіни, а й флагмани міжнародної політики такі, як США, що створює серйозні виклики функціонуванню МКС. Проте наявність певного прогресу МКС у розслідуванні резонансних справ, зокрема, військових злочинів, вчинених на території Афганістану, яке було розпочато 5 березня 2020 року, дає надію на підвищення загальної ефективності його функціонування.

Україна, не ставши повноправною учасницею Римського Статуту МКС, тим не менш вже двічі зверталася до цього органу в режимі *ad hoc* 14 квітня 2014 р. і 8 вересня 2015 р. із заявами про визнання юрисдикції МКС щодо злочинів проти людяності і військових злочинів, вчинених на території України, починаючи з 20 лютого 2014 р., без вказаної кінцевої дати та незалежно від громадянства осіб, що вчинили зазначені злочини. Вбачається, що попередні результати збору доказів та розгляду юрисдикційних аспектів цих справ є доволі позитивними для нашої держави. У той же час, як справедливо зауважує М. Гнатовський, суперечливість правових відносин України з МКС полягає в тому, що в результаті звернень до МКС на Україну повною мірою поширюються зобов'язання щодо співпраці держав-учасниць з ним, проте вона не може користуватися ані організаційними, ані процесуальними правами, що надаються Римським статутом державам, які його ратифікували. Крім того принципово невірною видається побудова відносин з МКС за схемою тимчасової вигідності того чи іншого звернення до МКС і уникнення повноцінної асоціації з ним, що закладає небезпечну основу подвійних стандартів кримінального переслідування за міжнародні злочини. Такими, що не повною мірою відповідають положенням Римського статуту МКС, слід визнати і норми чинного кримінального законодавства в питанні врегулювання відповідальності за злочини проти людяності і військові злочини.

За останні роки відповідним комітетом Верховної Ради України було розглянуто два значних за обсягом законопроекти щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права, зокрема, Римським статутом МКС. Слід відзначити, що поряд із загальним позитивним спрямуванням, зазначені законопроекти не позбавлені й певних недоліків. Зокрема, автори проекту Закону № 2689 від 27.12.2019 р., намагаючись якнайточніше перенести зміст міжнародно-правових норм до КК України, використали юридичні конструкції, непритаманні вітчизняному кримінальному законодавству, запропонували занадто громіздкі диспозиції статей КК, що невігідно резонує з іншими нормами цього закону та утворює низку внутрішньо- та зовнішньосистемних суперечностей. Вбачається, що такий підхід може бути виправданим лише у випадку, закріплення кримінальної відповідальності за міжнародні злочини не в загальному кодифікованому, а в окремому нормативно-правому акті, як це реалізовано в таких країнах як Великобританія, Канада, Королівство Нідерланди, Нова Зеландія, Південно-Африканська Республіка, Тринідад і Тобаго, ФРН, Хорватія.

Підсумовуючи, слід визнати, що побудова повноцінних відносин України з МКС та нарешті її долучення до системи міжнародної кримінальної юстиції можливе лише шляхом ратифікації Римського статуту МКС. З цією метою слід завершити розпочатий процес реформування норм про кримінальну відповідальність за військові злочини. При цьому однією з важливих вимог імплементації міжнародно-правових норм слід визнати використання властивих для національної правої системи конструкцій, які не суперечать іншим її положенням та є зрозумілими для вітчизняних правозастосувачів. При розробці нової редакції КК України доцільним вбачається виділення норм про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини та злочини міжнародного правопорядку в окрему книгу, щоб не плутати їх з військовими злочинами.

Війна, з її важкими випробуваннями та масовими руйнуваннями, завжди стає ґрунтовним полем для народження військових злочинів.

Повномасштабне вторгнення, поглинаючи людські цінності, вносить свою домінуючу дозу хаосу в суспільство та сушить джерела справедливості.

З початку повномасштабного вторгнення на територію України, світ став свідком надзвичайного військового насильства, яке зберігається в архівах нашої сучасної історії як чорний відбиток безжалісності та порушення міжнародного та українського права. Посилення агресивних дій російських військ, включаючи атаки на мирне населення, знищення цивільної інфраструктури та масові порушення прав людини, неспростовно підкреслює тяжкість військових злочинів, які стали невід'ємною частиною цього конфлікту.

Кожного дня ми отримуємо повідомлення про величезну кількість звірств, що вчиняють російські війська. Це й авіаудари по цивільній інфраструктурі міст та селищ, і масові вбивства мирного населення, зґвалтування, катування цивільних та полонених, викрадення активістів, волонтерів, журналістів, представників органів місцевого самоврядування, а також застосування невибіркової зброї. Усі ці дії, а також низка інших серйозних порушень міжнародного гуманітарного права належать до категорії воєнних злочинів, які не мають терміну давності й за які доведеться відповідати тим, хто їх вчинив.

Проте, схиляючись більше до теми військових злочинів, варто зауважити, що воєнні злочини стають підґрунтям для військових, тим самим показуючи негативний приклад.

Ситуації, що відбуваються в нашій державі, не лише порушують всі межі гуманності, але й перетворюють Україну на арену страшних злочинів, які, мов павутина, заплітаються на нашій території та забирають в свої тенета всіх, хто потрапив у їхню сітку.

Але, як-то кажуть, в кожній медалі є 2 сторони. З одного боку, можна спостерігати певні позитивні аспекти вторгнення у контексті удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини. Перш за все, війна ставить під загрозу життя та безпеку мільйонів людей, що примушує міжнародне співтовариство посилити свій фокус на правозахисних механізмах. Колективна реакція на військові

злочини може викликати консолідацію міжнародного співтовариства навколо спільних цілей з метою забезпечення справедливості та покарання винних. Проте, з іншого боку, не можна ігнорувати той факт, що вторгнення також може сприяти наростанню військової культури, де злочини стають загальноприйнятими нормами, а норми міжнародного права не приймаються до уваги. Це може призвести до деградації моральних цінностей та втрати довіри до правосуддя.

Окрім очевидних страждань і руйнувань, військовий конфлікт відзначається іншим важливим аспектом: він відкриває глибини людської природи, де розкриваються темні сторони, що призводять до вчинення військових злочинів. Умови війни, створені в результаті вторгнення, надають злочинцям вільний простір для зловживань.

Умови військового конфлікту відкривають нові виклики для правових норм та механізмів, що регулюють поведінку учасників війни. Таким чином, вторгнення може викликати не лише розкриття темних сторін людської природи, але й сприяти створенню нових правових засад.

У підсумку, повномасштабне вторгнення, незважаючи на його негативні наслідки, має подекуди позитивний вплив на удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини. Воно спонукає країни до співробітництва, насамперед, щоб військові злочини не переростали у воєнні.

Без цього Україна досить обмежена щодо свого представлення в Міжнародному Кримінальному Суді. Важливо також підписати законопроект № 2689, який був ухвалений, щодо імплементації міжнародного гуманітарного права в Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси. Найбільший здобуток цього законопроекту – він детально розписує склади злочинів в статті 438 Кримінального кодексу на зразок Римського Статуту. Крім того, він містить багато інших законодавчих новел. Тож відкритим залишається питання, чому більше року його не можуть підписати.

Зараз перед судовою системою постали різні виклики, як от відсутність електропостачання. Тож варто звернути увагу на

осучаснення процесів судових розглядів, враховуючи сьогоднішні мінливі умови.

Мова не тільки про прокурорів і суддів, а також і про захисників обвинувачених. Тому що ця категорія злочинів в подібних масштабах є відносно новою для українського правосуддя і потрібно багато знань міжнародного гуманітарного права, що в свою чергу вимагає постійного навчання і підвищення кваліфікації.

Попри повномасштабну війну в Україні, життя не завмерло. Всі продовжують ще більше працювати, розв'язувати складні питання, допомагати армії, будувати плани та їх реалізовувати. Практика кримінального права є однією з небагатьох, яка швидко оговталася, зберегла ресурс та вийшла вже у вересні на довоєнні ставки.

Робота адвокатів кримінальної практики стабілізувалася з середини квітня 2022 року. Умови воєнного стану спричинили зростання запитів до адвокатів у кримінальних справах щодо захисту прав військовослужбовців та надання правової допомоги сім'ям зниклих безвісти, військовополонених та загиблих військових – була створена так звана «військова адвокатура». Багато адвокатів доєдналися до волонтерського руху. Реалії воєнного часу зумовили оперативне прийняття законодавцем ряду змін та доповнень до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу.

У практиці кримінального права у 2022 році відбувся ряд ключових подій, які, зокрема, визначили вектори її розвитку у 2023 році. А саме обрання нового та довгоочікуваного керівника САП (спеціалізованої антикорупційної прокуратури); країна отримала нового Генерального прокурора; в управління АРМА було передано рекордну кількість арештованих активів. Антикорупційна правоохоронна система запрацювала на повну.

Роки, що минули, не обійшлися і без розчарувань. Одним із них стала діяльність новоствореного органу – Бюро економічної безпеки України – щодо втручання в роботу реального бізнесу. А також знакові зміни, які вніс законодавець щодо істотного збільшення процесуальних можливостей прокурора. Адвокатам на практиці

довелось зустрічатись зі зловживаннями прокурорами «воєнними» повноваженнями. Керівники прокуратур використовують надані повноваження за умови роботи слідчих суддів у штатному режимі.

Сучасний стан функціонування та розвитку суспільних відносин в Україні характеризується стрімкими перетвореннями та змінами, які, в свою чергу, потребують формального закріплення та нормативно-правового регулювання на законодавчому рівні. Процес подальшого вдосконалення системи законодавства України має бути спрямований на удосконалення механізму правового регулювання найважливіших сфер життєдіяльності суспільства та держави, зокрема, наповнення змістом основ демократично-правової державності, вдосконалення функціонування інститутів публічної влади, модернізація систем соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я тощо.

Разом з розвитком законодавства України розвивається і законодавчий процес, тобто, порядок прийняття законодавчих актів. Тому завдання подальшого удосконалення законодавчого процесу в цілому і його окремих елементів як необхідної основи для ефективної законотворчості набуває особливої актуальності. Адже, реформи, що відбуваються в Україні, потребують інтенсивної законотворчої діяльності, всебічного та ефективного впливу національного законодавства на зміни, які відбуваються в суспільстві та державі.

Для сучасного стану державно-правової дійсності все, що пов'язано з такими юридичними категоріями та поняттями, як «закон», «законодавство», «законотворчість», «законодавчий процес», «законодавча діяльність» набуває особливої актуальності, що, в свою чергу, приводить до пріоритетної уваги юридичної науки в цілому. Державно-правова реформа, подальше проведення якої є вкрай необхідним для сучасного стану функціонування суспільства та держави, неможлива без реформування, насамперед, системи законодавства України. Адже чинне законодавство України виступає головним правовим регулятором суспільних відносин. За часів незалежності України розвиток системи законодавства України відбувався часто без науково-теоретичного обґрунтування, а також в більшості випадків методом спроб і помилок, що призвело до

наявності величезного масиву нормативно-правової бази, але при цьому без належного рівня правового регулювання різних життєвих аспектів.

Сучасний стан і закономірності подальшого розвитку національної системи законодавства, яка складає нормативну основу правової системи України, потребують теоретичного обґрунтування та публічного обговорення, адже, за кількістю нормативно-правових актів, що приймаються уповноваженими суб'єктами правотворчості, Україна досягнула рівня розвинених країн Європи, але це не привело до якісного та ефективного правового регулювання.

Прадавні казки наче закодували українцям можливість вибору та реалізації на століття, коли "ліворуч підеш - голову втратиш, праворуч - долю, а прямо - назад не вернешся". Проте, завжди стояти на роздоріжжі, звідки не проглядається майбутнє, неможливо. Закінчився час на роздуми. А послуговуючись реальною термінологією, слід визнати: Україні пора визначитися з дорогою, по якій іти.

Отже, в сучасному світі, охопленому війнами й конфліктами, питання кримінальної відповідальності за військові злочини стає життєво важливим. Це не лише питання правосуддя, але й морально-етична проблема, що вимагає негайного вирішення. Загалом кримінальна відповідальність за військові злочини є досить продумана, але не зовсім коректно прописана та реалізована.

Закони щодо військових злочинів повинні бути не лише строгими, а й гнучкими, адже війна — це завжди складна, динамічна ситуація. Необхідно забезпечити прозорість та відповідність міжнародним стандартам, щоб уникнути порушень прав людини та зловживань владою. При цьому слід розуміти, що внесення змін до законодавства України - не миттєва панацея, коли після затвердження все зміниться на краще і назавжди.

Варто звернути увагу, що перспективи розвитку даної галузі залежать виключно від України та свідомості українців. Удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини - це крапля в морі, але все ж таки важлива крапля для подальшого розвитку нашої держави. Адже, доки не вирішаться всі внутрішні

проблеми, доти буде хаос і нерозуміння того, що відбувається. До прикладу, той самий Європейський Союз кладе всі реальні стандарти, які в пріоритеті хоче здобути Україна. Здобувши їх, Україна зможе вийти на вищий рівень у світовому масштабі.

Але далеко не забігаючи, спочатку Україні потрібно "встати на ноги", а вже тоді думати про євроінтеграцію. Проте, рекомендовано почати з удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини. Звісно, це не просто. Але це єдиний шлях. Хоч у цивілізаційній ямі багато кому з правопорушників зручно й затишно, але ця яма не має майбутнього. Навіть і для них, що й казати про багатомільйонну решту – народ. Чому слід вибиратися з такої ями, пояснювати, мабуть, не потрібно.

Список використаних джерел:

1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. URL: <https://kup.edu.ua/doc/LawProbleme.pdf>
4. URL: <http://kul.kiev.ua/images/recomend.pdf>
5. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalna-praktika-transformaciyi-voennogo-roku-.html>
6. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/rozmezhuvannya-ponyat-voyennyj-ta-vijskovyj-zlochyn/>
7. URL: <https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykczija/>
8. URL: file:///C:/Users/PC/Downloads/Telegram%20Desktop/amp_2009_1_15.pdf
9. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/214/170>
10. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/16_3.pdf
11. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/89409e34-359e-4c7f-93b8-4ee0615baf46/content>
12. <https://www.helsinki.org.ua/articles/p-iat-problem-na-shliakhu-pokarannia-voiennykh-zlochynstiv-shcho-proponuiut-suddi-prokurory-ta-advokaty/>

13. <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16872>
14. <https://www.radiosvoboda.org/a/24409977.html>

Панашенко Вероніка Вікторівна,

учениця 10 класу ліцею № 10

Івано-Франківської міської ради.

Науковий керівник: вчитель правознавства ліцею № 10

Івано-Франківської міської ради

Дебенко Роксолана Степанівна

Удосконалення правового статусу військовополонених у міжнародному гуманітарному праві

На усіх етапах розвитку людського суспільства війни та воєнні конфлікти були неодмінними його супутниками. Вони, як правило, були каталізатором зародження і краху держав та цивілізацій, зміни історичних епох. За підрахунками вчених, за більш як чотири тисячоліття відомої нам історії лише близько трьохсот років були абсолютно мирними. Одночасно протягом цього часу відбулося майже 14,5 тисяч великих і малих війн, під час яких загинули та померли від різних причин, пов'язаних із ними, близько 4 млрд осіб [2, с. 72].

Кількість постраждалих від цього соціального явища різко зростала з розвитком засобів знищення людей та розширенням масштабів військових дій. Рекордним за масштабами та інтенсивністю збройних зіткнень стало ХХ ст., у якому частота війни та збройні конфліктів перевищили середню частоту цих подій за всю відому історію людства майже в 1,5 рази. Воєнно-політичні конфлікти малої та середньої інтенсивності принесли людству не менше страждань ніж світові війни. Тільки, за 50 років після Другої світової війни в середніх та малих війнах, які охопили не менше країн, ніж було у цій світовій війні, загинуло більше 40 млн. осіб, ще більш ніж 30 млн. стали біженцями, що співставно до жертв світових війн [2, с. 73].

Не є виключенням і ХХІ століття, у якому воєнно-політичні конфлікти різної інтенсивності залишаються характерною прикметою життєдіяльності людства. Так, за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру, щороку на планеті

фіксується понад 30 збройних конфліктів, які призводять до загибелі близько 1000 осіб [4, с. 38].

Актуальність даного питання зумовлена тим, що більшість збройних конфліктів у світі є відчутними для України, зокрема, це пов'язано із активізацією міграції населення з районів конфлікту через Україну, а також проблеми, пов'язані із евакуацією українських громадян із зони конфлікту. Україна бере участь у міжнародних миротворчих операціях і тому вивчення особливостей сучасних збройних конфліктів, ролі і місця міжнародних організацій та окремих держав у їх врегулюванні є важливим питанням.

Проблема захисту та дотримання прав військовополонених є актуальним питанням, особливо в умовах воєнних конфліктів та воєн. Відповідно до міжнародного гуманітарного права, військовополонені повинні бути захищені від будь-яких форм насильства, жорстокості, примусу, приниження та дискримінації. Однак, на практиці дотримання цих прав може бути порушено у різних країнах. Військовополонені можуть бути піддані тортурам, забуттю, вимушеним працям, сексуальному насильству, примусовій конверсії та іншим формам порушення прав. Дослідженню проблеми дотримання прав військовополонених в період російсько-української війни присвячені праці Вакуленко А.О., Гарасим П.С., Таран О.В. На жаль, з початком російського вторгнення в 2022 році фіксується багато фактів не дотримання міжнародних стандартів стосовно захисту та дотримання прав військовополонених, що і обумовлює актуальність дослідження [9].

Захист та дотримання прав військовополонених є важливою проблемою, яка залишається актуальною у наші дні. Це з тим, що у військових конфліктах тривають порушення міжнародного гуманітарного права, включаючи права військовополонених. Незважаючи на багаторічні зусилля міжнародного співтовариства із захисту прав військовополонених, їх права досі не завжди дотримуються, і вони продовжують зазнавати тортур, жорстокого поводження та інших форм порушення прав [5].

У сучасному світі укладено величезну кількість міжнародних договорів, направлених на захист осіб як у мирний час, так і під час збройних конфліктів. На жаль ця кодифікація не призвела до більшої захищеності людини під час війни та не забезпечує у повній мірі захист їх прав від свавілля авторитарних режимів. Статут ООН у 1945 р. заборонив війну, але відтоді збройних конфліктів розпочалося більше, аніж закінчилося і вони уносять дедалі більше життів цивільних осіб. Ця негативна тенденція яскраво ілюструється на прикладі двох конфліктів різних століть. У XIX ст., коли війна була дозволена, її звичаї ще не були кодифіковані, а про права людини лишень починали говорити на національному рівні, у Франко-Прусській війні загинуло лише 2% цивільних осіб. Натомість війна у В'єтнамі забрала 3 млн. життів цивільного населення у порівнянні зі 150 тис. військових, тобто 95%.

Змінюється також природа збройних конфліктів. Якщо у XIX ст. це були в основному конфлікти між державами, то сьогодні це більшою мірою внутрішньодержавні конфлікти, часто із втручанням іноземних збройних сил однієї чи кількох держав; асиметричні конфлікти за участі недержавних збройних груп; транснаціональні конфлікти, що перетікають через державні кордони; конфлікти з розмаїттям воюючих сторін, учасниками яких можуть бути сили міжнародних організацій, збройні сили держав, повстанські групи, приватні військові кампанії та терористичні організації. Відповідно ускладнюються правові режими регулювання таких конфліктів.

З огляду на такий стан речей, норми міжнародного права, які гарантують захист цивільного населення у збройних конфліктах, безперечно, потребують перегляду і подальшого вдосконалення. Для того, аби не припуститися в майбутньому таких прогалин, що нині існують у ряді міжнародних договорів у цій сфері, варто ґрунтовно дослідити історію проблеми та шляхів її врегулювання, починаючи від найдавніших часів до сучасності. Саме це і спонукало нас до дослідження даної проблеми.

У міжнародно-правовій літературі останніх десятиріч XX ст. багато авторів прагнули показати певну різницю між поняттями

«війна» і «збройний конфлікт». Такі спроби є наслідком заміни понять «право війни» та «війна» на «право збройних конфліктів» та «збройний конфлікт» у документах, що стосуються гуманітарного права. Як відомо, у перших міжнародно-правових актах, які закріплюють норми міжнародного гуманітарного права, вжито термін «війна». У Гаазьких конвенціях 1907 р. йдеться про застосування норм права на «випадок війни». Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 р. послуговується терміном «війна». Те саме стосується конвенцій, які регулюють ведення морської війни.

У Женевських конвенціях 1949 р. поряд з терміном «війна» використовують вираз «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) і «неміжнародний збройний конфлікт» (ст. 3). Таким чином, починаючи з 50-х років ХХ ст., термін «збройний конфлікт» вживають набагато частіше, ніж термін «війна» [4, С. 9]. Ця зміна зумовлена передусім політичною та ідеологічною ситуацією, спробою змістити акценти у цих поняттях, а також заборонаю використання війни як законного засобу вирішення міжнародних спорів.

Зрозуміло, що межа відмінності між «війною» і «збройним конфліктом» досить умовна, хоча такий поділ має певне значення для права, яке застосовується під час збройних конфліктів. При цьому вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і включає поняття «війна». Але не кожний збройний конфлікт можна називати війною, оскільки між ними існує суттєва відмінність.

Відмінності між «війною» і «збройним конфліктом» доволі умовні, зокрема, вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і охоплює поняття «війна». Однак не кожен збройний конфлікт можна називати війною, оскільки між ними існує суттєва відмінність, зокрема, війна має такі ознаки, як: акт оголошення війни; розірвання дипломатичних відносин між воюючими державами, що є наслідком оголошення війни; анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних. Поняття «війна» вживається для позначення збройного протистояння між двома або декількома суверенними державами. Натомість, коли відбувається громадянська війна або

народ чи нація борються за незалежність, застосовують термін «збройний конфлікт». Війна спричиняє зміну усього суспільства, зокрема, державні інститути починають виконувати специфічні функції, що зумовлені війною. Під час збройного конфлікту не відбувається докорінна зміна усього державного механізму на військовий лад. Збройний конфлікт – це збройна боротьба між державами або між державою та антиурядовими військовими формуваннями [4, с. 9].

Отже, лише держави або групи держав можуть проводити війну згідно з визначенням, прийнятим у міжнародному праві. Таким чином, «війна» - це збройна боротьба двох і більше держав, це характеризується формальним актом її оголошення.

У зв'язку зі зміною підходу до розуміння терміну «війна», його неспроможністю охопити різні види збройних протистоянь, що не підпадають під поняття війни, в другій половині ХХ століття відбувається відмова від терміну «війна» в його первісному розумінні. Замість терміну «війна» починають застосовувати термін «збройний конфлікт». При цьому варто зазначити, що міжнародне гуманітарне право й досі не дає відповідь на те, що є збройним конфліктом. Спроба визначення терміну «збройний конфлікт» була знайдена в судовій практиці, а саме, в рішенні Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії, у справі «Тадіч», де було зазначено, що збройний конфлікт має місце щоразу, коли держави вдаються до сили або коли відбувається тривале збройне зіткнення між урядовими силами і організованими збройними групами, або ж між такими групами всередині однієї держави [6]. Цілком справедливою є думка А. І. Рижова про те, що дане поняття є неоднозначним та розмитим [5, с. 133]. Насправді немає відповідної чіткості в тому, що можна вважати збройним конфліктом. Виникає питання про те, що розуміється під «тривалим збройним зіткненням» навіть із точки зору його часової тривалості. Яке озброєння повинне застосовуватися, щоб зіткнення вважалось збройним, яка тривалість повинна бути, щоб воно було тривалим?

Під час «збройного конфлікту» політична мета більш обмежена, ніж під час війни, і він не супроводжується докорінною зміною всього державного механізму на військовий лад. Отже, збройний конфлікт між державами та групами всередині держав, такими, як повстанці, вважається громадянською війною, а не війною згідно з міжнародним правом. Можна навести й інші аргументи. Але післявоєнний досвід засвідчує, що чимало великих держав, які проголосили принципи демократії та поваги норм міжнародного права, не раз розпочинали великі війни чи збройні конфлікти, не оголошуючи про їх початок. Пояснення таких фактів не становить особливих труднощів, оскільки застосування терміна «війна» вимагає формального її оголошення. А це, своєю чергою, тягне за собою відповідні міжнародно-правові наслідки, серед іншого – притягнення до міжнародно-правової відповідальності (ст. 5 визначення агресії, яке прийняте Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1974 р.).

Найчастіше при оцінці збройних протистоянь використовуються такі поняття як «війна», «збройний конфлікт міжнародного характеру», «збройний конфлікт неміжнародного (внутрішнього) характеру та ін. Історично першим видом збройних конфліктів була війна. Видатний Голландський юрист Гуго Гроцій у своїй знаменитій праці «Про право війни і миру» відзначив, що війна є змагання силою, виключно тільки збройне зіткнення держав. Так термін «війна» і «воюючі сторони» були закріплені в Гаазькій конвенції 1907 року.

Юридичні можливості врегулювання збройних конфліктів засобами багатосторонніх інституційних механізмів, зокрема ЄС, ОБСЄ та універсальної міжнародної організації ООН, базуються на положеннях двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів, конвенцій, Статуту ООН, Ради Європи. Слід зазначити, що ст.38 Статут Міжнародного суду ООН встановлено перелік тих джерел міжнародного права, які застосовуються судом при розгляді справ. Це міжнародні договори (загальні і спеціальні), міжнародні звичаї, загальні принципи, які визнані цивілізованими націями, судові прецеденти і доктрини. Норми міжнародного права, що регламентують ведення військових дій, було кодифіковано в двох

Гаазьких конференцій світу в 1899 і 1907 рр. Ці норми в міжнародному гуманітарному праві отримали назву «право Гааги». У 1949 р. в Женеві було прийнято чотири конвенції про захист жертв війни. Норми цих конвенцій, а також двох додаткових протоколів до них 1977 р. у міжнародному гуманітарному праві отримали назву «право Женеві» [6].

Під військовим полонем розуміється обмеження свободи осіб, які брали участь у воєнних діях. Таке обмеження застосовується з єдиною метою — запобігання їхній подальшій участі в бойових діях, і не є покаранням.

Військовополонені — це комбатанти (законні учасники бойових дій), які опинилися в полоні, незалежно від їхнього стану — здорові вони, хворі або поранені. Комбатанти отримують статус військовополоненого та відповідний захист з моменту захоплення їх супротивною стороною.

Режим військового полону та статус військовополоненого встановлюють такі міжнародно-правові акти:

- IV Гаазька конвенція «Про закони і звичаї сухопутної війни» від 18 жовтня 1907 року;
- III Женевська конвенція: «Про поводження з військовополоненими» від 12 серпня 1949 року;
- Додатковий протокол I від 8 червня 1977 року до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року;
- Додатковий протокол II від 8 червня 1977 року до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.

До військовополонених належать захоплені противником:

- особовий склад ополчень і добровільних загонів;
- особи, які на законних підставах прямують за збройними силами, але не входять до їхнього складу (цивільні члени екіпажів військових літальних апаратів, члени робочих команд і служб, на які покладено побутове обслуговування збройних сил тощо) та мають посвідчення особи встановленого зразка;
- члени екіпажів торгових суден і екіпажі літаків (вертольотів) цивільної авіації, якщо вони не користуються більшим

пільговим режимом через інші положення міжнародного гуманітарного права;

- населення не окупованої території, яке стихійно, за власним бажанням, береться за зброю для боротьби з військами, що вторгаються, і яке не встигло сформуватися в регулярні війська (за умови відкритого носіння ним зброї та дотримання норм міжнародного гуманітарного права).

Під початком військового полону слід розуміти захоплення комбатанта супротивною стороною (примусове позбавлення можливості вчиняти опір) або його добровільна здача в полон, тобто залишення зброї, піднімання рук угору, викидання білого прапора тощо [5].

Будь-який учасник бойових дій, як визначено в статті 44 Додаткового протоколу I, який потрапляє під владу супротивної сторони, стає військовополоненим. Основним правилом залишається обов'язок учасників бойових дій відрізнитися від цивільного населення, коли вони беруть участь у нападі або під час підготовки до нападу у військовій операції. На практиці члени збройних сил відрізняються від цивільного населення не лише носінням форми, хоча форма не є обов'язковим і важливим атрибутом учасників бойових дій. Додатковий протокол вимагає від членів збройних сил відмежовуватися від цивільних, щоб сприяти їх захисту від наслідків бойових дій.

Міжнародно-правові норми вимагають, щоб члени збройних сил мали розпізнавальну емблему, яку можна впізнати на відстані, і носити зброю відкрито. Крім того, учасник бойових дій повинен бути пов'язаний із державою або «національно-визвольним рухом», діяти під відповідальним командуванням і підлягати дисциплінарній системі, яка забезпечує дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

Загальною тенденцією сучасного етапу розвитку людства є гуманізація всіх сфер життя. Ця тенденція не обійшла стороною й міжнародне право. У сучасному міжнародному праві неухильно зростає питома вага принципів і норм, орієнтованих на людину.

Найбільш яскравим проявом цього є принципи і норми міжнародного права прав людини і міжнародного гуманітарного права, що найбільшою мірою відображають загальну гуманітарну правотворчу сутність і розвиток гуманітарної правосвідомості в усьому світі [3, с.9].

Проблема забезпечення й захисту прав людини під час збройних конфліктів має багатовікову історію. Завданням міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) є захист та полегшення долі жертв війни, до яких належать як комбатанти, так і мирне населення. А тому питання забезпечення виконання норм МГП державами є важливим. Співвідношення джерел міжнародного гуманітарного права та внутрішньодержавного права має важливе як практичне, так і теоретичне значення.

Після 24 лютого 2022 року, а саме повномасштабного вторгнення російських військ на територію України в межах збройного конфлікту, що триває вісім років, Україна стикнулася з новими викликами у сфері міжнародного гуманітарного права. Якщо раніше військовополонених було небагато, а присутність російських військ на території України держава-агресор заперечувала, то зараз їх кількість вимірюється тисячами.

Правовий статус військовополоненого визначено Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 року (далі – Конвенція), яку було ратифіковано Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 року, а для України Конвенція набула чинності 03.01.1955 року.

Положення Конвенції застосовуються не лише в мирний час, а й:

- в усіх випадках оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не визнаний однією з них;
- в усіх випадках часткової або повної окупації території Високої Договірної Сторони, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір.

В українському законодавстві визначення поняття військовополонених надано в Інструкції про порядок виконання норм

міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164.

Що ж дає статус військовополоненого? Військовополоненим за МГП гарантуються певні стандарти поведіння та утримання, які значною мірою не поширюються на осіб, що не мають права на цей статус. Так, ЖК III регулює початок полону, визначає коло питань, відповіді на які допустимо вимагати в захопленого в полон, покладає на державу, що бере в полон, зобов'язання з переміщення військовополонених у зони, віддалені від збройних дій.

Окрім того, детально встановлюються правила організації таборів військовополонених та умов у них – від санітарно-гігієнічних і соціально-побутових до питань збереження внутрішньої військової субординації, свободи листування та духовно-інтелектуальної діяльності.

Окрім того, держави, що тримають у полоні, зобов'язуються повернути або ж репатріювати військовополонених. Репатріація може відбутися як до завершення конфлікту (наприклад, у випадку важкої хвороби військовополоненого чи за умови укладення спеціальної угоди сторонами конфлікту в межах обміну військовополоненими), так і після його завершення.

При цьому сторони збройного конфлікту мають забезпечувати належні умови репатріації, розрахуватися з боргами (якщо такі встигли сформуватися через залучення військовополонених до праці) і видати необхідні документи про перебування в полоні військовополоненим.

Репатріація без згоди військовополоненого за загальним правилом не бажана (хоча є винятки й різні погляди на це питання), а особи, стосовно яких розслідуються факти вчинення ними воєнних злочинів, не репатріюються до їх засудження та виконання стосовно них вироку.

Станом на 24 лютого 2022 року єдиним нормативно-правовим актом, у якому йшлося про військовополонених, була Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України] (2017). Зокрема, вона містить положення

про статус військовополоненого, заборонені стосовно нього дії, проте бракує відповідей на питання про розміщення, інформування, доступ третіх осіб до військовополоненого тощо.

Згодом зусиллями різних органів влади, зокрема Офісу Генерального прокурора, який координував цей процес (оскільки дії військовополонених на початку кваліфікувалися як злочин, то і питання поміщення під варту закріпилося за ним), було розроблено та ухвалено компетентними органами нові нормативно-правові акти, які регулюють практичні питання, що виникли під час роботи з військовополоненими.

10 березня 2022 року Міністерство оборони України та Міністерство юстиції України затвердили наказ «Про тимчасові заходи з розміщення та тримання військовополонених», урегулювавши порядок реєстрації, розміщення та обліку військовополонених [5].

5 квітня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про порядок тримання військовополонених», детально визначивши умови тримання військовополонених, порядок їх розміщення, місця розміщення тощо. Фактично ним урегульовано «табори» для військовополонених, хоча залежно від активності бойових дій та процесів обміну не всі військовополонені встигають потрапити в такі спеціальні місця, розташовані на заході України [5].

Окремо варто звернути увагу на порядок обміну військовополоненими, політичний за замовчуванням, адже МГП не регулює це питання. Протягом 2014–2022 рр. обміни відбувалися ad hoc та здійснювалися різними органами влади залежно від контактів з іншою стороною. Наприклад, активну участь у цьому процесі брала Уповноважена Верховної Ради України з прав людини.

Станом на червень 2022 року питаннями обміну військовополоненими займається Головне управління розвідки Міністерства оборони України та Служба безпеки України [5].

12 квітня Кабінет Міністрів України затвердив Порядок здійснення передання військовополонених ворогів державі-агресору

та звільнення захисників України, які перебувають у полоні держави-агресора.

Також уряд вніс зміни до постанови від 11 березня 2022 року № 257 «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими», згідно з якими рішення про передачу військовополонених ворогів і звільнення захисників України, які перебувають у полоні держави-агресора, ухвалюються відповідно до Порядку здійснення передачі військовополонених [5].

Війна без обмежень – це свавілля, і МГП обмежує це свавілля на користь гуманності. Як зазначено в Картці військовослужбовця: «Під час збройного конфлікту норми гуманності повинні дотримуватись навіть щодо ворога. Ці норми містяться у міжнародному гуманітарному праві (головним чином, у чотирьох Женевських Конвенціях та Додаткових Протоколах до них).»

На даний час до основних порушень міжнародних стандартів утримання військовополонених можна віднести:

- недотримання права недоторканності особистості. Військовополонені не повинні зазнавати тортур, жорстокого поводження, приниження, насильства чи погроз;

- відсутність адекватної медичної допомоги. Військовополонені мають право на необхідну медичну допомогу та лікування, їхнє здоров'я має бути підтримуване відповідно до міжнародних стандартів;

- недотримання права на зв'язок із зовнішнім світом. Військовополонені повинні мати право на зв'язок із родичами та міжнародними організаціями, такими як Червоний Хрест;

- обмеження свободи пересування. Військовополонені повинні мати право на свободу пересування, включаючи право на прогулянки та фізичні вправи;

- обмеження у доступі до їжі та води. Військовополонені повинні мати доступ до їжі та води, які відповідають їх культурним та релігійним потребам, а також мають бути забезпечені санітарні умови для вживання їжі та води;

– обмеження в освіті та культурній діяльності. Військовополонені повинні мати право на доступ до книг, газет та інших матеріалів, які відповідають їхнім культурним потребам. Вони також повинні мати можливість освіти та участі у культурних заходах; недотримання права на судовий процес. Військовополонені, які підозрюються у скоєнні злочинів, повинні мати право на справедливий судовий процес відповідно до міжнародних стандартів [9].

Крім згаданих порушень, існують інші проблеми, пов'язані зі утриманням військовополонених. Наприклад, часто військовополонені зазнають тортур і жорстокого поводження з боку своїх сторожів. Також можуть виникати проблеми з організацією харчування, водопостачання та санітарно-гігієнічних умов.

Важливо відзначити, що дотримання міжнародних стандартів утримання військовополонених не є добровільним вибором, а є зобов'язанням, прийнятим державами під час ратифікації відповідних міжнародних конвенцій. Порушення цих стандартів може призвести до відповідальності на міжнародному рівні, включаючи кримінальне переслідування у міжнародних трибуналах [9].

Загалом, сутність МГП – забезпечити захист жертв війни. Будь-які дії, кваліфікації, принципи, норми МГП повинні інтерпретуватися виключно через цей імператив МГП. Спроба використання норм, положень МГП в інших цілях незначна і неправомірна, і суперечить головній меті МГП. Часто існують спроби зробити самодостатньою кваліфікацію збройного конфлікту, перевести кваліфікацію збройного конфлікту (міжнародний/неміжнародний) у рамках МГП у політико-правову площину [3, с. 11].

Кваліфікація збройного конфлікту в рамках МГП необхідна в тій мірі, в якій вона забезпечує досягнення головної мети МГП – захист жертв війни. У ряді випадків для фактичного захисту жертв війни доцільно обмежуватися констатацією факту наявності збройного конфлікту і застосовувати максимально можливий до даної конкретної ситуації обсяг норм МГП.

Застосовувати МГП зобов'язані всі сторони збройного конфлікту – і агресор, і жертва агресії. Агресія становить самостійний склад

міжнародного злочину, і її кваліфікація ніяк не пов'язана з обов'язком агресора дотримуватися МГП. І навпаки, агресія не є виправданням для жертви агресії для недотримання МГП.

Важливим принципом застосування МГП є відсутність взаємності. Тобто, в разі порушення МГП супротивником, сторона не має права відмовитись від виконання МГП.

Певні види серйозних порушень МГП створюють самостійний склад міжнародного злочину – воєнні злочини. Невизнання стороною наявності збройного конфлікту, його інша кваліфікація, як наприклад антитерористична операція, окупація при фактичній наявності ознак також не звільняють сторону від необхідності дотримання МГП.

Таким чином, основним завданням МГП є забезпечення максимально можливого під час збройного конфлікту захист всіх осіб, які не воюють чи перестали воювати (через захоплення в полон, добровільну відмову, хворобу чи поранення).

Отже, людську історію можна розглядати як довгу низку воєн і конфліктів. Статистика Міжнародного комітету Червоного Хреста свідчить, що протягом останніх 5 тис. років відбулося близько 14 тис. війн, у яких загинуло приблизно 5 млрд. людей. За останні 3 тис. 400 років на Землі було лише 250 років загального миру. Отже, війна є звичайним станом відносин між людьми. Цифри говорять самі за себе: з часу закінчення другої світової війни мали місце близько 150 війн та конфліктів, що забрали близько 20 млн. людських життів. Тільки у 80-ті роки на Землі спалахнуло 22 війни, при цьому 85% їхніх жертв – цивільне населення. У середньому за рік, починаючи з 1945 року, налічується три дні без війни, що навряд чи є більш обнадійливим фактором. Іншими словами, нині протягом 362 днів з 365 в якій-небудь частині світу відбувається збройний конфлікт. Заборонена війна чи ні і незалежно від того, який стан *jus ad bellum*, тобто права вести чи не вести війну, ця форма колективного насильства завжди справляла значний вплив на життя країн і народів [6].

Підсумовуючи, варто зазначити, що навіть стислий аналіз сучасних збройних конфліктів дає змогу стверджувати, що в умовах глобалізації конфлікти створюють значну загрозу людству, вони здатні

до швидкої ескалації, перетворення на великомасштабні війни з усіма трагічними наслідками. Практика показує, що розвиток і ескалація збройних конфліктів залежать від багатьох чинників, зокрема: конфлікт виникає як продовження давнього конфлікту; нестабільна політична система; нерівномірний розподіл грошових коштів та бідність; опір авторитарним або деспотичним правителям й антидемократичному режиму; порушення чи ігнорування прав людини і громадських свобод; мілітаризація держави і суспільства, вільний доступ до зброї; порушення прав національних, етнічних і релігійних груп у державі; сепаратистські тенденції, націлені на руйнування цілісності держави. Вивчення сучасних збройних конфліктів, їх причин виникнення і розвитку у зв'язку із глобальними політичними процесами є актуальним і займає важливе місце в системі сучасних міжнародних відносин. Зокрема, знаючи історію виникнення збройних конфліктів, їх природу, фази і види можна спрогнозувати виникнення нових конфліктів. Важливим для подальших наукових досліджень є вивчення впливу політичних сил різних держав на розвиток збройних конфліктів, дослідження проблеми найманства (діяльність приватних військових компаній) як однієї з складових збройних конфліктів сучасності [4].

Всі, хто наразі працює у сфері захисту прав людини під час збройних конфліктів, щодня стикаються з цими завданнями. На жаль, у більшості випадків ці практичні працівники не отримували спеціальної підготовки з проблематики МГП. У кращому випадку вони «навчалися на роботі», у гіршому – працюють з дефіцитом знань. Наразі кожен, хто планує стати до лав урядових і неурядових гуманітарних організацій, правоохоронних органів, працювати у військовій та правозахисній сферах, журналістиці тощо повинен мати базові знання з МГП, розуміти їх взаємодоповнюваність, вміти кваліфікувати сучасні збройні конфлікти та визначати застосовні норми тієї чи іншої галузі при кваліфікації ситуації. Особливу актуальність ці знання сьогодні мають в Україні, яка з 2014 р. перебуває у збройному конфлікті з Російською Федерацією [5].

Статус військовополоненого є надзвичайно важливим для захопленої особи в руках ворожої влади як із боку правового статусу, так і з боку способу ставлення до полоненого. Якщо особі не надано статусу учасника бойових дій, її можуть судити за вчинення певного діяння. Якщо це кримінальне правопорушення, особа може бути покарана смертною карою за національним законодавством. Отже, відсутність статусу військовополоненого може бути питанням життя або смерті.

Таким чином, актуальність та значимість досліджуваної теми не викликає сумнівів. Незважаючи на численні проблеми щодо факту встановлення наявності збройних конфліктів, їх теоретичного та практичного визначення, за останній час був зроблений великий крок у напрямі розвитку міжнародного гуманітарного права. З огляду на значну кількість і досі не вирішених актуальних питань, є необхідність у подальшому розробленні даної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Батрименко О. В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2006. 18 с.

2. Лещенко О.Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: «Політологія». 2017. № 5. С. 72-84.

3. Міжнародне гуманітарне право. Посібник / [О.О. Войтенко, М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016-2017. 145с.

4. Поняття війни та збройного конфлікту: веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/1393051846768/pravo/ponyattya_viyeni_zbroynogo_konfliktu

5. Правовий статус військовополонених: веб-сайт. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>

6.СІПРІ 2013: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: щорічник:(пер. з англ.) Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ.досліджень ім. О. Разумкова. К.: Заповіт, 2014. 520 с.

7. Статус «військовополонений» - новий виклик для системи правосуддя в Україні?: веб-сайт. URL: <https://justtalk.com.ua/post/status-vijskovopoloneni-j--novij-viklik-dlya-sistemi-pravosuddya-v-ukraini-discussion-paper>

8. Таран О. В. Правовий статус військовополоненого. Відповідальність військовополоненого. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 681–683.

Притоцький Владислав,
студент II курсу Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського Національного університету ім. В. Стефаника.

Науковий керівник:
викладач-методист, спеціаліст вищої категорії
Малиновська Ірина Володимирівна

Концептуальні проблеми правового статусу військовополонених у міжнародному гуманітарному праві

Уявімо, вибух, здетонував боєприпас, просто в окопі, багато посічених уламками від кумулятивного боєприпасу, багато поранених. Ще серія вибухів. В окопах панує хаос та паніка серед деморалізованих оборонців, Не витримавши натиску та втративши ще кілька побратимів війська починають відступати. Ще більший шквал вогню. Поранених немає можливості евакуювати. Ворожі війська захоплюють оборонні позиції. Поранені у відчаї: вони не знають, що чекає їх далі. Невідомо, чи нададуть важкопораненим медичну допомогу, тому що інтенсивність бойових дій дуже висока. Для зручності легкопоранених забирають в полон з перспективою обміну або для використання їх у цілях військово-інформативного призначення.

З цієї хвилини військовослужбовець супротивника, захоплений у полон, набуває правового статусу військовополоненого.

Перш за все, військовополонених необхідно евакуювати з місця бойових дій на безпечну відстань, після чого можна проводити їх допит.

Відповідно до статті 17 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими, кожен військовополонений зобов'язаний повідомити лише своє прізвище, ім'я та військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер. В разі, якщо він свідомо відмовляється надавати цю інформацію, він може позбавитись переваг, які надаються йому відповідно до його звання. Кожна сторона конфлікту повинна наділити кожну особу, що знаходиться під її юрисдикцією та може потрапити в полон,

посвідченням особи із зазначенням прізвища власника, його імені, звання, армійського, полкового, особистого або серійного номера чи іншої рівноцінної інформації, а також дати народження. Таке посвідчення особи може, крім того, містити особистий підпис або відбитки пальців власника чи те й те разом і може містити також будь-яку іншу інформацію, яку сторона конфлікту може вважати за необхідне додати стосовно осіб, що належать до її збройних сил. Крім того, будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей.

У статті 18 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими зазначається, що усі речі та предмети особистого користування, за винятком зброї, коней, військового спорядження та військових документів, залишаються в розпорядженні військовополонених, так само, як металеві каски, протигази та подібні предмети особистого захисту. В їхньому користуванні залишаються також речі та предмети, необхідні для їхнього обмундирування або харчування, навіть якщо такі речі та предмети належать до офіційного військового спорядження. Військовополонені завжди повинні мати при собі документи, що посвідчують особу. Держава, що тримає в полоні, видає такі документи особам, що їх не мають. Суми грошей, що їх мають при собі військовополонені, не можна вилучати в них, за винятком вилучення за наказом офіцера й лише після того, як у спеціальному реєстрі буде зафіксовано суму цих грошей та відомості про їхнього власника, а також після того, як останньому буде видано докладну розписку з розбірливо написаними прізвищем, званням та військовою частиною особи, яка видала відповідну розписку. Суми у валюті держави, що тримає в полоні, або ті, які на прохання військовополоненого були конвертовані в цю валюту, зараховуються в кредит особового рахунку військовополоненого. Держава, що тримає в полоні, може вилучати у військовополонених коштовні речі лише з міркувань безпеки; коли такі речі вилучають, застосовується процедура, установлена для сум грошей, які вилучаються. Такі предмети, а також суми, які були вилучені в будь-якій валюті, яка не є

валютою держави, що тримає в полоні, і які їхні власники не просили конвертувати, зберігаються державою, що тримає в полоні, та повертаються військовополоненим у початковій формі наприкінці перебування в полоні

Стаття 20 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими зазначає, Евакуація військовополонених завжди проводиться гуманно й в умовах, подібних до тих, які держава, що тримає в полоні, створює для своїх військ під час їхнього переміщення.

Держава, що тримає в полоні, забезпечує військовополонених, яких евакуюють, продуктами й питною водою в достатній кількості, а також необхідним одягом і надає їм необхідну медичну допомогу. Держава, що тримає в полоні, уживає всіх необхідних заходів для гарантування їхньої безпеки під час евакуації та якомога скоріше складає список евакуйованих військовополонених. Якщо військовополонені під час евакуації повинні проходити через тимчасові табори, то їхнє перебування в таких таборах повинно бути якомога коротшим.

Відповідно до статті 21 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими, держава, що тримає в полоні, може інтернувати військовополонених. Вона може зобов'язати їх не виходити за встановлену межу табору, в якому їх інтерновано, або, якщо цей табір огорожено, не виходити за огорожу. З урахуванням положень цієї Конвенції, які стосуються кримінальних і дисциплінарних санкцій, військовополонених не дозволяється тримати в ізоляції, за винятком випадків, в яких ізоляція є необхідною для охорони їхнього здоров'я, й лише протягом тривалості обставин, які роблять таку ізоляцію необхідною.

Військовополонені можуть бути частково або повністю звільнені під слово честі або зобов'язання, наскільки це дозволяють закони держави, від якої вони залежать. Таких заходів уживають, зокрема, у випадках, в яких це може сприяти поліпшенню стану їхнього здоров'я. Жодний військовополонений не може бути примушений погодитися на звільнення під слово честі або зобов'язання.

Одразу після початку бойових дій кожна сторона конфлікту повинна повідомити супротивній стороні закони та правила, які дозволяють або забороняють їй громадянам давати згоду на звільнення під слово честі або зобов'язання. Військовополонені, звільнені під слово честі або інше зобов'язання згідно з повідомленими в такий спосіб законами та правилами, відповідають своєю особистою честю за точне дотримання всіх узятих на себе зобов'язань як стосовно держави, від якої вони залежать, так і стосовно держави, яка взяла їх у полон. У таких випадках держава, від якої вони залежать, не повинна ні вимагати, ні приймати від них будь-яких послуг, які суперечать їхньому слову або зобов'язанню.

У статті 30 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими вказано те, що кожний табір повинен мати відповідний лазарет, в якому військовополонені можуть отримувати необхідну медичну допомогу й в якому їм може бути забезпечений необхідний режим харчування. За необхідності окремо створюються ізолятори для інфекційних хворих і душевнохворих.

Військовополонені, які хворіють на тяжку хворобу, або стан здоров'я яких вимагає спеціального лікування, хірургічного втручання або госпіталізації, повинні прийматися до будь-якої військової чи цивільної медичної установи, в якій може бути забезпечене таке лікування, навіть якщо їхня репатріація передбачається в близькому майбутньому. Сприятливі умови створюються для догляду за інвалідами, зокрема сліпими, й для їхньої реабілітації, поки вони очікують репатріації.

Медична допомога військовополоненим повинна надаватися переважно медичним персоналом держави, до якої вони належать, а також, по можливості, однієї з ними національності.

Не можна перешкоджати військовополоненим з'являтися на прийом до медичного персоналу для огляду. Власті, що тримають у полоні, видають на прохання кожному військовополоненому, який пройшов лікування, офіційну довідку із зазначенням характеру його хвороби чи поранень, тривалості й характеру лікування. Дублікат такої

довідки надсилають до Центрального агентства у справах військовополонених.

Витрати на лікування, зокрема витрати на придбання будь-яких пристроїв, необхідних для підтримання здоров'я військовополонених, зокрема зубних протезів й інших штучних пристроїв, та окулярів покладаються на державу, що тримає в полоні.

Стаття 49 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими зазначає, що держава, що тримає в полоні, може використовувати працю військовополонених, які є працездатними, беручи до уваги їхній вік, стать, військове звання та фізичну здатність виконувати певну роботу й маючи на меті, зокрема, підтримання їх у доброму фізичному та психічному стані.

Відповідно до статті 62 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими, військовополонені одержують безпосередньо від властей, які тримають їх, справедливу винагороду за працю. Розмір винагороди встановлюють ці самі власті, але ніколи він не може бути меншим, ніж чверть швейцарського франка за повний робочий день. Держава, що тримає в полоні, повідомляє військовополоненим, а також державі, від якої вони залежать, через посередника держави-покровительки розмір установлені нею щоденної винагороди за працю.

Влада, що утримує військовополонених, так само виплачує винагороду за працю військовополоненим, яких постійно призначають виконувати обов'язки або займатися кваліфікованими чи напівкваліфікованими справами у зв'язку з управлінням таборами, їхнім облаштуванням чи ремонтом, а також військовополоненим, яким наказують виконувати обов'язки духовного або медичного персоналу в інтересах їхніх товаришів.

Винагорода за працю представника військовополонених, його помічників, якщо такі є, виплачується з фонду, що поповнюється від прибутків військової крамниці. Розмір такої винагороди встановлюється представником військовополонених і затверджується начальником табору. Якщо такого фонду не існує, то влада, які тримає

у полоні, виплачує цим військовополоненим справедливу винагороду за їхню працю.

У статті 72 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими вказано те, що військовополонені мають право одержувати поштою чи будь-якими іншими способами посилки, індивідуальні та колективні, які містять, зокрема, продукти харчування, одяг, медикаменти й предмети релігійного, освітнього або розважального характеру, які можуть задовольнити їхні потреби, зокрема книжки, предмети культу, наукове обладнання, екзаменаційні білети, музичні інструменти, спортивний інвентар і матеріали, що дозволяють військовополоненим продовжувати навчання або займатися мистецькою діяльністю.

Ці посилки в жодному випадку не звільняють державу, що тримає в полоні, від зобов'язань, які вона має відповідно до цієї Конвенції.

Єдиними обмеженнями стосовно цих посилок можуть бути лише ті, які будуть запропоновані державою-покровителькою в інтересах самих військовополонених або Міжнародним комітетом Червоного Хреста чи іншою організацією, яка надає допомогу військовополоненим - це стосується лише власних поштових відправлень військовополонених - у випадках надзвичайного перевантаження транспорту або системи зв'язку.

Відповідно до статті 78 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими, військовополонені мають право подавати військовій владі, від якої вони залежать, клопотання стосовно умов полону, яким їх піддають. Вони також мають необмежене право звертатися через довірену особу чи, якщо вони вважають це необхідним, безпосередньо до представників держав-покровительок, щоб звернути їхню увагу на будь-які питання, з яких вони можуть мати скарги на свої умови полону.

У статті 82 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими зазначено, що військовополонений підпорядковується законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, що тримає в полоні; остання є виправданою в уживанні юридичних або дисциплінарних заходів стосовно будь-

якого скоєного військовополоненим порушення таких законів, статутів або наказів. Однак не дозволяються будь-яке судочинство або санкції, які суперечать положенням цієї глави. Якщо будь-який закон, статут чи наказ держави, що тримає в полоні, визначає дії, учинені військовополоненим, як карані, тоді як такі самі дії не були б караними, якби їх здійснила особа зі складу військ держави, що тримає в полоні, то такі дії спричиняють лише дисциплінарні стягнення.

Відповідно до статті 105 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими, військовополонений має право користуватися допомогою одного зі своїх товаришів-полонених, мати захист кваліфікованого адвоката або радника на власний вибір, викликати до суду свідків, та, якщо він вважає це необхідним, користуватися послугами компетентного перекладача. Держава, що тримає в полоні, інформує його про ці права завчасно, до початку слухання справи.

Якщо військовополонений не вибрав собі захисника, то держава-покровителька знаходить йому адвоката, маючи для цього у своєму розпорядженні, принаймні, один тиждень. На прохання держави-покровительки, держава, що тримає в полоні, передає їй список кваліфікованих осіб, які можуть забезпечити захист. У випадку, коли ні військовополонений, ні держава-покровителька не вибрали захисника, держава, що тримає в полоні, призначає кваліфікованого адвоката для здійснення захисту.

Адвокат, який здійснює захист від імені військовополоненого, має у своєму розпорядженні, принаймні, два тижні до початку слухання справи, а також необхідні можливості для підготовки захисту обвинуваченого. Він може, зокрема, вільно відвідувати обвинуваченого та розмовляти з ним без свідків. Він може також розмовляти з усіма свідками захисту, зокрема з військовополоненими. Йому надаються такі можливості до закінчення строку оскарження вироку.

За певний, достатньо тривалий час до початку слухання справи, обвинувачений військовополонений одержує мовою, яку він розуміє, подробиці обвинувачення, а також ті документи, які зазвичай доводять до відома обвинуваченого згідно із законами, які є чинними у збройних

силах держави, що тримає в полоні. Таку саму інформацію за тих самих обставин передають адвокату, який здійснює захист від імені військовополоненого.

Представники держави-покровительки мають право бути присутніми під час розгляду справи, якщо у виключних випадках справу не розглядають на закритому засіданні в інтересах державної безпеки. У таких випадках держава, що тримає в полоні, повідомляє про це відповідним чином державі-покровительці.

Утримання військовополонених потребує багато коштів та зусиль з боку держави, що їх утримує, тому в інтересах обох сторін проводити обміни військовополоненими. Також, важливим фактором, що може визначити подальше перебування військовополоненого у полоні є його стан здоров'я.

У статті 110 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими зазначено такі положення:

Безпосередній репатріації підлягають:

1. Невиліковні поранені та хворі, розумова чи фізична придатність яких видається такою, що суттєво погіршилась.

2. Поранені та хворі, які, на думку лікарів, імовірно, не одужають протягом року, стан яких потребує догляду та розумова чи фізична придатність яких видається такою, що суттєво погіршилась.

3. Поранені та хворі, які одужали, але розумова чи фізична придатність яких видається такою, що суттєво погіршилась надовго.

У нейтральній країні можуть бути госпіталізовані:

1. Поранені та хворі, одужання яких можна очікувати протягом року з дати поранення або з початку хвороби, якщо лікування в нейтральній країні могло б збільшити перспективи більш достовірного й швидкого одужання.

2. Військовополонені, розумовому або фізичному здоров'ю яких, на думку лікарів, серйозно загрожує даліше перебування в полоні, але госпіталізація яких у нейтральній країні могла б усунути таку загрозу.

Умови, яким військовополонені, госпіталізовані в нейтральній країні, повинні відповідати для отримання дозволу на їхню репатріацію, так само, як і їхній статус, установлюють за домовленістю

між відповідними державами. Зазвичай репатріації підлягають госпіталізовані в нейтральній країні військовополонені, які належать до таких категорій:

1. Ті, стан здоров'я яких погіршився настільки, що відповідає умовам, визначеним для безпосередньої репатріації.

2. Ті, розумові чи фізичні можливості яких залишилися, навіть після лікування, значно погіршеними.

Відповідно до статті 118 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими, військовополонених звільняють і репатріюють без зволікання після закінчення бойових дій.

За відсутності умов із цього питання в будь-якій угоді, укладеній сторонами конфлікту для припинення бойових дій, або за відсутності такої угоди кожна з держав, що тримають у полоні, самостійно складає та без зволікання виконує план репатріації відповідно до принципу, викладеного в попередньому абзаці.

В обох випадках військовополоненим повідомляють про вжиті заходи.

Витрати на репатріацію військовополонених у всіх випадках справедливо розподіляють між державою, що тримає в полоні, та державою, від якої ці військовополонені залежать. Розподіл здійснюють з дотриманням таких принципів:

а) якщо обидві ці держави мають спільний кордон, то витрати на репатріацію військовополонених починаючи з кордону держави, що тримає в полоні, бере на себе держава, від якої ці військовополонені залежать;

б) якщо обидві ці держави не мають спільного кордону, то держава, що тримає в полоні, бере на себе витрати на транспортування військовополонених власною територією до кордону або до самого близького до території держави, від якої ці військовополонені залежать, порту посадки. Відповідні сторони домовляються між собою про справедливий розподіл решти витрат, пов'язаних з репатріацією. Укладення такої угоди в жодному випадку не виправдовує будь-якого зволікання в репатріації військовополонених.

Крім того, в статті 119 зазначено: військовополоненим дозволяється взяти із собою особисті речі, будь-яку кореспонденцію та посилки, які надійшли на їхню адресу. Вага такого багажу, якщо цього вимагатимуть обставини репатріації, може бути обмежена тією вагою, яку військовополонений спроможний нормально нести. В усіх випадках кожному військовополоненому дозволяється взяти із собою, принаймні, 25 кг. Інші особисті речі військовополоненого, якого репатріюють, залишають на зберігання державі, що тримає в полоні, яка пересилає їх військовополоненому відразу після укладення з державою, від якої військовополонений залежить, угоди про умови транспортування та оплату пов'язаних з цим витрат.

Військовополонені, стосовно яких здійснюється кримінальне переслідування за злочин, що переслідується за обвинувальним актом, можуть бути затримані до закінчення суду, а якщо необхідно, то до завершення покарання. Таке саме положення застосовується й до військовополонених, засуджених за злочин, що переслідується за обвинувальним актом.

Сторони конфлікту повідомляють одна одній прізвища будь-яких військовополонених, яких тримають під вартою до закінчення суду або до завершення покарання.

Підсумовуючи, можна сказати, що ставлення до військовополонених відповідно до міжнародного гуманітарного права повинне ґрунтуватися на гуманній поведінці та дотриманні їх прав та свобод. Правовий статус військовополоненого не повинен бути обтяжуючою обставиною, а навпаки, має захищати військовополонених від будь-якого неправомірного втручання. Крім того, надзвичайно велику роль відіграє повага до честі та гідності військовополоненого. В разі порушення своїх фундаментальних прав, для військовополонених не повинно бути жодних перешкод для того, щоб звернутися за допомогою до міжнародних організацій. Забезпечення адекватного захисту та підтримки військовополонених є не лише юридичним обов'язком, але й також важливою моральною складовою для будь-якого суспільства, що прагне досягти гуманного та справедливого порядку. В цьому важливу роль може відігравати

активна співпраця між країнами та міжнародними гуманітарними організаціями у забезпеченні захисту військовополонених, а також проведення діалогу з суспільством щодо важливості захисту прав військовополонених

Варто відзначити висловлювання відомого політика та правозахисника, Нельсона Мандели,-"Випробуванням для нашої цивілізації є те, як ми поводимося з вразливими членами суспільства. Справжнє суспільство визначається ,насамперед, його здатністю турбуватися про тих, хто перебуває в полоні..."

Список використаних джерел:

1. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

Романиця Богдана Іванівна,
учениця 10 класу Городенківського ліцею № 2.
Науковий керівник: вчитель історії України та правознавства
Фенюк Марина Сергіївна

Окремі аспекти міжнародно-правової відповідальності за розв'язання агресивної війни

Міжнародно-правова відповідальність є невід'ємною частиною сучасного міжнародного права. Це елемент який визначає правила та принципи, які творять мир між державами. Агресивна війна-це злочин проти миру та життя людства, це одне з найбільш серйозних порушень міжнародного права. Ця тема дуже актуальна в сучасному світі.

Друга світова війна почалася 1939 році, коли нацисти напали на Польщу. Дана воєнна дискусія призвела до масштабного конфлікту в яку брали участь багато країн світу. Наслідки другої світової були передбачувані, а саме що загине мільйони людей, зруйнується інфраструктура, упаде економіка, хоч ця війна закінчиться в 1945, вона залишила великий слід у міжнародному праві. Російсько-українська війна: розпочалася в 2014, з анексування Криму і підтримки сепаратизму на сході нашої країни. Порівнюючи дані війни можна з легкістю сказати що за той період померло 1000 людей, зруйновані міста та внутрішні переміщення людей привили до розпалу конфлікту.

Норми міжнародного права, які стосуються відповідальності за агресивні війни, мають велике значення у контексті Російськоукраїнської війни. Статут ООН забороняє використання сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН визначають акти агресії та закликають до їх негайного припинення. Римський статут МКС включає злочин агресії до юрисдикції суду. Женевські конвенції встановлюють правила захисту цивільних осіб під час війни. Міжнародний кримінальний суд розглядає випадки агресії як міжнародні злочини. Конвенції про запобігання та покарання злочину

геноциду забороняють дії, спрямовані на знищення національних, етнічних, расових або релігійних груп.

Міжнародне гуманітарне право регулює поведінку учасників збройних конфліктів. Правила ведення війни визначають дозволені та заборонені методи та засоби ведення війни. Принципи Гаазької конвенції регулюють захист культурних цінностей під час збройних конфліктів. Міжнародні судові рішення, такі як у справі Ніколаса II проти Росії, встановлюють прецеденти відповідальності за агресію. Міжнародні санкції можуть бути застосовані до держав-агресорів для стримування або покарання за порушення міжнародного права. Міжнародні організації, такі як ОБСЄ, моніторять дотримання міжнародного права. Міжнародні договори встановлюють обов'язки держав щодо нерозповсюдження зброї масового знищення. Міжнародні трибунали, такі як трибунал для колишньої Югославії, розглядають випадки агресії. Міжнародні звіти документують порушення міжнародного права під час конфліктів. Міжнародні спостерігачі фіксують факти агресії та порушення прав людини. Міжнародні правозахисні організації виступають проти порушень міжнародного права. Міжнародні конференції обговорюють шляхи вирішення конфліктів та запобігання агресії.

Міжнародні декларації закликають до миру та дотримання міжнародного права. Міжнародні інституції, такі як МКЧХ, надають гуманітарну допомогу під час конфліктів. Міжнародні угоди встановлюють рамки для роззброєння та контролю над озброєннями. Міжнародні протоколи визначають процедури розслідування воєнних злочинів. Міжнародні кампанії сприяють підвищенню обізнаності про наслідки агресії.

Міжнародні форуми обговорюють шляхи підтримки миру та безпеки. Міжнародні коаліції об'єднують зусилля для протидії агресії та захисту прав людини. Міжнародні ініціативи спрямовані на підтримку жертв конфліктів та відновлення справедливості. Міжнародні пакти закріплюють зобов'язання держав щодо дотримання міжнародного права. Міжнародні стандарти визначають правила поведінки для держав та індивідів. Міжнародні консультації

сприяють вирішенню міждержавних спорів мирним шляхом. Міжнародні експерти допомагають у розробці стратегій для запобігання агресії. Міжнародні дослідження аналізують причини та наслідки агресивних війни. Міжнародні симпозиуми обговорюють роль міжнародного права у запобіганні конфліктам. Міжнародні документи фіксують докази порушень та служать основою для майбутніх судових розглядів. Міжнародні норми визначають обмеження на використання певних видів зброї. Міжнародні зобов'язання забезпечують дотримання правил ведення війни. Міжнародні консультативні органи надають рекомендації щодо міжнародного права. Міжнародні правові рамки сприяють розвитку мирного співіснування між державами. Міжнародні дипломатичні зусилля спрямовані на вирішення конфліктів без застосування сили. Міжнародні правові інститути досліджують та аналізують міжнародні конфлікти. Міжнародні правові принципи служать основою для розробки міжнародних угод. Міжнародні правові доктрини впливають на формування міжнародної політики. Міжнародні правові конференції обговорюють актуальні питання міжнародного права. Міжнародні правові комісії розробляють рекомендації щодо міжнародного законодавства. Міжнародні правові експерти надають консультації з питань міжнародного права. Міжнародні правові дослідження сприяють розумінню міжнародних правових процесів. Міжнародні правові стандарти встановлюють критерії для оцінки дій держав. Міжнародні правові механізми допомагають у вирішенні міждержавних спорів. Міжнародні правові форуми сприяють обміну досвідом та кращим практикам. Міжнародні правові організації відіграють роль у розвитку міжнародного права.

Прецедентне право Міжнародного кримінального суду Міжнародний суд ООН та інші міжнародні трибунали відіграють важливу роль у визначенні відповідальності за агресивні війни, особливо в контексті російсько-українського конфлікту. Деякі з них ми розберемо нижче. Міжнародний кримінальний суд є основою установою для переслідування найтяжчих злочинів, включаючи злочини агресії та військові злочини. Нюрнберзький процес є

історичним. Військові злочини, злочини проти людяності та геноцид мають чіткі юридичні визначення згідно з міжнародним правом і порушують фундаментальні принципи міжнародного права, включаючи заборону на акти агресії, які спричиняють масові жертви серед цивільного населення. Цей крок викликав міжнародне обурення та заклики до судових заходів Президент України анонсував створення спеціального судового механізму для розслідування військових злочинів. Міжнародні юридичні організації розслідують та аналізують міжнародні спори та створюють прецеденти для судового перегляду

Вивчення міжнародного права сприяє розумінню причин і наслідків загарбницьких воєн та визначенню відповідальності за них. Міжнародно-правові норми встановлюють стандарти оцінки дій держав і окремих осіб у конфліктах. Форум міжнародного права обговорює актуальні проблеми міжнародного права та сприяє обміну досвідом між юристами. Правові інститути відіграють важливу роль у розвитку міжнародного права, сприяючи співпраці між державами та експертами. Важливу роль у забезпеченні міжнародної безпеки та запобіганні загарбницьким війнам відіграють міжнародні організації

Однією з найважливіших організацій є Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка була створена для підтримки міжнародного миру та безпеки

ООН вдалося запобігти катастрофі Третьої світової війни, якої багато хто боявся. Однак ця організація зазнала критики з кількох причин. Сьогодні оцінки ефективності ООН залежать від її конкретної спеціалізованої діяльності. Організація Об'єднаних Націй є ефективною у своїй роботі, пов'язаній з гуманітарними питаннями, спостереженням, статистичними розрахунками та продовольчою безпекою. Проте організації дедалі неохочіше ставляться до питань безпеки, особливо коли йдеться про захист здоров'я, РБ ООН не завжди ефективно вирішує питання через політизацію процесу. Відіграє важливу роль у запобіганні загарбницьким війнам. Наприклад, Рада Європи активно співпрацює з країнами щодо забезпечення колективної безпеки

Україна також виступає споживачем і постачальником безпеки, активно керуючи регіональними конфліктами в Європі. Загалом міжнародні організації відіграють важливу роль у забезпеченні миру та запобіганні агресії, сприянні співпраці між державами, розвитку міжнародного права. Можливі шляхи розв'язання конфлікту без застосування сили в умовах російсько-української війни. Російськоукраїнська війна є важкою та болючою для обох народів.

Цей конфлікт потребує мудрого підходу та пошуку мирного вирішення. Ось як вирішити суперечки, не вдаючись до сили:

1. Дипломатія та переговори. Продовження мирних переговорів між Росією та Україною могло б призвести до зниження напруженості та пошуку компромісного рішення. Сприяти вирішенню конфлікту.

2. Міжнародний тиск і санкції. Колективні дії міжнародної спільноти можуть змусити Росію відмовитися від агресії. Економічні санкції можуть вплинути на економіку РФ та призвести до припинення військових дій. Миротворчі операції та демілітаризовані зони: Створення демілітаризованих зон може сприяти безпеці цивільного населення та зменшити напруженість.

3. Гуманітарна допомога та відновлення. Надання гуманітарної допомоги постраждалим районам може покращити життя людей і зміцнити довіру між сторонами. Відбудова такої інфраструктури, як школи, лікарні та дороги, може сприяти мирним рішенням.

4. Міжнародне право та суди. Використання міжнародного права та судів може встановити відповідальність за злочини та сприяти мирному вирішенню суперечок. Загалом вирішення російсько-українського конфлікту потребує спільних зусиль, толерантності та відкритості до мирного вирішення. Нехай мир і безпека повернуться на Донбас, Крим, Луганськ та інші тимчасово окуповані території, в Україну.

Міжнародні закони та правила відіграють важливу роль у запобіганні конфліктам і агресивним війнам. Тут встановлено правила, яких повинні дотримуватися держави і які забезпечують механізм вирішення спорів.

Нижче наведено деякі висновки та можливі шляхи примирення:

1. Посилення ролі міжнародних організацій. Такі організації, як ООН, повинні мати більше повноважень для втручання та запобігання конфліктам.

2. Дипломатичні зусилля. Необхідно збільшити кількість дипломатів для збільшення зусиль і переговорів для вирішення конфліктів.

3. Міжнародні суди. Суди, такі як МКС, можуть відігравати важливу роль у розгляді справ проти осіб, які порушують міжнародне право.

4. Економічні санкції. Можуть бути ефективним засобом стримування агресивної поведінки.

5. Миротворча місія. Розгортання миротворчих сил може сприяти стабілізації територій, уражених конфліктом.

6. Гуманітарна допомога. Допомога жертвам конфлікту допомагає відновити довіру та примирення.

7. Підтримка міжнародної спільноти. Солідарність і підтримка міжнародної спільноти можуть бути важливими для вирішення конфлікту.

8. Розвиток міжнародного права. Міжнародне право потребує постійного розвитку, щоб відповідати сучасним викликам.

9. Освітні програми. Освітні програми можуть сприяти кращому розумінню міжнародного права та його значення.

10. Культурний обмін. Сприяння культурному обміну та діалогу між людьми може зменшити напругу та непорозуміння. Шлях до примирення потребує часу, терпіння та взаєморозуміння. Важливо, щоб обидві сторони були готові йти на компроміс і співпрацювати. Міжнародне право є основою для побудови стабільного та мирного світу, де конфлікти вирішуються без застосування сили.

Список використаних джерел:

1. Абаса А. Дослідження про захист людини та її права.
2. Аго Р. Дослідження кримінальної відповідальності держав.
3. Амерасінг С. Ф. Кримінальні злочини в міжнародно-правовій системі.

4. Арчага Е. Міжнародно-гумунітарне право.
5. Батриш Р. Р. Аналіз і застосування міжнародної конвенції.

Типусяк Марія Петрівна,
студентка II курсу Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського Національного університету ім. В. Стефаника.

Науковий керівник:
викладач-методист, спеціаліст вищої категорії
Малиновська Ірина Володимирівна

Міжнародно-правова відповідальність за розв'язання агресивної війни: теорія і практика

Міжнародно-правова відповідальність за розв'язання агресивних війн є однією з важливих тем у сфері міжнародного права, оскільки агресія порушує основні принципи міжнародного порядку та міжнародного миру. Забезпечення відповідальності за акти агресії має вирішальне значення для підтримання глобальної стабільності та безпеки. Історично питання агресії є одним з найскладніших у міжнародному праві, донедавна і по теперішній час не існує чіткого механізму встановлення відповідальності за цей злочин.

Формулювання поняття агресивної війни (лат. *aggressio* — напад) є досить важливим для світової спільноти, оскільки є одним із найнебезпечніших загроз проти миру і безпеки людства. Агресивна війна визначається як війна, що ведеться однією державою або групою держав всупереч принципам міжнародного права з метою захоплення території, ресурсів або впливу над другою державою незаконно і без її згоди. Зокрема, це часто пов'язано з порушенням суверенітету і територіальної цілісності інших держав шляхом окупації або анексії їхніх територій. Основною ознакою агресії є застосування державою-агресоркою збройних сил першими. Вона характеризується неправомірним використанням сили та відсутністю легальних підстав для ведення війни, таких як самооборона чи рішення міжнародних органів з питань безпеки. Напад на Польщу Німеччиною у вересні 1939 року вважається одним з найвідоміших прикладів агресивної війни. Це спричинило початок Другої світової війни під час якої загинуло більше 60 мільйонів людей та було втягнуто багато держав світу, включаючи

Європейські держави, США, Японію та інші. Іншим прикладом є російсько-українська війна яка триває із 2014 року і по теперішній день, пов'язана з російською експансією та анексією Криму, а згодом і окупацією близько 26% території України.

Відповідно до Статуту ООН, прийнятого в 1945 році, агресія є злочином проти миру і порушенням міжнародного права. Статут ООН прямо забороняє застосування сили або погрози силою проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави також згідно зі статутом ООН, всі держави мають право на індивідуальну або колективну самооборону вразі нападу. Проте застосування сили в рамках самооборони має бути обмеженим і пропорційним. Набір міжнародних договорів, забороняють будь-яке жорстоке поводження або знущання над особами, які знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права, включаючи Женевські конвенції, що надають особливий захист особам, які не беруть участі у воєнних діях, таким як цивільні особи, поранені, хворі, військовополонені та медичний персонал.

Агресивна війна є великою загрозою для міжнародної безпеки та стабільності. Відповідальність за агресію, її підготовку, розв'язання та ведення, включає широкий спектр заходів, таких як тимчасове обмеження суверенітету, повне або часткове роззброєння, демілітаризація, ліквідація військового потенціалу та інші заходи. Ці заходи, як правило, відносяться до таких форм відповідальності держави, як надзвичайна репарація та надзвичайна сатисфакція, згідно з доктриною міжнародного права. Розв'язання агресивної війни вимагає комплексного та досконало виваженого підходу, який включає в себе низку механізмів. Важливими компонентами механізму є дипломатичні переговори, де можуть бути укладені мирні угоди та договори щодо мирного врегулювання конфлікту. У сьогоденні під поняттям переговорів розуміється не одні тільки переговори, а й зокрема консультації, обмін думками, наради, також чітких правил введення переговорів немає попри це все ж таки враховується міжнародна практика. У випадку потреби, нейтральний посередник або міжнародна організація, така як ООН чи ЄС, можуть сприяти

діалогу та виробленню компромісних рішень. До механізмів також входять санкції, що можуть обмежити експорт, імпорт та фінансові операції з країною-агресором. Це може призвести до економічних та соціальних труднощів, а також до ізоляції країни на міжнародній арені, що підсилює політичний та економічний тиск на неї. Крім цього використовується універсальна юрисдикція - це принцип, за яким певна країна або міжнародний суд мають право розглядати й судити злочини, які вчинені за межами їх території або не зачіпають їхніх громадян, якщо ці злочини вважаються особливо тяжкими або викликають великий інтерес у міжнародній спільноті. Цей принцип дозволяє країнам боротися з важкими злочинами, такими як воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та тероризм, навіть якщо вони не мають прямого зв'язку з територією чи громадянами цієї країни. Він базується на принципі універсальної юрисдикції міжнародного права, який визнає, що деякі злочини становлять загрозу для всього світового співтовариства, і тому всі країни мають право їх переслідувати й карати.

Агресивна війна є великою загрозою для міжнародної безпеки та стабільності. Для встановлення відповідальності за розв'язання агресивної війни передбачається аналіз дій та збір доказів щодо порушень міжнародного права де входять: документи, свідчення, аналіз військових подій та залучення міжнародних експертів для об'єктивного аналізу. Розглядаються справи у Міжнародному кримінальному суді Міжнародний кримінальний суд (МКС) є найвищим міжнародним судом, призначеним для розгляду важких злочинів, таких як воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та агресія. Процес розгляду справ у МКС включає кілька етапів: У першому етапі проводиться попереднє дослідження для визначення, чи існують достатні підстави для відкриття кримінального провадження. Прокурор МКС може розпочати це дослідження на власну ініціативу або після отримання запиту від державного члена чи Ради Безпеки ООН. Відкриття слідства: Якщо під час предвідкриття встановлено достатні підстави для відкриття провадження, прокурор МКС може здійснити офіційне відкриття слідства. На цьому етапі

здійснюється збір доказів і зберігання інформації, яка може бути використана на розгляді справи.

Підготовка судового засідання: Після завершення слідства справа передається на розгляд суду. Прокурор МКС представляє обвинувачення, а захисники зацікавлених осіб мають можливість підготувати свою захист. Судове засідання: У цьому етапі справа розглядається судом МКС. Судді розглядають докази, вислуховують свідчення та аргументи обох сторін і приймають рішення щодо вини чи невинуватості обвинуваченого. Винесення рішення: Після обговорення доказів та аргументів сторін суд виносить рішення. Якщо обвинувачений визнаний винним, суд вирішує питання про винесення вироку.

Щодо агресії, МКС має компетенцію розглядати злочин агресії згідно зо статтею 8 Римського статуту МКС. Процедура розгляду справи за цим злочином включає ті ж етапи, що й для інших злочинів, і вимагає доведення факту агресії та визначення вини обвинуваченого в цьому злочині., де особи можуть бути притягнуті до відповідальності за здійснення агресії. Також важливим для міжнародної відповідальності є Міжнародний Суд ООН, часто називаний Міжнародним Судом Справедливості, є головним юридичним органом Організації Об'єднаних Націй (ООН). Його роль полягає в розв'язанні спорів між державами відповідно до міжнародного права та наданні консультативних думок на запит ООН. Хоча Міжнародний Суд ООН не є міжнародним кримінальним судом, він може визнати порушення міжнародного права та відповідності дій держав до цих стандартів. Його рішення може мати значення у встановленні відповідальності за агресію та створенні підґрунтя для інших міжнародних заходів, таких як санкції чи звернення до Міжнародного кримінального суду. Один з прикладів притягнення до відповідальності за розв'язання агресивної війни - справа Міжнародного кримінального суду (МКС) проти Омара аль-Бахіра та інших високопосадовців Судану. У 2009 році МКС видав наказ про арешт Омара аль-Бахіра за звинуваченням у вчиненні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії у зв'язку з конфліктом в Дарфурі.

Хоча міжнародні трибунали є важливим механізмом притягнення до відповідальності винних у агресивних конфліктах, їхня ефективність обмежена. Наприклад, у випадку війни між Росією та Україною держава-агресор може уникати санкцій, а переговори часто не дають результатів. Крім того, ситуація ускладнюється наявністю союзників агресора або недоліками у співпраці міжнародних партнерів. Відсутність чіткого визначення агресії у міжнародному праві ускладнює встановлення відповідальності за її розв'язання. Відмінності в тлумаченні цього поняття можуть виникати серед різних держав та міжнародних організацій. Питання, пов'язані зі суверенітетом держав та їх правом на самооборону, можуть впливати на тлумачення агресії та відповідальності за її розв'язання. Це може стати причиною конфліктів між різними сторонами. У контексті агресії, особливо на високому рівні, виникає питання відповідальності окремих політичних лідерів чи військових командувачів за їхні дії. Навіть якщо міжнародний суд винесе вирок про вину особи за агресію, відсутність механізмів примусу для його виконання може послабити його дієвість. Відсутність однозначних механізмів для встановлення відповідальності за розв'язання агресивної війни може ускладнювати процес розслідування та притягнення винних до відповідальності. Ефективність та адекватність міжнародних реакцій та санкцій щодо держав, що розв'язують агресивні війни, залишаються важливими та обговорюваними. Для вирішення недоліків у міжнародному праві потрібно визначити визначення агресії, створивши єдиний міжнародний стандарт. Зміцнення міжнародних механізмів розслідування, зокрема Міжнародний кримінальний суд, включає підвищення фінансування, забезпечення незалежності суддів і прокурорів, співпрацю з національними правосуддями, обмін інформацією та посилення механізмів виконання рішень. Слід збільшити міжнародний тиск та санкції не лише на державу-агресора, а й на її союзників.

Отже, міжнародна-правова відповідальність за розв'язання агресивної війни є невід'ємною складовою міжнародного порядку та міжнародної правосуб'єктності. На основі різноманітних правових

документів та судової практики встановлено, що агресія визначається як використання сили державою чи іншим суб'єктом міжнародного права в порушення принципів Організації Об'єднаних Націй (ООН). Рішення міжнародних судових органів, зокрема Міжнародного Кримінального Суду, грають важливу роль у встановленні відповідальності за агресію та формуванні міжнародно-правових стандартів. Однак ця система не є досконалою існує низка викликів, які перешкоджають ефективному притягненню до відповідальності, зокрема неоднозначність у визначенні агресії, недоліки в механізмах розслідування та недостатня співпраця між державами. Для подолання цих проблем потрібно підвищити рівень співпраці між міжнародними організаціями та національними правоохоронними органами, розвиток міжнародних стандартів у сфері міжнародно-правової відповідальності за агресію допоможуть забезпечити більшу стабільність та прозорість в міжнародних відносинах. Більше того, для досягнення успішної боротьби з агресією та забезпечення стабільності у міжнародних відносинах також потрібно активно залучати цивільне суспільство, неправлений сектор, та міжнародні громадські організації. Вони можуть виступати як захисники прав людини, сприяючи збору доказів та інформації про можливі порушення для підтримки дієвих заходів протидії агресії та вимагання дотримання міжнародного права. Усі ці заходи та спільні зусилля, спрямовані на зміцнення міжнародно-правової відповідальності за агресію, сприятимуть побудові більш стабільного та цивілізованого світу. Розвиток міжнародного права та його ефективне виконання вимагає постійної уваги, взаємодії та співпраці між всіма учасниками міжнародного співтовариства. Лише спільними зусиллями можна забезпечити ефективну протидію агресії та зберегти стабільність у міжнародних відносинах.

Список використаних джерел:

1. Важна К. А. Визначення агресії у сучасному міжнародному праві матеріали наук.-практ. конф. [«Україна і світ»], (Київ, 19 квітня 2016 р.) //Україна і світ: Науковий журнал Факультету журналістики і

міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв. К. :КНУКіМ, 2016. Вип.1. С. 84-92.

2. Статут Організації Об'єднаних Націй/ VII / Ст. 51

3. Максим Х. «Агресія» як імперативна норма міжнародного права: генезисрозвитку. С. 342.

Федишин Христина Василівна,
учениця 10 класу Тисівського ліцею.

Науковий керівник: вчитель правознавства Тисівського ліцею
Стефанів Галина Дмитрівна

Перспективи формування ювенальної юстиції в Україні (зарубіжний досвід та вітчизняна дійсність)

Актуальність теми формування ювенальної юстиції в Україні не може бути переоцінена, оскільки вона стосується майбутнього країни. Перш за все, це важливо з огляду на забезпечення прав та інтересів неповнолітніх осіб, які знаходяться у віці, коли формується їх відношення до закону та суспільства. Враховуючи складні виклики сучасного світу, такі як зростання насильства серед підлітків, цілковита необхідність вдосконалення ювенальної юстиції стає очевидною.

Другий аспект актуальності полягає в адаптації законодавства до міжнародних стандартів і практик у сфері захисту прав дитини. Україна, як член Європейського Союзу, зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у цій області. Вдосконалення ювенальної юстиції стає ключовим елементом у досягненні цієї мети та підтвердженні зобов'язань перед міжнародним співтовариством.

Третя причина актуальності полягає в прагненні побудувати справедливе суспільство на основі рівності перед законом. Забезпечення адекватного захисту прав неповнолітніх відкриває шлях до створення справедливішого та гуманнішого суспільства. Система ювенальної юстиції, яка раціонально поєднує в собі виховні та реабілітаційні заходи з покаранням, є важливим кроком у цьому напрямку.

Крім того, з урахуванням швидкого розвитку інформаційних технологій та їх впливу на поведінку молоді, важливо актуалізувати питання профілактики злочинності серед неповнолітніх. Побудова ефективної системи попередження девіантної поведінки та реагування на неї відображає необхідність адаптації правових механізмів до

сучасних реалій. Такий підхід сприятиме зниженню кількості злочинів, вчинених неповнолітніми, і забезпечить безпеку суспільства в цілому.

Ювенальна юстиція в Україні – це система законів та інституцій, призначених для захисту прав та інтересів дітей, запобігання їхніх правопорушень і накладання відповідальності за такі дії. Основна мета цієї системи полягає в забезпеченні безпеки та добробуту дітей, а також їхнього виховання та реінтеграції у суспільство.

Останні роки в Україні свідчать про значний прогрес у розвитку ювенальної юстиції. Прийняття ряду законів спрямоване на підвищення захисту прав дітей та підтримку їхнього благополуччя. Зокрема, розширено можливості застосування альтернативних методів вирішення конфліктів для неповнолітніх, що дозволяє уникнути суворих судових санкцій та сприяє соціальній реабілітації молоді.

Досягнення в сфері ювенальної юстиції також включають створення служб пробації, які забезпечують індивідуальний підхід до кожного випадку та надають допомогу у вихованні та реінтеграції неповнолітніх, що порушили закон. Ці заходи спрямовані на формування позитивних життєвих навичок та зниження ризику повторних правопорушень серед дітей і підлітків.

У цілому, розвиток ювенальної юстиції в Україні відображає зростаючу увагу до прав та потреб неповнолітніх у суспільстві, а також стрімкий процес удосконалення законодавства та практики захисту їхніх прав.

Питання впровадження ювенальної юстиції та відновного правосуддя для України стоїть дуже гостро, оскільки підліткова злочинність в країні становить серйозну проблему, яка вимагає негайного та ефективного реагування. На сьогоднішній день, система ювенальної юстиції в Україні перебуває в процесі активного становлення, пройшовши шлях від прийняття стратегічних документів до внесення значних змін у законодавство.

Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011 була схвалена Концепція розвитку кримінальної юстиції стосовно неповнолітніх в Україні. Цей документ передбачав створення

повноцінної системи кримінальної юстиції для неповнолітніх, спроможної гарантувати законність, обґрунтованість та ефективність рішень, що стосуються дітей, втягнутих у конфлікт із законом. Підтримання рішень, пов'язаних з перевихованням та соціальною підтримкою таких дітей, було визначено як один із пріоритетів.

Важливим кроком у цьому напрямку стало прийняття в 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України, глава 38 якого була присвячена кримінальному провадженню стосовно неповнолітніх. Це стало важливим етапом у створенні системи ювенальної юстиції в Україні.

Додатковий прогрес у впровадженні механізмів ювенальної юстиції відбувся зі змінами до Конституції України у 2016 році, коли було передбачено створення ювенальних (спеціалізованих) судів. Це свідчить про систематичні зусилля держави у напрямку покращення захисту прав неповнолітніх та зменшення рівня дитячої злочинності.

Незважаючи на зусилля вдосконалення, система ювенальної юстиції в Україні стикається з рядом серйозних проблем, які ускладнюють її ефективність та негативно впливають на захист прав неповнолітніх. Перша серйозна проблема полягає в недостатньому фінансуванні, що призводить до нестачі ресурсів у ювенальних судах та службах пробації для належного виконання їхніх функцій.

Друга проблема полягає у нестачі кваліфікованих кадрів, таких як судді, прокурори, адвокати та інші фахівці, які мають необхідний досвід та знання у сфері ювенальної юстиції. Недостатня кількість кваліфікованих фахівців ускладнює реалізацію правових процесів та може призвести до несправедливих рішень.

Третя проблема стосується невідповідності законодавства міжнародним стандартам та потребам сучасного суспільства. Деякі закони, що регулюють питання ювенальної юстиції, вимагають удосконалення та адаптації до нових викликів.

Четверта проблема полягає в неефективності системи пробації, яка не завжди успішно впорався з неповнолітніми правопорушниками, що може призвести до повторних правопорушень та зростання рівня дитячої злочинності.

Нарешті, умови утримання неповнолітніх у місцях позбавлення волі залишаються ще однією проблемою, оскільки вони часто не відповідають міжнародним стандартам та не забезпечують достатнього захисту та підтримки для молодих осіб.

Важливо зазначити, що ювенальна юстиція – це не лише система покарання, але й система допомоги та підтримки неповнолітніх. Її головною метою має бути не покарання, а виправлення та ресоціалізація дітей, які скоїли правопорушення.

Ювенальна юстиція – це система правових норм, інституцій та заходів, спрямованих на реалізацію прав та законних інтересів дитини, запобігання правопорушенням з її боку та забезпечення відповідальності за такі правопорушення. Вивчення міжнародного досвіду формування ювенальної юстиції може допомогти Україні удосконалити свою систему та зробити її більш ефективною.

Варто зазначити, що система ювенальної юстиції у США відзначається своєю децентралізацією, що призводить до різноманітності підходів у різних штатах. Незважаючи на це, існують загальні риси, які характеризують цю систему. По-перше, кожен штат має свої власні ювенальні суди, які відповідають за розгляд справ про правопорушення неповнолітніх. Ці суди спеціалізовані на вирішенні питань, пов'язаних з молодіжною кримінальною діяльністю.

По-друге, суди в США широко застосовують альтернативні методи покарання для неповнолітніх. Це може включати умовне ув'язнення, громадські роботи або участь у соціальних програмах. Головною метою цих заходів є не лише покарання, а й реабілітація та виховання неповнолітнього.

Нарешті, конфіденційність є важливим аспектом системи ювенальної юстиції в США. Зазвичай справи про правопорушення неповнолітніх розглядаються у відносній конфіденційності. Це робиться з урахуванням особливостей вікового розвитку та прагнення захистити права та інтереси молоді.

Отже, система ювенальної юстиції у США спрямована на забезпечення ефективного вирішення справ про правопорушення

неповнолітніх, з урахуванням їхніх потреб, особливостей та можливостей реабілітації.

Система ювенальної юстиції в Німеччині ґрунтується на принципах виховання та ресоціалізації, спрямованих на відновлення неповнолітніх, які порушили закон, у суспільстві. Один з основних аспектів цієї системи - це роль сімейних судів у розгляді справ про правопорушення неповнолітніх. Сімейні суди відповідають не лише за вирішення питань, пов'язаних з правопорушенням, а й за опіку та піклування про дітей, що відображає інтегрований підхід до розв'язання проблем молоді.

Ще однією характеристикою німецької системи ювенальної юстиції є активна участь батьків у процесі судового розгляду. У більшості випадків батьки неповнолітніх правопорушників беруть участь у судових засіданнях, що сприяє залученню сімейних ресурсів до процесу виправлення дітей.

Пробація виступає як один із найбільш поширених заходів покарання для неповнолітніх у Німеччині. Пробаційні офіцери працюють з молоддю та їхніми сім'ями, надаючи підтримку та навчання, спрямовані на уникнення подальших правопорушень та інтеграцію в суспільство. Такий підхід акцентує важливість реабілітації та ресоціалізації неповнолітніх замість простого покарання.

У Франції система ювенальної юстиції відрізняється своєю структурою, розділяючи судочинство на два рівні, залежно від віку неповнолітнього правопорушника. Спочатку, справи про правопорушення, які вчинені особами, що не досягли 16 років, розглядаються спеціалізованими судами для неповнолітніх. Після досягнення неповнолітнім 16-річного віку, їхні справи вже розглядаються кримінальними судами, що відображає перехід від одного юридичного статусу до іншого.

Однією з основних рис французької системи ювенальної юстиції є наявність спеціалізованих суддів, які мають досвід у роботі з дітьми. Це забезпечує більш глибоке розуміння потреб та особливостей неповнолітніх під час судового розгляду їхніх справ.

Крім того, неповнолітні правопорушники відносяться до системи з соціальним супроводом, що надає їм додаткову підтримку і допомагає виправитися та уникнути подальших правопорушень. Цей підхід покликаний не лише покарати, а й реабілітувати та попередити відновлення злочинної діяльності.

Крім того, суди можуть виносити рішення про репарацію, зобов'язуючи неповнолітніх правопорушників відшкодувати збитки, завдані їхніми діями. Це сприяє відновленню міжособистісних відносин та відшкодуванню постраждалим.

Отже, на мою думку, вивчення міжнародного досвіду формування ювенальної юстиції показує, що не існує єдиної універсальної моделі. Кожна країна має свою систему, яка ґрунтується на її культурних та правових традиціях. Проте, можна виділити деякі спільні риси, які є характерними для багатьох систем ювенальної юстиції, такі як спеціалізація судів, використання альтернативних заходів покарання та соціальний супровід неповнолітніх правопорушників.

Україна може використати міжнародний досвід для удосконалення своєї системи ювенальної юстиції. Зокрема, можна запровадити: 1) Спеціалізовані ювенальні суди; 2) Ширше використання альтернативних заходів покарання; 3) Соціальний супровід неповнолітніх правопорушників; 4) Програми профілактики правопорушень. Вважаю, що це допоможе зробити систему ювенальної юстиції в Україні більш ефективною та справедливою.

Україна має перед собою низку перспектив у розвитку ювенальної юстиції, що є ключовою складовою справедливого та ефективного правосуддя. Перше, що необхідно для забезпечення цього процесу, - це прийняття закону «Про ювенальну юстицію», який повинен чітко визначити принципи, цілі та завдання цієї галузі, а також встановити порядок роботи відповідних судів та органів досудового розслідування. Такий закон буде основою для подальшого розвитку системи.

Другий важливий крок - це створення спеціалізованих ювенальних судів, які зможуть ефективно вирішувати справи,

пов'язані з неповнолітніми. Вони повинні мати не лише потрібну спеціалізацію, але й забезпечувати дотримання прав та інтересів дітей під час судового процесу.

Третя перспектива полягає у впровадженні програм відновного правосуддя, які спрямовані на відшкодування шкоди, завданої злочинцем, та реінтеграцію правопорушника в суспільство. Це сприятиме покращенню реабілітації та запобіганню повторних правопорушень серед неповнолітніх.

Четверта перспектива - це підготовка кваліфікованих фахівців, які забезпечать ефективне функціонування системи ювенальної юстиції. Це включає в себе не лише суддів та прокурорів, а й слідчих, адвокатів, соціальних працівників та інших спеціалістів, які зможуть забезпечити повне дотримання прав та інтересів неповнолітніх.

Нарешті, для успішного розвитку цієї галузі необхідне адекватне державне фінансування, яке забезпечить реалізацію необхідних заходів. Без належної підтримки з боку уряду будь-які ініціативи у сфері ювенальної юстиції можуть не мати необхідного впливу на покращення ситуації з правами та інтересами неповнолітніх у правовій системі України.

Впровадження системи ювенальної юстиції в Україні відкриває перед країною ряд вагомих переваг. По-перше, це може сприяти зниженню рівня злочинності серед неповнолітніх, оскільки система зосереджується на індивідуальному підході до кожного випадку та акцентується на виправленні та реабілітації, а не лише покаранні. Це може допомогти зменшити кількість повторних правопорушень серед молоді.

По-друге, важливою перевагою ювенальної юстиції є гарантований захист прав та інтересів дитини на всіх етапах правосуддя. Система ставить перед собою завдання забезпечення того, щоб рішення, прийняті щодо неповнолітніх, були орієнтовані на їхнє благо та розвиток, а не просто на покарання.

Третя вагова перевага полягає у можливості соціалізації та реінтеграції неповнолітніх правопорушників у суспільство. Завдяки спеціальним програмам відновного правосуддя та іншим заходам,

ювенальна юстиція може допомогти молоді повернутися до нормального життя, зробити висновки зі своїх помилок та стати повноцінними членами суспільства. Це не лише дозволить уникнути подальшого відхилення від закону, але й сприятиме побудові більш безпечного та гармонійного суспільства.

Проте, важливо пам'ятати, що ювенальна юстиція – це не панацея, а лише один із інструментів, який може допомогти у вирішенні проблеми злочинності серед неповнолітніх.

Для досягнення успіху необхідний комплексний підхід, який включатиме також:

1. Профілактичну роботу: необхідно реалізувати програми запобігання злочинності серед молоді. Це може включати заходи з соціальної підтримки родин, психологічну допомогу дітям, організацію дозвілля та позашкільної діяльності.

2. Співпрацю державних органів та громадських організацій: ефективна робота ювенальної юстиції можлива лише за умови тісної співпраці державних органів, громадських організацій та батьківських об'єднань.

3. Підвищення правової культури: важливо підвищувати правову культуру дітей, батьків та педагогів. Це допоможе їм краще розуміти свої права та обов'язки, а також запобігати правопорушенням.

Запровадження ефективної системи ювенальної юстиції є складним, але необхідним завданням для України. Це дозволить забезпечити захист прав дітей, знизити рівень злочинності серед неповнолітніх та сприяти їхній ресоціалізації.

У висновках зазначимо, що перспектива формування ювенальної юстиції в Україні є однією з найбільш актуальних та важливих задач сучасного суспільства. У наш час проблеми, пов'язані з правами та захистом дітей та підлітків, стають все більш вагомими через швидкі зміни у соціальному та технологічному середовищі. Основні узагальнення щодо суті проблеми вказують на недоліки у законодавстві, відсутність ефективних механізмів реагування на

дитячу протиправну поведінку та недостатню увагу до реабілітації та ресоціалізації молодих правопорушників.

Перш за все, необхідно змінити законодавство, що регулює питання ювенальної юстиції, зокрема, удосконалити процедури визначення віку кримінальної відповідальності та розгляду справ неповнолітніх у суді. Потрібно активніше впроваджувати альтернативні форми покарання, які спрямовані на реабілітацію та відновлення молодих правопорушників у суспільстві.

Для забезпечення ефективності системи ювенальної юстиції необхідно розвивати спеціалізовані центри та програми соціально-психологічної підтримки дітей та підлітків, які опинилися у конфлікті із законом. Важливо також залучати до цієї роботи вчителів, соціальних працівників, психологів та інших фахівців, які мають досвід у роботі з дітьми та підлітками.

Напрямок розвитку має стати вдосконалення механізмів попередження дитячої девіантності та правопорушень, зокрема, через розвиток освітніх та інформаційних програм з правового виховання та підвищення правової культури серед дітей та молоді.

Необхідно також забезпечити ефективне партнерство між усіма зацікавленими сторонами: державними органами, громадськими організаціями, громадськістю, батьками та дітьми. Спільна робота цих суб'єктів має сприяти створенню сприятливого середовища для розвитку та захисту прав дитини.

Врахування міжнародного досвіду США, Німеччини та Франції є надзвичайно важливим кроком у вирішенні проблеми формування ювенальної юстиції в Україні. Зокрема, США відомі своїми програмами реабілітації та ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, спрямованими на індивідуальний підхід до кожного випадку та активне залучення спільноти до процесу відновлення молодих людей у суспільстві. Німеччина, у свою чергу, відзначається високою роллю соціальних служб у попередженні девіантної поведінки серед дітей та молоді, а також у створенні спеціалізованих програм реінтеграції для неповнолітніх правопорушників.

Значний внесок у розвиток ювенальної юстиції також має Франція, де акцентується на використанні альтернативних форм покарання, таких як соціальні послуги та реабілітаційні програми. Крім того, у всіх цих країнах надається велика увага профілактиці дитячої девіантності через освітні та інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення правової культури серед молоді.

Україна може взяти на увагу ці позитивні практики та адаптувати їх до власної системи, зокрема, шляхом запровадження ефективних програм реабілітації, розвитку соціальних служб та підтримки участі громадськості в процесі реінтеграції неповнолітніх правопорушників. Важливо також вивчити міжнародний досвід у сфері законодавства та судочинства, щоб впроваджувати найкращі практики та стандарти в національну систему ювенальної юстиції.

Відсутність системної уваги до проблеми ювенальної юстиції може призвести до серйозних соціальних наслідків у майбутньому. Тому важливо негайно прийняти заходи щодо вдосконалення законодавства та практики в цій сфері, спрямовані на захист прав та інтересів дітей та підлітків та їхню реабілітацію у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Андрусак Г.М., Чупринський Б.О. Проблеми правового регулювання статусу неповнолітньої особи у кримінально-правовій сфері: монографія. Луцьк: Завжди Поруч, 2021. 298 с.

2. Ольшанецький І.В. Конституційно-правові засади інституту ювенальної прокуратури в Україні: дис. канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2019. 223 с.

3. Оверчук С.В. Розвиток ювенальної юстиції в Україні в контексті реалізації принципу спеціалізації судів. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2014. №2(10). С.5. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14osvpss.pdf> (дата звернення 17.04.2024)

4. Басиста І.В., Розкошинська С.О., Палійчук І.В. Ювенальна юстиція в Україні: окремі проблеми та шляхи їх вирішення. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені

Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. №4(16), 2017. С. 143-152.

5. Чупринський Б. О. Завдання ювенальної пенології. Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів XVIII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 04-05 червня 2021 р. / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк: «Завжди Поруч», 2021. С. 136-139.

6. Карпінська Н.В., Чупринський Б. О. Перспективи застосування медіації у діяльності національної поліції. Історикоправовий часопис. 2022. № 19 (1). С. 134- 139.

7. Веселов, М. Ю. «Адміністративно-правове забезпечення «ювенальної» спеціалізації учасників кримінального провадження». Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О Дідоренка. 2019. С. 81-92.

8. Червінко М. В. «Правове та організаційно-тактичне забезпечення кримінального провадження, дружнього до дитини». Кваліфікаційна робота за здобуття наукового ступеня доктора філософії. Львів. 2023

9. Декайло П., Бабій В. Процесуальні особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх. Актуальні проблеми правознавства. 2 (34)/2023 <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/viewFile/1649/1709> (дата звернення 17.04.2024)

10. Крукевич О.М. Здійснення правосуддя щодо неповнолітніх у країнах романо-германського та англо-американського типів правових систем. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2014. № 4 (51). С. 143-148.

Фреїшин Вікторія Василівна,
студентка II курсу Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського Національного університету ім. В. Стефаника.

Науковий керівник:
викладач-методист, спеціаліст вищої категорії
Малиновська Ірина Володимирівна

Ефективність механізмів захисту прав національних меншин в сучасних умовах

Національні меншини – групи громадян певної держави, які не є представниками титульного етносу. Вони виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. Національна меншина включає осіб, які мають громадянство і, за визначенням, не відіграють провідної ролі в суспільстві.

Захист прав національних меншин є однією з найважливіших сфер гарантування прав людини та збереження культурної різноманітності в сучасному світі. Національні меншини складають значну частину населення у багатьох країнах і часто стикаються з ускладненими викликами, пов'язаними зі збереженням своєї ідентичності, мови, культурних та релігійних традицій. У цьому контексті механізми захисту прав національних меншин виявляються надзвичайно важливими для забезпечення їхньої повноцінної участі в суспільному житті та запобіганню будь-якій формі дискримінації чи насильства.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. На території країни проживають 48 млн. 457 тис. осіб, у тому числі 37 541 700 українців. У складі населення країни представники понад 130 національностей і народностей. Найчисельнішими національними меншинами є росіяни – 8 334 100 осіб, білоруси – 275 800 осіб; молдовани – 258 600 осіб; кримські татари – 248 200 осіб; болгары – 204 600 осіб; угорці – 156 600 осіб; румуни – 151 000 осіб; поляки – 144 100 осіб тощо [1, с. 46].

Від 25 червня 1992 року ВРУ прийняла Закон «Про національні меншини в Україні». Цей закон прийняли для того, щоб визначити правовий статус меншин. За цим законом визначено, що національні меншини - це групи громадян, які не є українцями. Також держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію[4, с. 1].

Стаття 10, 11, 12, 53 Конституції України (1996 року) адресовані правовому регулюванню національно-етнічних відносин. Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом [2, с. 2].

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України[2, с. 2].

Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Стаття 53. Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на

вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [2, с. 16].

На міжнародному рівні національні меншини мають захист відповідно до різних міжнародних інструментів прав людини. До них належать:

- Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод;
- Рамкова конвенція про захист національних меншин та інші.

Установами міжнародного рівня, які надають захист є:

- Рада Європи;
- Організація Об'єднаних Націй;
- Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ);
- Європейський суд.

Більш ширше можна розказати про конвенції:

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод - це міжнародний правовий документ, який гарантує основні права та свободи кожної людини. Прийнята в 1950 році, вона закріплює право на життя, свободу, справедливий суд, свободу вираження думки та інші основні права. Європейський суд з прав людини забезпечує дотримання цих прав через розгляд скарг[3, с. 2].

Рамкова конвенція про захист національних меншин - це міжнародний документ, який гарантує права та ідентичність національних меншин. Прийнята в 1995 році, вона забезпечує захист культурної, мовної, релігійної та соціальної ідентичності національних меншин у державах-учасницях.

Національний рівень захисту включає законодавство, конституційні гарантії, а також уповноважені органи, які мають за завдання захищати права меншин. Деякі країни також можуть мати спеціалізовані судові органи або комісії, призначені для вирішення питань, пов'язаних з правами меншин.

Ефективність механізмів захисту прав національних меншин залежить від ряду складних та взаємопов'язаних факторів:

- Політична воля;
- Ресурсна база;
- Соціально – економічні умови в країні;

- Належність та ефективність судової системи [5. с. 499].

По-перше, політична воля грає ключову роль у визначенні рівня зверненої уваги та ресурсів, які надаються національним меншинам. Якщо політичне керівництво країни віддане інклюзивності та захисту прав меншин, це може призвести до вдосконалення механізмів захисту. Навпаки, відсутність політичної волі може призвести до недостатньої уваги до проблем меншин та відсутності адекватних заходів для їхнього захисту.

Другий важливий фактор - це ресурсна база, яка включає фінансові та людські ресурси, призначені для захисту прав національних меншин. Без достатньої фінансової підтримки та кваліфікованого персоналу механізми захисту можуть бути обмеженими у своїй дії. Недостатня фінансова база може призвести до обмеження доступу до правової допомоги, освітніх програм та інших послуг, які можуть бути необхідні для захисту прав національних меншин.

Третій фактор - це соціально-економічні умови в країні. Країни з високим рівнем економічного розвитку та стабільною політичною ситуацією зазвичай можуть забезпечити кращий захист прав меншин, оскільки вони можуть мати доступ до більших ресурсів та механізмів для забезпечення виконання закону та захисту прав людей. У країнах з низьким рівнем розвитку, військовими конфліктами або політичною нестабільністю, захист прав національних меншин може бути складним через обмежені ресурси та відсутність ефективних інституцій.

Крім того, незалежність та ефективність судової системи є важливими факторами. Якщо суди не є незалежними та не здатні ефективно захищати права меншин від дискримінації та недбалості, тоді механізми захисту можуть бути недостатньо ефективними. Доступ до справедливого та незалежного суду є ключовим аспектом забезпечення захисту прав національних меншин.

Для посилення захисту прав національних меншин важливо:

- Посилити законодавство, яке стосується їхніх прав, і забезпечити його ефективне виконання. Для цього може знадобитися

внесення змін у законодавство або розроблення нових правових інструментів;

- Створення виборчих одномандатних округів у місцях компактного проживання національних меншин [5, с. 47];

- Використання пропорційної виборчої системи, відповідно до якої кількість місць партії в парламенті залежить від частки голосів, отриманих нею на загальнодержавних виборах [5, с. 47];

- Крім того, проведення освітніх кампаній та розповсюдження інформації про права національних меншин може збільшити свідомість громадськості;

- Важливо також забезпечити активну участь представників меншин у процесах управління та прийняття рішень, що стосуються їхніх прав. Потрібно залучати національних меншин до участі на регіональному та місцевих рівнях, використовуючи ті механізми, що на центральному рівні.

Щоб сприяти участі меншин у суспільно-політичному житті потрібно, щоб рішення місцевих органів було точними та доступними:

- Застосування преференційного голосування [5, с. 47];

- Зниження відсоткового бар'єру для проходження в парламент для партій, утворених національними меншинами [5, с. 47];

- Встановлення механізмів моніторингу та звітності щодо порушень прав меншин також може допомогти в забезпеченні їхнього захисту;

- Визначення меж виборчих округів таким чином, щоб забезпечити справедливе представництво національних меншин;

- Співпраця з міжнародними організаціями та іншими країнами може сприяти обміну досвідом та кращими практиками у сфері захисту прав національних меншин.

Підсумовуючи все, слід зазначити, що механізми захисту прав національних меншин є невід'ємною складовою сучасного правового та соціального порядку. Аналіз показав, що ефективність захисту прав національних меншин залежить від наявності відповідного законодавства та його виконання, а також від ролі державних інституцій та міжнародних організацій. Варто зазначити, ефективність

цих механізмів, ще залежить від політичної волі, доступності ресурсів, соціально-економічних умов та незалежності судової системи.

Список використаних джерел:

1. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин / Є. В. Ткаченко / Міністерство освіти і науки України. С. 5-309.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод / / Офіційний вісник України, 2006, N 32 від 23.08.2006, Ст. 2371.
4. Про національні меншини в Україні: закон України від 25 червня 1992 року N 2494-ХІІ // Відомості Верховної Ради України, 1992, N 36, Ст. 529.
5. Державна політика щодо захисту прав національних Меншин: досвід країн вишеградської групи / колективна монографія. Львів: Видавництво «Сорока», 2019. 184 с.
6. Національні меншини України в політичних процесах ХХ – ХХІ століть: стан і проблеми дослідження / авт. кол.: Котигоренко В. О. (Керівник), Калакура О. Я., Ковач Л. Л., Коцур В. В., Кочан Н. І., Ляшенко О. О., Ніколаєць Ю. О., Новородовський В. В. Київ: Іспенд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.

Череп Софія Андріївна,
учениця 10 класу ліцею № 11 Івано-Франківської міської ради.

Науковий керівник:
вчителька правознавства ліцею № 11
Івано-Франківської міської ради
Кобута Лариса Петрівна

Пріоритетні напрями удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини

Війна – це час, коли проявляються найгірші жахи та страхи людей. У ці складні для людства часи, військові злочини становлять найбільшу загрозу гуманітарним цінностям і правам людини. Справедливе правосуддя на норми міжнародного права повинні бути нашим захистом проти цих вчинків, але чи завжди вони виконують свою роль ефективно?

У часи Другої світової війни, де у глобальному збройному конфлікті взяло участь понад 60 країн, були скоєні масові військові злочини, як проти військових, так і проти мирного населення. Вбивства страти мирних жителів, злочини проти військовополонених, голокост, загарбництво та насильницька агресія. Ці злочини відзначилися жорстокістю та безжалісністю, їх наслідки відчуваються досі у світовій історії та пам'яті. Саме тоді багато винних було визнано злочинцями та засуджено в рамках міжнародних воєнних трибуналів, таких як Нюрнберзький та Токійський. Проте, багато інших військових злочинів залишилися без розгляду, а злочинці залишилися безкарними. Після закінчення війни політичні обставини та геополітичні інтереси змінилися, що призвело до того, що багато правопорушників були або амністовані, або залишилися поза увагою міжнародних судів. В деяких випадках, особливо у разі військових злочинів, було складно зібрати достатні докази, щоб притягнути винних до відповідальності. Багато правопорушень були скоєні під час хаосу та масових дій, коли важко ідентифікувати конкретні обставини. Деякі країни приховували злочини своїх воїнів або сприяли їхньому

ухиленню від відповідальності заради політичної стабільності, або відновлення національної єдності після війни. На момент Другої світової війни міжнародне право, зокрема щодо військових злочинів, було менш досконалим, і не існувало таких ефективних механізмів правосуддя, як Міжнародний кримінальний суд, які могли б притягти винних до відповідальності.

Нажаль, у світі надалі ширяться конфлікти та війни, які створюють серйозні загрози для міжнародного миру та стабільності. Не є винятком Україна. В четвер, о 3:40 год, 24 лютого 2022 року стався відкритий військовий напад росії на Україну. З початком цього повномасштабного вторгнення і до сьогодні фіксується значне збільшення військових злочинів. російська агресія призвела до загибелі тисяч людей, викликала серйозні людські страждання та матеріальні збитки, порушивши міжнародне право та принципи територіальної цілісності. Найбільш промовистий приклад недотримання росією міжнародного права-порушення Будапештського меморандуму (1994). Вона зобов'язувалася поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України. Вона також порушила п.2 меморандуму, де вона підтвердила, що ніяка зброя ніколи не використовуватиметься проти України. Насправді документ містить шість зобов'язань сторін, серед них, зокрема, «поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України», «утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України», чи «утримуватися від економічного тиску», спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав притаманних її суверенітетові, і таким чином отримати будь які переваги. Практично всі пункти цього меморандуму росія порушує. Також у список таких документів можна віднести Статут ООН, Конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенція ООН щодо запобігання злочину геноциду та покарання за нього, Статут Ради Європи, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Женевські та Гаазькі конвенції, Міжнародна конвенція для захисту усіх осіб від насильницького

зникнення, Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція ООН з морського права. Незважаючи на численні звернення до міжнародних організацій та спроби притягнути відповідальних до суду, злочини, скоєні на території України, залишаються безкарними. Підтримка росією своїх військових, відмова від співпраці з міжнародними слідчими органами та зневажливе ставлення до розслідування важливих подій робить можливість притягнення до відповідальних осіб до правосуддя стає дуже складною задачею. Набагато більше зусиль потрібно докласти для того, щоб забезпечити, щоб відповідні особи понесуть належну відповідальність за свої дії. Це не лише важливо для забезпечення справедливості для жертв конфлікту, але й для того, щоб запобігти подібним порушенням у майбутньому та зміцнити міжнародний режим прав людини та права на мир. Росія продовжує заперечувати свою участь у війні на території України і відмовляється визнавати будь-яку відповідальність за військові злочини, що скоюються її військовими та підтримуваними ними силами. Кремль систематично заперечує свою причетність, відкидаючи факти та використовуючи дезінформацію для відвертання уваги від своєї агресії.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році стало однією з найбільших і складних проблем сучасності, яка вимагає негайного та рішучого врегулювання. Одним із ключових аспектів цієї проблеми є недостатнє удосконалення кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів, що допускаються в ході конфлікту. Незважаючи на існуючі нормативні акти, важливість адекватного реагування та відповідальності за такі злочини виходить за рамки законодавства, що має серйозні наслідки для міжнародної спільноти та стабільності у регіоні. У кримінальному кодексі України (ККУ) нечітко визначені поняття, пов'язані з військовими злочинами. Неясність у визначенні термінів ускладнює розуміння та тлумачення ККУ в контексті військових злочинів, що може призвести до неоднозначного застосування законодавства та недоліків у правосудді. Деякі положення ККУ не відповідають міжнародним стандартам

міжнародного гуманітарного права, що призводить до недоліків у захисті прав людини в рамках військових конфліктів. Недостатня адаптованість ККУ до норм Женевських конвенцій та інших міжнародних документів призводить до невідповідності установленим стандартам щодо захисту військовополонених або цивільного населення. Недостатня координація між правоохоронними органами та судовими установами – до недостатнього розслідування та покарання винних у військових злочинах. Брак ефективної системи координації та обміну інформацією між різними відомствами – до затримання розслідування та несправедливих рішень у справах про військові злочини. Ці прогалини та недоліки в Кримінальному кодексі України щодо військових злочинів потребують негайної уваги та вдосконалення для забезпечення ефективного захисту прав людини та правопорядку в умовах військового конфлікту.

Для початку, дуже важливо розмежувати для себе поняття «воєнного» та «військового» злочину. Звучать вони схоже, проте мають зовсім різне юридичне тлумачення. Масове вчинення військових злочинів насамперед підриває авторитет збройних сил, знижує моральний дух особового складу, послаблює обороноздатність держави і, по суті, допомагає ворогу. Тому боротьба з воєнними злочинами заслуговує на нашу увагу як одна зі складових перемоги України у цій кровопролитній війні. Воєнні злочини є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, що вчиняються під час збройного конфлікту або воєнного стану. Вони охоплюють дії, що вважаються неприпустимими навіть у контексті війни, такі як вбивства цивільних осіб, жорстке поводження з військовополоненими, застосування заборонених збройних засобів тощо. Воєнні злочини можуть бути скоєні, як військовими, так і цивільними особами. Друга світова війна виявила необхідність занести унікальні корективи в міжнародну правову систему, встановивши не лише перелік заборонених діянь(що підпадають під поняття "воєнні злочини" та "злочини проти миру"), а й механізм притягнення винних до міжнародної кримінальної відповідальності.

Більшість науковців дотримуються думки, що вперше даний термін виник у 14 сторіччі, а саме у 1864 році, коли було прийнято Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих воїнів в діючих арміях, та ряд інших документів, що регламентували правила ведення бойових дій. Першим сучасним джерелом міжнародного гуманітарного права, де вказано на порушення законів та звичаїв війни як на дії, що мають переслідуватись у судовому порядку, хоч і без переліку таких дій, став Версальський мирний договір 1919 року, який зафіксував закінчення Першої світової війни. Наступна згадка сталася за часів Другої світової війни, по завершенню якої світ вперше побачив систему воєнних міжнародних трибуналів. В 1945 році країнами-переможцями було ініційовано створення першого міжнародного воєнного трибуналу в місті Нюрнберг, який і дав назву однойменному процесу над керівниками гітлерівської Німеччини. У статті 6 Статуту Міжнародного воєнного трибуналу, прийнятого 8 серпня 1945 року, вперше перелічено міжнародно-правові злочини: злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності. Воєнним злочином відповідно до нього визнавалось порушення законів та звичаїв війни, такі як: вбивство, катування чи взяття у рабство чи для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивство чи катування військовополонених чи осіб, які знаходяться у морі; вбивство заручників; пограбування державної чи приватної власності; безглузде знищення міст чи сіл; розорення, не виправдане військовою необхідністю, та інші злочини. Згодом у 1949 році було укладено новий пакет Женевських конвенцій, які набули чинності в 1950 році, і в їхніх положеннях перераховувалися злочини, які вже згадувалися як «воєнні злочини».

Найактуальнішим міжнародним законом з погляду перерахування "воєнних злочинів" Римський статут Міжнародного кримінального суду, який був підписаний у 1998 році та набув чинності у 2002 році. Актуальність цього закону полягає в тому, що він не тільки зумів об'єднати всі елементи "воєнних злочинів", що були розкидані по багатьом міжнародним джерелам міжнародного гуманітарного права, а й надати власні тлумачення, щоб не було

множинних інтерпретацій цих понять. Якщо коротко підсумувати те, що відомо про "воєнні злочини", то це протиправні дії (зазвичай навмисні), які порушують правила, принципи і закони ведення війни, встановлені людством, і які знайшли значну інтеграцію в міжнародні правові норми.

З іншого боку, військові злочини стосуються порушень внутрішнього військового права країни або міжнародних військових норм. Це може включати в себе відмову виконувати законні накази командування, відмову від виконання обов'язків учасника військової служби, зловживання владою, порушення внутрішньої дисципліни тощо. Військові злочини як правило, розглядаються в межах внутрішньої військової юрисдикції країни. В Україні всі елементи "військових злочинів" чітко визначені в Кримінальному кодексі, єдиному джерелі національного кримінального права, а саме в Главі 19 "Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)". Деякі з елементів "воєнних злочинів", викладених у Кримінальному кодексі, мають всі ознаки "воєнних злочинів", а саме елементи злочинів, передбачених статтями 432-434 (мародерство, насильство над населенням у районах бойових дій, жорстоке поводження з полоненими та незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця).

Історія виникнення визначення "військових злочинів" в українському законодавстві пов'язана з розвитком міжнародного права та формуванням власного військового правопорядку в Україні. Перші спроби визначення військових злочинів були внесені в Кримінальний кодекс України ще в 1990-х роках, але вони були досить загальними і не відповідали міжнародним стандартам. Одним із ключових подій у цьому процесі було прийняття Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду у 2000 році. Цей статут містить визначення військових злочинів. У зв'язку з цим Україна зобов'язалася включити в своє національне законодавство визначення та відповідальність за військові злочини відповідно до міжнародних стандартів. На даний момент військові злочини визначені в Кримінальному кодексі України. У ч.1 ст. 401 ККУ, поняття

військовий злочин трактується так: 'Військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.' Також, окрім цього, у тому ж кодексі містяться окремі статті, які передбачають відповідальність за такі дії, як дезертирство, недбале ставлення до військової служби, ведення агресивної війни, та інші.

Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що поняття "військові злочини" і "воєнні злочини" – це два різні терміни, єдиною схожістю яких є те, що вони обидва є кримінальними діяннями. У той час як воєнні злочини пов'язані з порушенням загальних і міжнародних правових норм щодо правил і законів війни, поняття воєнних злочинів є суто локальним і має суто локальну форму, проявляючись у порушенні правил служби в конкретних збройних силах в конкретних країнах.

Розуміння елементів і характеристик воєнних злочинів є важливим аспектом правозастосування, оскільки це дає змогу належним чином оцінити поведінку злочинця, визначити його відповідальність і застосувати відповідні правові наслідки. Склад воєнних злочинів складається з кількох ключових елементів, які необхідно враховувати. Військові правопорушення характеризуються наступним: 1) об'єктом правопорушення 2) суб'єктом правопорушення 3) правопорушення є протиправним. воно вважається військовим злочином лише в тому випадку, якщо прямо передбачене в розділі 19 Особливої частини Кримінального кодексу України. За відсутності хоча б однієї з цих ознак діяння не кваліфікується як військовий злочин. Наприклад, діяння, які не порушують встановленого порядку несення військової служби (наприклад, викрадення приватного майна, хуліганство на території військової частини), або діяння, які порушують військовий правопорядок, але вчинені працівниками чи військовослужбовцями Збройних Сил України або інших військових формувань (наприклад, невиконання наказу, порушення правил

водіння спеціальних спеціальної машин), або діяння, які не передбачені законом як військові злочини (наприклад, перехід військовослужбовця на бік ворога в умовах воєнного стану або підроблення офіційних документів, вчинене військовослужбовцем, є загальновідомим злочином).

Суб'єктами воєнних злочинів є особи, які порушують військове право або міжнародне гуманітарне право під час воєнних конфліктів. Розглянемо детальніше основні елементи воєнних злочинів. Військовослужбовці – це особи, які мають військове звання і належать до збройних сил будь-якої держави. Вони підпорядковуються військовій дисципліні та мають військові обов'язки в межах збройних сил, до яких вони належать. Добровольці та збройні сили – особи, які приєднуються до збройних груп або поліції і беруть участь у конфліктах, також можуть бути суб'єктами воєнних злочинів. Цивільні особи включають осіб, які не мають військової підготовки або військового статусу, але беруть участь у воєнних діях або сприяють їм. Командири – особи, які здійснюють військове або цивільне керівництво в конфліктах, можуть нести відповідальність за воєнні злочини, якщо вони віддають накази або санкціонують порушення міжнародного гуманітарного права. Приватні військові компанії можуть брати участь у бойових діях. Особи, які працюють у таких компаніях, також можуть бути виконавцями воєнних злочинів. Загальною характеристикою осіб, які вчиняють воєнні злочини, є їхня участь у військових конфліктах і поведінка, що порушує військове та гуманітарне право.

Також різні суб'єкти відіграють важливу роль саме у виявленні воєнних злочинів та визначенні міри кримінальної відповідальності. Юридичні експерти та адвокати вивчають докази вчинення воєнних злочинів, аналізують закони, що регулюють воєнні конфлікти, та міжнародні правові інструменти. Вони допомагають визначити, чи відповідає поведінка обвинуваченого складу злочину і в якій мірі обвинувачений підлягає кримінальній відповідальності. Військові суди та міжнародні трибунали відповідають за розгляд воєнних злочинів і визначення кримінальної відповідальності. Вони аналізують

надані докази, визначають характер злочину і призначають покарання відповідно до закону. Міжнародні організації та громадські активісти можуть використовувати свій вплив, щоб нагадувати державам про їхні зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом і міжнародними конвенціями. Вони також можуть збирати докази воєнних злочинів і сприяти підвищенню обізнаності громадськості з цих питань. Також експерти з прав людини та міжнародного гуманітарного права можуть надавати консультації щодо кваліфікації та покарання діянь, які можуть становити воєнні злочини відповідно до міжнародних стандартів.

Суб'єктивна сторона військового злочину визначається психологічним станом суб'єкта, його наміром та усвідомленням характеру своїх дій. Намір (умисел) вказує на те, що суб'єкт свідомо і воліємо вчиняє дії, які становлять військовий злочин. Це може бути намір спричинити смерть або тілесні ушкодження особі, заволодіти майном шляхом пограбування або розграбування, порушити права людини тощо. Суб'єкт повинен усвідомлювати, що його дії становлять військовий злочин. Це означає, що він розуміє правові наслідки своїх дій та можливість відповідальності перед законом. Наприклад, він розуміє, що вбивство мирного цивільного населення є порушенням міжнародного гуманітарного права і може бути класифіковане як військовий злочин. Обставини, які впливають на психологічний стан, такі як стрес, страх, нервові напруження або вплив алкоголю або наркотиків, можуть вплинути на психологічний стан суб'єкта та його спроможність правильно оцінювати свої дії. Однак, навіть за наявності таких обставин, якщо суб'єкт все ще усвідомлює характер своїх дій та їхні правові наслідки, він може бути визнаний відповідальним за вчинення військового злочину. Отже, суб'єктивна сторона військового злочину включає усвідомлення суб'єктом характеру своїх дій, їхніх наслідків та намір вчинити дії, що порушують військове або міжнародне гуманітарне право.

Не менш важливим складником військового злочину є його об'єкт. Об'єкти військового злочину – це правові блага або інтереси, які порушуються в результаті дій суб'єкта. Одним з найважливіших

об'єктів є життя та здоров'я людей, включаючи військовослужбовців, цивільних осіб, а також в'язнів війни. Вбивство, тортури, жорстоке поводження або будь-які дії, що призводять до фізичних або психологічних травм, є серйозними порушеннями. Приватне майно громадян, публічна інфраструктура, а також культурні та історичні пам'ятки. Пограбування, руйнування будівель, споруд або знищення майна цивільних осіб є військовими злочинами. Захист прав людини від безпідставних арештів, тортур, незаконних обшуків і затримань. Порушення прав на свободу, справедливий суд, та повагу до особистої гідності є серйозними військовими злочинами. Також культурна спадщина, яка включає в себе захист і збереження історичних та культурних пам'яток, музеїв, церков і археологічних розкопок. Руйнування чи незаконне використання цих об'єктів у військових цілях порушує міжнародне гуманітарне права. Охорона навколишнього середовища та природних ресурсів є також важливим аспектом міжнародного гуманітарного права. Наприклад, забруднення водних джерел, знищення лісових масивів, а також викиди отруйних речовин є злочинами в рамках військового конфлікту. Ці об'єкти є важливими не лише для забезпечення безпеки та захисту особистості під час військових дій, а й для збереження міжнародного миру та стабільності. Вони визначаються міжнародним гуманітарним правом, і порушення цих об'єктів може призвести до кримінальної відповідальності.

Заключним елементом складу правопорушення є об'єктивна сторона. Об'єктивна сторона військового злочину визначається діями суб'єкта та їх наслідками, які порушують встановлені норми міжнародного гуманітарного права або внутрішнього військового права. Це конкретні дії або бездіяльність, які суб'єкт вчинив або не вчинив, що можуть становити військовий злочин. Ці дії можуть бути різноманітними, включаючи напади на цивільних осіб, пограбування, неправомірне використання сили, насильство, тортури, порушення прав людини. Обставини, що оточують вчинення злочину, такі як час, місце, мотиви, спосіб вчинення та інші фактори, можуть мати значення при встановленні факту вчинення злочину та його характеру.

Наприклад, чи були порушені права і свободи людини через її етнічне походження або політичні переконання. Наслідки вчинення злочину, такі як смерть або тілесні ушкодження людей, руйнування майна, екологічні катастрофи тощо, є важливою частиною об'єктивної сторони військового злочину. Особливу увагу приділяються важкості настання цих наслідків та їхньому впливу на суспільство та оточуюче середовище. Оцінка, чи відповідають дії суб'єкта міжнародним гуманітарним стандартам і нормам, таким як Женевські конвенції або Додаткові протоколи до них, є ключовим аспектом об'єктивної сторони військового злочину. Ці документи визначають правила поведінки під час війни та стандарти захисту прав людини в конфліктних ситуаціях.

У час, коли Україна переживає найскладніший період з моменту здобуття незалежності, наші збройні сили є однією з найважливіших складових державної та національної безпеки. З 1991 року Збройні Сили України зазнали найбільшої трансформації серед усіх силових структур. Сьогодні – це найважливіша державна інституція та організація, яка гарантує майбутнє нашої країни. Після розпаду Радянського Союзу Україна успадкувала четверту за чисельністю армію у світі та величезні запаси військової техніки і боєприпасів. Молода незалежна держава контролювала близько 180 міжконтинентальних ракет з ядерними боєголовками. Однак військова міць молодій державі поступово втрачала свої масштаби, військове виробництво скорочувалося, що призвело до зменшення запасів зброї та боєприпасів, розпродажу військової техніки майже за безцінь, занепаду військової професії. Як наслідок, на кінець 2013 року в Україні налічувалося лише 120 000 військовослужбовців, корупція в секторі безпеки і оборони набула значних масштабів, а кампанія з демілітаризації нашої країни де-факто тривала. За цим були кілька років дефіциту фінансування і навмисні підпали та вибухи складів боєприпасів. Україна була фактично "роздягнена догола" і абсолютно не готова навіть до мінімального збройного опору. Ці "реформи" спочатку призвели до анексії Криму в 2014 році, захоплення частини східної території України, а 24 лютого 2022 року – до

повномасштабного вторгнення росії в Україну. Паралельно з цими процесами боротьба з воєнними злочинами послабилася. До 2012 року це питання перебувало під контролем військової прокуратури і навіть була підготовлена спеціальна програма підготовки військових, але якимось чином напередодні 2014 року, коли почалася АТО і контроль за станом правопорядку у збройних силах та оборонному секторі був вкрай необхідний для зміцнення обороноздатності припинили своє існування.

Удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини є важливим для України і у цей період. Наша держава, стикається із загрозами національній безпеці та територіальній цілісності, також існує необхідність зміцнення своєї правової системи, зокрема для притягнення до відповідальності осіб, які порушують міжнародне гуманітарне право і вчиняють військові злочини. Згідно з Конституцією України, а саме ст.17– «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності». Це є ключовим елементом у боротьбі з безкарністю та забезпеченні справедливості для жертв військових конфліктів. Це допоможе запобігти майбутнім порушенням міжнародного гуманітарного права та іншим правопорушень. Чіткі та суворі стандарти відповідальності можуть стати ефективним стримуючим фактором для тих, хто може скоїти такі злочини, і допомогти запобігти злочинній поведінці.

Жорсткість та ефективність законів є важливим фактором під час збройного конфлікту. Закон України "Про прокуратуру" від 29 листопада 1993 року з самого початку включив військових прокурорів до складу органів прокуратури. Однак у 2012 році, за часів уряду Віктора Януковича, військову прокуратуру було розформовано без жодних пояснень, а розмежовано лише роботу генеральних прокурорів у військовому та оборонному секторах. Питання про військову прокуратуру знову постало у 2014 році після початку збройного конфлікту на сході України. Було створено нову структуру прокуратури, до повноважень якої було віднесено, зокрема, розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням законів та звичаїв війни. Однак пізніше, у 2019 році, Президент України, вважав, що військова прокуратура не потрібна країні, яка вже п'ять років перебуває у стані збройного конфлікту і навіть втратила частину своєї території внаслідок окупації зовнішніми ворогами. Тому Військова прокуратура була реорганізована без жодних пояснень. Однак 24 лютого 2022 року, необхідність існування військової прокуратури опинилася під питанням. Більшість народних депутатів проголосували за відповідний закон, але глава держави наклав на нього вето. Між тим, в Україні вже давно існує військовий суд. На той час система військових судів складалася з трьох рівнів: гарнізонні військові суди на місцевому рівні, які діяли як суди першої інстанції; місцеві військові апеляційні суди та Військово-морський апеляційний суд України, які діяли як суди апеляційної інстанції; та Військова колегія Верховного Суду України, яка діяла як апеляційний суд у справах військової юстиції. Раніше система складалася з трьох рівнів. Однак у 2010 році, згідно з новим Законом України "Про статус суддів і судоустрій", вони також були ліквідовані. Основними причинами скасування військових судів були вузький обсяг їхніх повноважень через невелику кількість воєнних злочинів на той час, великий обсяг необхідного фінансування, який вважався обтяжливим для держави в умовах економічної кризи, а також загальний курс на демілітаризацію, який проводився в Україні в той час. Однак, коли військово-політична ситуація в Україні погіршилася в 2014 році, відродження військових судових установ, у

тому числі військових судів, знову стало на порядку денному, але до цього часу цього не відбулося. Фактично, скасування військової юстиції, яка існувала з моменту заснування нашої держави, офіційно обґрунтовувалося тим, що кількість військових злочинів на той час була недостатньо великою. Ніхто не хоче об'єктивно оцінювати, якими були результати таких "реформ", але сьогодні вже є документально підтвердженим фактом, що вони мали серйозний негативний вплив на стан правопорядку у Збройних Силах. Тому не дивно, що у 2022-2023 роках воєнні злочини перестануть бути поодинокими випадками, а ставатимуть масовими і породжуватимуть багато проблем. Саме тому, розпочати вносити зміни, доцільно саме з розробки або покращення законодавства, що стосується військових злочинів.

27 січня 2023 року набув чинності закон, яким занесено зміни до положень Загальної частини та глави 19 Кримінального кодексу України "Злочини проти встановленого порядку несення військової служби". Відтепер, невиконання наказу, відданого в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років (замість позбавлення волі на строк від трьох до семи років). Крім того, більше не можна призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, або звільнити особу від відбування покарання з випробуванням за вчинення наступних злочинів – «Невиконання наказу» (стаття 403 Кримінального кодексу); «Погроза або насильство щодо начальника» (стаття 405 ККУ); «Самовільне залишення військової частини або місця служби» (стаття 407 ККУ); та «Дезертирство» (стаття 408 ККУ); «Самовільне залишення поля бою або відмова від застосування зброї» (стаття 429 Кримінального кодексу України). Слід зазначити, що до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні цих злочинів, застосовуються лише запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою.

Закони також повинні бути якомога більш конкретними, щоб уникнути будь-яких прогалин у кваліфікації військових злочинів. Слід зазначити, що, на відміну від суміжних видів військових злочинів,

поняття військових злочинів прямо закріплене в Кримінальному кодексі України, хоча і було введене ще до війни, тобто в 2001 році. Отже, військові злочини – це правопорушення, вчинені військовослужбовцями, військовозобов'язаними під час проходження зборів, які суперечать встановленому законодавством порядку несення військової служби. Теоретично це поняття є абсолютно правильним, але на практиці виникають проблемні випадки. Зокрема, виходячи з цього визначення воєнних злочинів, виконавці злочинів, які не мають військового статусу і не перебувають на військовій службі, тобто є цивільними особами, не можуть бути визнані винними у вчиненні воєнних злочинів (за винятком співучасті). Однак у реальності останні реформи у Збройних Силах України та інших військових організаціях дозволили замінити значну кількість посад, які раніше обіймали виключно військовослужбовці, цивільним персоналом, який, відповідно до чинного законодавства, не може бути суб'єктом воєнних злочинів. Більше того, діяльність цивільного персоналу, який служить у військових організаціях, часто є важливою для боєздатності військової установи. Однак такі особи не притягуються до кримінальної відповідальності, незважаючи на те, що вони фактично вчинили тяжкі та особливо тяжкі воєнні злочини. Тому законодавцю слід оновити термін "воєнні злочини" відповідно до сучасних реалій та забезпечити його поширення на осіб, які не мають такого статусу, але безпосередньо впливають на дотримання військового правопорядку в ЗСУ та інших військових формуваннях. Крім того, чинна концепція кримінально-правового регулювання діяльності цієї організації базується на наукових досягненнях минулого століття без урахування сучасних вітчизняних реалій та зарубіжного досвіду.

Удосконалення також обов'язково має включати співробітництво з іншими країнами та дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини та військового конфлікту. Це може забезпечити взаємну підтримку у переслідуванні осіб, відповідальних за військові злочини, та забезпечити належне визнання та реагування на такі дії. Для ефективного притягнення до відповідальності осіб, винних у військових злочинах під час повномасштабного вторгнення,

може бути створено міжнародні трибунали або механізми, які будуть мати юрисдикцію над такими справами. Це може сприяти недопущенню політичного впливу на судовий процес та забезпечити об'єктивне розгляд справ. Спеціальний трибунал є новим окремим органом, який може бути створений спеціально для розгляду міжнародних злочинів, скоєних росією під час збройного конфлікту в Україні; на відміну від МКС, він буде створений виключно з цією метою і діятиме доти, доки ця мета не буде досягнута. Хоча Статут та інші документи, що регулюють діяльність цього суду, можуть регулювати всі питання, необхідні для ефективного здійснення правосуддя, існують важливі обмеження юрисдикції МКС. Наприклад, МКС не може розслідувати та оцінювати злочини агресії проти росії, що є однією з головних причин створення Суду, як окремий вид міжнародних злочинів.

Також практично неможливо, особливо за Римським статутом, переслідувати за використання зброї невибіркової дії або зброї, що спричиняє надмірні травми чи страждання, оскільки перелік такої зброї ще не затверджений. МКС також не може розглядати справи без присутності обвинуваченого. Всі ці недоліки можна врахувати і подолати, якщо поставити за мету створення спеціального трибуналу. Вони можуть бути або суто міжнародними трибуналами (наприклад, Трибунал по колишній Югославії та Трибунал по Руанді, засновані Радою Безпеки ООН), або змішаними трибуналами (наприклад, Спеціальний трибунал по Сьєрра-Леоне та Спеціальний трибунал по Косово), створеними відповідно до угод між Україною та міжнародними організаціями, такими як ООН та ЄС. Для України другий варіант видається більш реалістичним, оскільки росія блокуватиме створення міжнародного трибуналу через ООН, доки вона є постійним членом Ради Безпеки ООН.

Забезпечення механізмів компенсації для постраждалих від військових злочинів- це також значний крок до покращення правової системи. Це може включати матеріальну та моральну компенсацію, медичну та психологічну допомогу та інші види підтримки. Відшкодування для постраждалих від військових злочинів є

моральним та правовим обов'язком держави. Це дає можливість навести справедливість у ситуаціях, коли особи стали жертвами порушень міжнародного гуманітарного права. Постраждалі отримують можливість отримати компенсацію за втрати та страждання, що сприяє їхньому відновленню та реабілітації. Забезпечення відшкодування може допомогти запобігти повторенню військових злочинів. Якщо злочинці знають, що вони будуть зобов'язані компенсувати своїм жертвам завдані шкоди, це може стати додатковим стимулом для них утримуватися від порушень міжнародного гуманітарного права. Забезпечення відшкодування для постраждалих може сприяти підвищенню ефективності правосуддя в справах воєнних злочинів. Жертви, які отримали відшкодування, можуть бути більш сприйнятливими до співпраці з правоохоронними органами та судами у розслідуванні справ, що може призвести до більш успішних судових рішень та притягнення винних до відповідальності. Забезпечення відшкодування для постраждалих може також сприяти процесу мирного врегулювання військових конфліктів. Компенсація для жертв може бути одним із компонентів мирного врегулювання та допомагати відновленню довіри між сторонами конфлікту. Отже, забезпечення відшкодування для постраждалих від воєнних злочинів не лише сприяє їхньому відновленню та реабілітації, але і може мати значний вплив на удосконалення кримінальної відповідальності за такі злочини. Це сприяє підвищенню справедливості, запобіганню повторенню злочинів та підтримці процесу мирного врегулювання конфліктів.

Потерпілі можуть мати право на компенсацію за результатами розгляду справ, порушених проти осіб у МКС, спеціалізованих трибуналах (якщо такі будуть створені) або національних судах України. Що стосується отримання прямих репарацій від росії як держави, то це може бути компенсація за порушення міжнародного права як форма відповідальності, що виплачується однією державою іншій державі і не виплачується населенню цієї держави (але міжнародне право не виключає можливості прямої матеріальної компенсації населенню). У будь-якому випадку, в ситуації, що

склалася, росія раніше відмовилася виконувати свої міжнародні зобов'язання добровільно і може бути змушена до цього лише силою. Тому на нинішньому етапі ймовірним є отримання компенсації росією інший спосіб, наприклад, шляхом передачі Україні заморожених за кордоном активів росії в рахунок відшкодування завданої нею шкоди. У такому випадку держава отримає гроші і виплатить компенсацію людям відповідно до внутрішнього законодавства.

Отож, протягом віків, історія світу була сповнена війнами, що визначали долі націй та цивілізацій. Від античних конфліктів до сучасних збройних суперництв, війни стали способом вирішення найскладніших суперечностей. Вона, здавалося б, завжди була останнім засобом, до якого людство вдавалося у пошуках вирішення своїх суперечностей. Незалежно від причини, чи була це боротьба за територіальні кордони, релігійна віра або політичні ідеали, війни відображали інтереси та амбіції людей та країн. У 2022 році світ став свідком подальшого загострення конфлікту між Україною та росією, коли остання розпочала повномасштабне вторгнення на українську територію. Цей драматичний розділ історії поніс за собою не тільки втрати людських життів, але й величезні страждання мільйонів невинних цивільних осіб. Збройні сутички, обстріли мирного населення, масштабні руйнування міст та інфраструктури — все це стало страшною реальністю для українців. Постійний страх, нестабільність та відчуття безпеки, які розтяглися як тінь над країною, стали невід'ємною частиною їхнього повсякденного існування. У світлі цих подій, міжнародна спільнота засуджувала агресію росії, вимагаючи негайного припинення військових дій та поваги до територіальної цілісності України. Однак загальний голос протесту не зміг запобігти безглуздій руйнації та стражданням багатьох. Кожен загиблий – це не просто цифра у статистиці, а розбите серце матері, підірвані мрії молодих, обірвані зв'язки у сім'ях.

Та доти, поки недоліки у врегулюванні питань про відповідальність людей, яких незаконно засуджено, чи звільнено від відповідальності у військовому аспекті залишаються не виправними, ми продовжуватимемо плакати за кожним загиблим, кожною

загубленою мрією, кожним перерваним серцем. Саме удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини українському суспільству належить до найбільш важливих завдань, особливо в контексті російсько-української війни. Кожен крок у цьому напрямку є не лише проявом справедливості перед тими, хто порушує міжнародне та гуманітарне право, але й є демонстрацією невідступності та гідності перед зовнішньою агресією. Любов до батьківщини, зміцнена вогнем випробувань та вірою у її майбутнє, підштовхує кожного громадянина до активного залучення у процес забезпечення правосуддя та покарання військових злочинців. Така праця не тільки реставрує порушену справедливість, але й сприяє зміцненню незламної волі нації та будівництву єдиної, мирної та процвітаючої України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України.
[URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text)
2. Кримінальний кодекс України.
[URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text)
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text)
4. Наровлянський О. Д. Правознавство (профільний рівень). Підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Видавництво «Грамота» 2019. С. 47-77.
5. Баганець Олексій. Кульгаве правосуддя або як в Україні розслідують військові злочини (частина I) / Інтернет-видання Naspravdi.Today. URL: <https://naspravdi.today/uk/2023/12/08/oleksiy-bahanets-kulhave-pravosuddia-i/>.
6. Друга світова війна. Вільна енциклопедія. Вікіпедія. URL: <http://surl.li/anibn>
7. Воєнний злочин. Вільна енциклопедія. Вікіпедія. URL: <http://surl.li/fpkfo>.

Шевчук Галина Ігорівна,
учениця 10 класу ліцею № 15 Івано-Франківської міської ради.

Науковий керівник:
вчителька правознавства ліцею № 15
Івано-Франківської міської ради
Залеська Іванна Іванівна

Подальше удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини

Військові злочини—це порушення міжнародного гуманітарного права, які вчиняються в контексті збройних конфліктів або воєнних дій. Це можуть бути будь-які дії, які суперечать міжнародним нормам та стандартам, призначеним для захисту цивільного населення, військовополонених, нейтральних осіб та інших учасників конфлікту.

Стаття 65. Конституції України проголошує «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.» За сучасних умов, коли Україна знаходиться у стані повномасштабного вторгнення, це відчутно впливає на стан злочинності в різноманітних сферах життєдіяльності й державності, в тому числі й у Збройних силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства.

Злочини проти порядку несення військової служби мають певну питому вагу в масштабах всієї злочинності в Україні. невтішними, на жаль, є також прогнози і щодо військової злочинності.

Зрозуміло: якщо не вживати заходів, здатних суттєво вплинути на військово-ву злочинність, і не стабілізувати ситуацію, все це буде ускладнено неосязністю за обсягами та непередбачуваністю за наслідками, що в підсумку ста- носитиме серйозну загрозу національній безпеці України.

Однією із суттєвих проблем негативної тенденції зростання кількості військових злочинів є слабкі наукові засади в боротьбі з ними. у зв'язку із цим існує гостра потреба в теоретичному опрацюванні питань визначення об'єкта й суб'єкта злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, специфіки їх об'єктивної й суб'єктивної сторін, систематизації, встановленні місця інституту військових злочинів у системі кримінального законодавства України, з'ясуванні їх юридичних ознак і правової природи, особливостей кваліфікації і призначення покарання.

Міжнародне гуманітарне право передбачає обов'язок уникати вчинення військових злочинів та покарання винних осіб за їх вчинення. Усі сторони конфлікту, включаючи державні та недержавні суб'єкти, повинні дотримуватися цих норм для захисту прав людини та міжнародного миру і безпеки.

В останні десятиліття захист і добробут дітей під час конфлікту став важливою частиною порядку денного міжнародної спільноти. Таким чином було розроблено низку норм і стандартів, що утворюють нормативно-правову базу для захисту дітей в умовах збройного конфлікту. Російська війна проти України триває. За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, станом на 30 квітня 2021 року, з початку збройного конфлікту на Донбасі загинуло 152 дитини та 146 було поранено. Лише з 2017 року, близько 70 тисяч дітей отримали статус таких, що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, 90 з них мають такий статус через тілесні травми. «Під час війни порушуються всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист», – зазначається у звіті ООН 1996 року. Ці порушення вимагають правового регулювання та захисту з боку як національних, так і міжнародних інституцій

Основні міжнародно-правові акти, що є для захисту дітей у ситуаціях збройного конфлікту:

- Конвенція ООН про права дитини (1989 р).

- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році)

- Женевські конвенції про захист жертв війни (1949)

- Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977)

- Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999)

- Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками

Система міжнародних угод, протоколів та інших інструментів «м'якого права» продовжує розвиватися та надавати рекомендації щодо того, як розширити захист і дотримання прав дитини під час збройних конфліктів.

Однак, ефективне впровадження стандартів, передбачених цими нормативно-правовими актами, досі є значною проблемою в багатьох частинах світу, і зокрема, в Україні.

Військовополонені – це особи, які потрапили в полон до супротивника. Відповідно до статті 12 Конвенції військовополонені перебувають в руках ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, які взяли їх у полон. Незалежно від відповідальності, яку можуть нести окремі особи, держава, що тримає в полоні, відповідає за поводження з військовополоненими.

У разі передачі на утримання військовополонених іншій державі, відповідальність за дотримання положень Конвенції буде нести держава, що прийняла полонених. Отже, з моменту отримання статусу військовополоненого особа підпадає під захист Конвенції, за дотриманням положень якої несе відповідальність держава, яка утримує військовополонених.

Згідно з Конвенцією: з військовополоненими необхідно завжди поводитись гуманно, зокрема, жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру; Військовополонені за всіх

обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі; Держава, що тримає в полоні, зобов'язана забезпечувати безоплатне утримання їх, а також надавати їм безоплатну медичну допомогу, якої вимагає їхній стан здоров'я;. Будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей; Усі речі та предмети особистого користування залишаються в розпорядженні військовополонених; Держава, що тримає в полоні, може використовувати працю військовополонених, які є працездатними, беручи до уваги їхній вік, стать, військове звання та фізичну здатність виконувати певну роботу; Жодного військовополоненого не дозволяється використовувати для виконання роботи, яка має шкідливий для здоров'я або небезпечний характер; Військовополонені мають право одержувати поштою чи будь-якими іншими способами посилки, індивідуальні та колективні.

Отже, військовополонений підпорядковується законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, що тримає в полоні. Військова влада й суди держави, що тримає в полоні, не можуть застосовувати до військовополонених будь-яких інших покарань, крім тих, які передбачено за такі самі правопорушення для осіб зі складу збройних сил зазначеної держави, які вчинили такі самі діяння.

Будь-які колективні покарання за індивідуальні діяння, тілесні покарання, тримання в приміщеннях без денного світла та взагалі будь-які види тортур або прояві жорстокості заборонено.

Правове регулювання не слід ототожнювати з більш масштабним явищем – правовим впливом, що охоплює і саме правове регулювання і ті прояви дії права, які безпосередньо не пов'язані з виконанням його прямого призначення в суспільстві — визначенням вираженої іззовні поведінки соціальних суб'єктів. Так, право здійснює поряд з правовим регулюванням виховний, ціннісно-орієнтаційний, інформаційний вплив на свідомість людей.

Нетотожність правового регулювання і правового впливу знаходить свій вияв і в тому, що на відміну від системного характеру

правового регулювання, яке реалізується, як уже було зазначено, шляхом взаємодії різноманітних юридичних засобів, джерелами правового впливу можуть виступати і окремо взяті юридичні явища, наприклад норми права, індивідуальні правові акти і т. ін.

Міжнародне правопорушення – це дія або бездіяльність суб'єкта міжнародного права, у результаті чого порушуються норми міжнародного права і міжнародні зобов'язання цього суб'єкта, та наносять іншому суб'єкту або групі суб'єктів міжнародного права або всьому міжнародному співтовариству в цілому шкоду матеріального або нематеріального характеру.

Таким чином, з юридичної точки зору, міжнародне правопорушення являє собою складне правове явище, та має наступні характерні основні ознаки:

- міжнародна суспільна небезпека;
- протиправність;
- причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням і шкідливими наслідками, що наступили;
- карність.

Відповідальність у міжнародному праві відіграє важливу роль в забезпеченні стабільного функціонування міжнародної системи. Комісія міжнародного права ООН визначила зміст міжнародної відповідальності як «ті наслідки, які те або інше міжнародне-протиправне діяння може мати відповідно до норм міжнародного права в різних випадках, наприклад наслідку діяння в плані відшкодування збитку й відповідних санкцій». Норми, що визначають відповідальність держав у міжнародному праві, утворюють особливий міжнародно-правовий інститут. Зміст цього інституту змінювалося відповідно до змін у розвитку міжнародного права

Реформування дипломатичної служби України є важливим завданням для покращення зовнішньополітичної діяльності країни та підвищення її міжнародного впливу. Ось деякі шляхи, які можуть сприяти цьому процесу:

1. Професійна підготовка: важливо надати дипломатам якісну підготовку, включаючи знання міжнародного права, мов, культур та інших аспектів міжнародних відносин.

2. Модернізація та цифровізація: важливо впровадити сучасні технології та інформаційні системи для полегшення комунікації та роботи дипломатичних представництв.

3. Розширення географії представництв: важливо збільшити кількість дипломатичних місій та консульських установ за кордоном для забезпечення ефективного представництва і захисту інтересів громадян.

4. Посилення антикорупційних заходів: важливо запровадити механізми контролю та перевірки дотримання принципів доброчесності серед дипломатичного персоналу.

5. Сприяння розвитку молодих дипломатів: важливо створити програми та можливості для молодих фахівців, щоб підготувати нове покоління дипломатів.

Ці шляхи можуть сприяти покращенню роботи дипломатичної служби України та забезпечити її ефективне функціонування в умовах сучасного світу.

Соціальний захист – необхідний елемент функціонування будь-якої розвиненої держави. Життя кожної людини безпосередньо пов'язано з тією державою, в якій вона проживає. Цей зв'язок обумовлений законодавчими, морально-етичними, релігійними аспектами тощо. На сьогодні надзвичайно важливим завданням є створення ефективною системи соціального захисту цієї категорії населення, побудованої на принципах першочергового надання допомоги тим громадянам, які її дійсно потребують. внутрішньо переміщені особи – це люди або групи людей, які були змушені покинути свої домівки, щоб уникнути збройних конфліктів, насильства чи масових порушень прав людини. Вони також мають включати людей, які постраждали від стихійних або техногенних катастроф.

У частині 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено перелік прав мігрантів, серед яких виділяємо такі соціально важливі:

- «створення належних умов для їх постійного або тимчасового проживання;

- надання можливості безкоштовного тимчасового перебування органам

- місцевого самоврядування та суб'єктам приватного права протягом 6 місяців з дня реєстрації внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, інвалідів, людей похилого віку цей термін може бути продовжений;

- надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я;

- забезпечення лікарськими засобами у випадках та в порядку, визначених законодавством;

- отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем проживання;

- влаштування дітей до дитячого садка та старшої школи;

- безкоштовний проїзд для добровільного повернення на залишене постійне місце проживання всіма видами громадського транспорту у разі зникнення обставин, що призвели до такого переїзду;

- інші права, передбачені Конституцією та законами України;

- отримання гуманітарної та благодійної допомоги».

Отже, поняття «внутрішньо переміщені особи» звужено лише до громадян України – тобто апатриди та іноземці, які теж постійно проживають на території України і були переміщені, виходить, уже незахищені. Відсутня ознака щодо перетину кордону, проте враховуючи формулювання в Законі не «постійно проживав», а «постійно проживає в Україні», можна вважати цю ознаку присутньою і закріпленою в непрямий спосіб. Підстави переміщення теж відрізняються новою є підстава тимчасової окупації, а при проявах насильства і порушеннях прав людини акцент зміщений не на їх повторюваність, постійність, системність, а на масовість і

розповсюдженість – що, напевно, зумовлено особливостями конфлікту і військово-політичною ситуацією в Україні.

Воєнні злочини – це порушення правил та звичаїв ведення війни, які закріплені у Женевській конвенції та додаткових протоколах до неї.

До них належать:

- умисні вбивства;
- катування або нелюдське поводження;
- умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд;
- незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі;
- умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;
- умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями;
- умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою;
- напад на незахищені й такі, що не є військовими цілями, міста, села, помешкання або будівлі чи їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів;
- вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався;
- умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями тощо.

Згідно з Римським статутом злочинами проти людяності є такі дії, якщо вони вчиняються усвідомлено та в рамках широкомасштабного

або систематичного нападу, який спрямований на цивільне населення, зокрема:

- вбивства;
- винищення;
- депортація або насильницьке переміщення населення;
- ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;
- катування;
- зґвалтування;
- переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними або іншими ознаками;
- насильницьке зникнення осіб тощо.

Якщо систематизувати військові злочини то, як правило, виділяють дев'ять груп військових злочинів:

- 1) проти порядку підлеглості та військової честі;
- 2) проти порядку проходження військової служби;
- 3) проти порядку збереження та користування військовим майном
- 4) проти порядку експлуатації озброєння та військової техніки;
- 5) проти порядку несення спеціальних служб;
- 6) проти порядку охорони державної таємниці;
- 7) проти порядку здійснення своїх повноважень військовослужбовцями;
- 8) проти порядку виконання військового обов'язку під час бою;
- 9) проти порядку дотримання звичаїв та правил війни.

Воєнні злочини під час війни Російської Федерації проти України відбувалися від самого початку війни 24 лютого 2022 року. За повідомленням Офісу Генерального прокурора України, станом на 2 листопада 2023 року було зареєстровано 107 863 злочинів РФ проти України. 15 березня 2022 року Сенат США одноголосно ухвалив резолюцію, яка вимагає розслідування щодо президента Росії Володимира Путіна як воєнного злочинця. 23 березня 2022 року Сейм Польщі визнав Путіна воєнним злочинцем.

Дослідники в галузі міжнародного права Дженніфер Трахан, Джульєт Макінтайр, Дуглас Гілфойл і Тамсин Філіпа Пейдж заявили, що вторгнення в Україну порушує статут ООН і є злочином агресії відповідно до міжнародного кримінального права; злочини агресії переслідуються відповідно до універсальної юрисдикції.

Російські військові створюють небезпеку для ядерних об'єктів на території України - обстрілюють атомні електростанції, руйнують сховища ядерних відходів тощо. У березні Чорнобильська АЕС протягом декількох днів була повністю знеструмлена через дії російських військових. Це створювало загрозу виходу радіоактивних речовин у довкілля через зупинку роботи системи охолодження сховища ядерних відходів. 4 березня були обстріляні будівлі та блоки найбільшої в Європі Запорізької АЕС. В результаті обстрілу пошкоджено перший енергоблок [13].

Загарбники на тимчасово захоплених українських територіях катують представників місцевої влади, а у разі їхньої згоди на співпрацю - підписують документи і залишають працювати. Станом на 25 березня 2022 окупанти взяли у заручники мерів 14 українських міст.

За три місяці повномасштабної війни Росія скоїла 280 злочинів проти журналістів та медіа в Україні, вбила 29 журналістів.

Росія завдає ракетні удари по Україні, від яких руйнується цивільна інфраструктура та гинуть мирні громадяни.

Засвідчені численні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів і мародерства з боку російських військових на захопленій українській території.

3 квітня оприлюднено дані про масові вбивства, катування та гвалтування мирних мешканців у Бучі Київської області під час окупації міста російськими військами. Є документальні підтвердження того, що вбивства мирних мешканців здійснювалися за командами військового керівництва.

Російські окупанти влаштували в місті Буча на Київщині масові вбивства цивільного населення

Станом на 21 березня 2022 року від атак російських військових повністю знищено 651 житловий будинок, пошкодили ще 3 780

житлових будинків. Російські війська руйнують пам'ятки архітектури та храми.

Від 24 лютого 2022 року, коли розпочався широкомасштабний збройний напад Російської Федерації, до 30 червня 2023 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини зафіксувало: 25 170 жертв серед цивільного населення у 1 504 населених пунктах України, зокрема 9 177 загиблих і 15 993 поранених. За даними Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти (ICMP) під час війни в Україні станом на 25 листопада 2022 року зникли безвісти понад 15 тис. людей. У Маріуполі, за оцінками української влади, загинули або зникли безвісти 25 тис. осіб. За даними Офісу Генерального прокурора України станом на 6 липня 2022 року 991 дитина постраждала в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. При цьому 346 дітей загинуло та 645 поранено

Російські окупанти вбивають мирних жителів, викрадають, катують українських журналістів, політиків і громадських діячів, вони також вивозять, депортують українських громадян, розстрілюють гуманітарні коридори, грабують підприємства, магазини й оселі українців, гвалтують жінок. Зафіксовані сотні випадків згвалтувань, зокрема неповнолітніх дівчат, зовсім маленьких дітей і навіть немовляти. В Україні станом на 22 квітня 2022 року вже зафіксовано 400 звернень щодо згвалтувань з боку російських військових. Серед жертв також є діти, пенсіонери, чоловіки. Зафіксовані випадки вимагання викупу за збереження життя заручників з погрозою їх вбивства у разі відмови. Від початку війни станом на 29 квітня 2022 року надійшло 7 тис. заяв про зниклих безвісти, розшукали лише близько половини.

На тимчасово окупованих територіях освітній геноцид проявляється у забороні спілкуватися українською мовою, навчатися за українськими освітніми програмами, вивчати свою історію і читати українські книжки[48].

Росія утримує полонених українських військових у двох колоніях у Ростовській області, що є порушенням Женевської конвенції 1949 року. Російські окупанти катують українських полонених.

Росія організувала на окупованих територіях України станом на 12 травня 2022 року систему "фільтраційних таборів", у яких знаходиться кілька тисяч українців.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини в своєму звіті від 4 жовтня 2023 року задокументувало шість позасудових страт українських військовополонених і підтвердило автентичність відео вбивства військового після фрази "Слава Україні" та відео обезголовлення військового.

Росія з початку повномасштабної війни скоїла в Україні понад 111 300 воєнних злочинів. Найбільше – за статтею про порушення законів війни.

Також слідчі Національної поліції України розпочали 111 368 кримінальних проваджень за фактами скоєння на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил рф та їх посібниками.

З усіх злочинів 96767

-за ст. 438 ККУ (Порушення законів та звичаїв війни), 9 259

– за ст. 110 ККУ (Зазіхання на територіальну цілісність та недоторканність України), 3559

– за ст. 111-1 ККУ (Колабораційна діяльність), 244

– за ст. 111 ККУ (Державна зрада) та інші.

Від 24 лютого 2022 року зареєстровано 68 тисяч кримінальних проваджень за статтею 438 Кримінального кодексу "Порушення правил і звичаїв війни". Це — неймовірний масштаб, набагато більший, ніж було в попередні 9 років окупації Криму та частини територій Луганщини і Донеччини. 9 років тому відбулися події Євромайдану, де загинуло понад сто протестувальників, і судові процеси ще й досі тягнуться. Хоча там масштаб злочинів був у сотні разів менший, ніж маємо зараз. Що заважає діяти швидше? Є декілька факторів. По-перше, слід розуміти, що воєнні злочини є набагато тяжчими, ніж звичайні кримінальні. Тобто якщо взяти зґвалтування, вчинене у мирному житті, і зґвалтування, вчинене військовослужбовцем під час збройних дій, то друге — це набагато тяжчий злочин, який не має термінів давності. Для розслідування таких злочинів дуже важливо надзвичайно ретельно збирати доказову

базу. На жаль, минуло 9 років від початку нападу Росії, а у нас і досі не гармонізовано національний Кримінальний кодекс із міжнародними стандартами. У нашому Кримінальному кодексі взагалі не зазначено злочини проти людяності як вид злочинів. По-друге, якщо говорити про воєнні злочини, то у нас є просто загальна стаття про воєнні злочини, але немає типології. До того ж немає відповідальності командирів на рівні національного законодавства. Це означає, що наразі ми не можемо притягати до відповідальності російських командирів, які віддавали накази на вчинення тих чи інших злочинів, або принаймні знали про ці злочини і не зупиняли їх. Сьогодні всі 68 тисяч кримінальних проваджень зареєстровані в Україні за єдиною статтею Кримінального кодексу. І єдиний міжнародний суд, який зараз може розслідувати воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин геноциду, що вчиняються на території України — це Міжнародний кримінальний суд в Гаазі. Однак міжнародний суд із цього величезного масиву воєнних злочинів може розслідувати максимум 10-15 епізодів. Тобто 99 відсотків воєнних злочинів, вчинених під час збройної російської агресії, мають бути розслідувані в Україні.

Попри те, що Україна досі не ратифікувала Римський Статут, однак визнала юрисдикцію Міжнародного Кримінального Суду, найтяжчі міжнародні злочини вчинені РФ на території України, окрім злочину агресії, підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. У зв'язку зі зверненням до суду 42 держав – учасниць Римського Статуту Прокурор Карім Хан мав змогу відкрити повне розслідування самостійно.

17 березня 2023 року Палата досудового провадження II Міжнародного кримінального суду у Гаазі видала ордер на арешт президента Росії Владіміра Путіна, а також уповноваженого з прав дитини Марії Львової-Белової. Це означає, що відтепер російський президент має офіційний статус підозрюваного у скоєнні міжнародного злочину.

Отже для удосконалення відповідальності військових злочинців в Україні потрібно:

- Збільшення міжнародного співробітництва: сприяти співпраці між країнами у розслідуванні та переслідуванні воєнних злочинців;

- Зміцнення національного законодавства: удосконалення законодавства країн для визначення, переслідування та покарання воєнних злочинів;

- Посилення механізмів міжнародного правосуддя: підтримка роботи міжнародних трибуналів, таких як Міжнародний кримінальний суд, для розслідування та переслідування воєнних злочинців;

- Навчання та популяризація міжнародного гуманітарного права: покращення освіти та інформаційної кампанії про важливість дотримання міжнародних норм у воєнний час;

-юридичного визнання вчинення Росією актів агресії проти України та визначення рівня її відповідальності;

-провести серйозну й ґрунтовну роботу;

Держава може бути визнана агресором за рішенням Ради Безпеки ООН, за рішенням Міжнародного суду ООН у суперечках між державами, а посадові особи визнаються винними в проведенні агресії на підставі рішення Міжнародного кримінального суду та судовими органами держави на підставі національного кримінального законодавства. Щоб отримати рішення на користь України в міжнародних судових інституціях, наша держава має надати достатньо доказів, зібраних з дотриманням міжнародних стандартів і процедур.

Юглічек Ірина Юріївна,
учениця 9-Б класу Вербського ліцею Вербської с/р
Дубенського р-ну Рівненської області.

Науковий керівник:
вчитель правознавства Вербського ліцею
Вербської с/р Дубенського р-ну Рівненської області
Фенюк Микола Володимирович

Пріоритети у реформуванні дипломатичної служби України

Протягом останніх років українським експертним середовищем, Національним інститутом стратегічних досліджень, неодноразово підіймалося питання актуальності глибокого реформування дипломатичної служби України та Міністерства закордонних справ України як її ключової ланки у відповідності із сучасними стандартами, прийнятими у більшості демократичних країн. З особливою гостротою це питання постало після Революції Гідності в світлі очікувань від української дипломатії швидких ефективних дій щодо відновлення міжнародної репутації України та її нового позиціонування на світовій арені, прискорення реалізації завдань інтеграції до ЄС і НАТО. Необхідність гнучкого реагування дипломатичної служби на нові масштабні виклики, пов'язані з «гібридним» характером агресії Російської Федерації проти України, також вимагає від неї неординарних кроків та внесення кардинальних змін в усталену практику її діяльності.

З огляду на динамічні зміни міжнародного безпекового середовища України під впливом російської агресії та спровоковані нею трансформації глобального масштабу, нині перед Міністерством закордонних справ України стоять безпрецедентні за складністю завдання переосмислення усієї парадигми зовнішньої політики держави та вироблення нових підходів до її формулювання і реалізації. Ці завдання практично неможливо виконати без докорінного реформування міністерства та перетворення його на ефективне зовнішньополітичне відомство європейського зразка.

Такі цілі декларуються й парламентською більшістю у Верховній Раді України (цьому питанню було присвячене зокрема спеціальне засідання Комітету Верховної Ради України у закордонних справах) та сформованим нею Кабінетом Міністрів України, які від початку своєї роботи підтвердили спрямованість своїх політичних зусиль на реформування діючої структури державного управління, очищення її від залишків командно-апаратної системи, заміну лінійної системи державного управління на функціональну, зокрема й у сфері зовнішніх зносин. Ці зміни мають визначатися, серед іншого, очевидними для демократичного ладу перевагами практики партійної ротації та більш гнучкого реагування на вимоги часу і глобальні виклики, що наразі демонструється керівництвом зовнішньополітичних відомств у більшості демократичних країн. Для всіх них – і найбільш потужних (США, Канада, Велика Британія, Швеція, Італія), і середнього рівня (Нідерланди, Польща, 5 Норвегія) – перехід до нової дипломатії XXI ст. характеризується все більшим урахуванням економічних факторів, створенням не формальних, а постійно діючих перехресних внутрішніх і міжвідомчих комунікаційних зв'язків, проведенням структурних реформ у напрямку її оптимізації: замість вузьких територіальних створюються об'єднані функціональні підрозділи та генеральні директорати. Світовий досвід доводить доцільність децентралізації владних повноважень в організаційній ієрархії, разом з оптимізацією чисельності персоналу та дипломатичної присутності в різних регіонах світу.

Дедалі більш поширеною стає практика прийняття найважливіших зовнішньополітичних рішень в адміністраціях президентів чи канцеляріях глав урядів за допоміжною ролі дипломатичних відомств. Однак цей феномен виявляється насамперед у представницькому та медійному полі чи при ухваленні закритих стратегічних рішень. Адже виклики глобального розвитку, нові пріоритетні завдання міжнародного порядку денного – просування демократичних цінностей, протидія агресіям, надання сприяння миротворчим зусиллям, вирішення проблем навколишнього середовища, питань зростаючих мас біженців, боротьби з корупцією,

міжнародним тероризмом тощо – також призводять до того, що царина національної зовнішньої політики вже не є полем діяльності чи контролю виключно органів зовнішніх зносин, але й багатьох інших органів влади, включаючи парламентські структури та державні інституції. Звідси часом робиться доволі поспішний висновок про зменшення ролі і навіть занепад сучасної дипломатії у її класичному вигляді. Всупереч цьому, на думку провідних світових теоретиків дипломатичної служби, визначений Віденською конвенцією 1961 року перелік функцій дипломатичних представництв, зокрема: представництво, захист, проведення переговорів, інформування та розбудова взаємовідносин, нині має бути доповнений активним і зацікавленим просуванням національних інтересів, рекламуванням можливостей, обґрунтуванням пропозицій, управлінням і обслуговуванням, а головне – сприянням досягненню сприйняття і взаєморозуміння між своєю країною і країною перебування.

Головним при цьому є розуміння того, що при всіх контактах – на найвищому і високому рівнях, з впливовими міжнародними акторами і організаціями – для досягнення позитивного результату не можна обійтися без ґрунтовної попередньої проробки питань професіоналами дипломатичної служби, допомоги різнопрофільних міжнародних експертів і виконавців із забезпечення таких контактів, розробки і контролю за впровадженням усіх укладених міжнародних домовленостей і угод. Американська школа дипломатії додає до цього як нову місію ХХІ ст. – необхідність зв'язувати людей і народи «своїї» і «чужих» держав і, в рівній мірі, сприяти підвищенню конкурентоспроможності «свого» бізнесу у світових господарських відносинах. За таких умов різко зростають вимоги до професійних кваліфікацій дипломатів, рівнів їх відповідальності і, загалом, вміння так проводити свою професійну діяльність, щоб, максимально забезпечуючи інтереси своєї країни, добиватися позитивних результатів і реакції в країні перебування. Зарубіжні МЗС вже ставлять перед своїми дипломатичними службами подібні завдання. Справа реформування вітчизняного зовнішньополітичного відомства саме і

полягає у збалансуванні власних цілей і підходів та спрямуванні відповідної фахової підготовки свого дипломатичного персоналу.

Дане дослідження пропонує оптимальну для України систему забезпечення зовнішніх відносин та дипломатичної служби. Йдеться передусім про принципово нові підходи, зокрема щодо запровадження інституту державних політик, перенесення центра ваги у прийнятті поточних дипломатичних рішень на рівень відповідальних виконавців, запровадження функціонального бюджетування, створення сучасної системи міжвідомчих стратегічних комунікацій.

Коаліційна угода, яка визначає політичну позицію парламентської більшості у Верховній Раді України і якою керується у своїй поточній діяльності Кабінет Міністрів України, надає великої уваги створенню в Україні європейської моделі державного управління. Одним з проявів цього є, зокрема, закладена в угоді концепція реформування системи державного управління, що знайшло своє відображення у новій редакції проекту Закону України «Про державну службу».

Водночас, в контексті реформування окремих галузей соціально-економічної сфери країни та відповідних функцій держави, детально прописаних у Коаліційній угоді, в ній практично не згадується зовнішньополітична сфера. Це може створити враження про виняткову досконалість існуючої системи забезпечення зовнішніх зносин та міжнародної взаємодії, в якій важлива компетенція належить Міністерству закордонних справ України.

Такий підхід є, без сумніву, хибним, оскільки з боку Президента України, Верховної Ради та громадськості систематично лунають зауваження до роботи МЗС, висловлюються побажання й вимоги активізації/адекватного забезпечення окремих напрямів зовнішньополітичної діяльності, виконання міжнародних зобов'язань України, донесення позиції України до іноземних партнерів, захист національних інтересів на тлі агресії Російської Федерації проти нашої держави.

Тому реформи мають об'єктивно розпочатися й у системі забезпечення зовнішніх зносин та дипломатичної служби України,

торкаючись при цьому як законодавчої бази, так і питань, пов'язаних з функціонуванням МЗС як центрального органу виконавчої влади та усім комплексом діяльності і взаємодії органів державної влади у сфері зовнішніх відносин.

Глибоке реформування державної служби та дипломатичної служби як її складової дозволить вивести МЗС із стану деградації, в якому воно перебуває наряду з іншими державними органами, та продемонструє здатність держави загалом до реформування системи державного управління.

Слід зазначити, що триваюча агресія РФ проти України примусила до швидкого (хоча і неповного), натомість широко підтриманого громадськістю, реформування Міністерства оборони та військово-промислового сектору національної економіки. Водночас поступ реформ в цих сферах продемонстрував силу опору пострадянського державного апарату та межі, до яких можливо дійти у процесі реформування державних структур без загрози дестабілізації їх роботи.

Міністерство закордонних справ за визначенням є найбільш близьким до європейських відомств за структурою і алгоритмом роботи центральним органом виконавчої влади з порівняно невеликим бюджетом і кількістю працюючих, орієнтованим і мотивованим персоналом. Саме тому процес повноцінного, наближеного до європейських стандартів реформування МЗС міг би стати водночас і своєрідним полігоном для подальшого реформування інших центральних органів виконавчої влади. З огляду на це, уявляється доцільним запровадити пілотний проект реформування державного управління в Україні на прикладі Міністерства закордонних справ України як до певної міри самостійного центрального органу виконавчої влади, що у специфічний спосіб впливає на ділові і політичні процеси в державі.

Глибоке реформування системи забезпечення зовнішніх відносин та включених до неї інституцій вже відбулося в усіх суміжних з Україною державах, за винятком Білорусі. Кардинальних змін зазнали зовнішньополітичні відомства в країнах Центральної і Південно-

Східної Європи, які нещодавно стали членами Європейського Союзу та НАТО. Необхідність імплементації Угоди про асоціацію з ЄС поставила це питання в Україні на порядок денний в якості першочергового завдання.

Окремий масив складають численні підзаконні акти, внутрішньовідомчі положення, інструкції і накази, належним чином зареєстровані в Міністерстві юстиції України. Аналіз документів свідчить про наявні в них численні неточності, розбіжності і навіть прямі протиріччя, які часто завдають шкоди політичним та економічним інтересам країни, створюють юридичні перешкоди для нормального розвитку відносин із зовнішнім світом, спричиняють міжвідомчі суперечності, не сприяючи таким чином продуктивній роботі уряду та центральних органів виконавчої влади та підриваючи довіру громадян до публічних інститутів.

У цьому зв'язку було б доцільним створення спеціальної позавідомчої робочої групи у складі фахівців з конституційного, адміністративного і міжнародного права для комплексного огляду і унормування законодавства, що регулює сферу зовнішніх зносин, з урахуванням досвіду країн ЄС. Як уявляється, формування такої групи мало б відбуватися шляхом відкритого конкурсу при Комітеті Верховної Ради України у закордонних справах, з огляду на те, що саме парламент у подальшому має приймати оновлене законодавство.

В якості першочергового кроку у фокусі роботи такої групи має стати напрацювання нової редакції Закону України «Про дипломатичну службу України», в якому доцільно було б закріпити більшість новацій, що планується запровадити в процесі реформування дипломатичної служби.

Положення про Міністерство закордонних справ України визначає його як «головний орган у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин України». Виходячи з цього, саме МЗС розробляє і планує зовнішню державну політику, яка після обговорення Верховною Радою і затвердження Президентом набуває сили.

Ця державна політика має багатовимірний характер, оскільки, за визначенням, включає в себе міжнародну діяльність всіх державних інститутів, починаючи від Президента України, а також політичні, економічні, безпекові, соціальні рішення у зовнішній сфері.

Нинішнє загострення ситуації в Україні і навколо неї, реальні загрози національній безпеці і територіальній цілісності країни, пов'язані з агресією РФ проти нашої держави, імперативи дотримання обраних Україною пріоритетів щодо курсу на набуття членства в ЄС та в НАТО, як і деякі інші цілі забезпечення національного розвитку і розширення міжнародного співробітництва, формують радикального характеру виклики, які вимагають нових організаційних рішень і цільового реформування дипломатичної служби та державного управління нею.

У цій ситуації особливо помітною стає неререформованість системи державного управління, невід'ємною частиною якої є дипломатична служба, що зумовлює низку проблем у стосунках МЗС з іншими органами виконавчої влади. Традиційно слабким залишається експертна взаємодія МЗС та дипломатичної служби в цілому з іншими складовими державного сегменту, ще більш слабким є зв'язок з приватним та громадським сектором, бізнесом, регіонами.

Нині в діяльності МЗС присутні безініціативність, нездатність адекватно та інноваційно реагувати на актуальні виклики і проблеми, повільність функціонування системи, що зумовлено лінійними принципами побудови системи управління. Переважна кількість рішень ухвалюється на рівні міністра або його заступників, діяльність середньої та нижчої ланок спрямована лише на виконання вказівок керівництва. Фактично міністерство та закордонні дипломатичні установи, як і решта органів державної влади України, здатні лише на поверхове виконання вказівок і поточне адміністрування, у виняткових випадках – на реагування на кризові ситуації.

Брак адекватного реагування на інтереси громадян, зосередженість на часто беззмістовному листуванні, на візитах високого рівня, які нерідко відірвані від реальних проблем і мають протокольний-символічний характер, є, на жаль, також типовим явищем

в роботі дипломатичної служби та дають підстави для її звинувачень у нераціональному витрачанні бюджетних коштів. Частковим поясненням такого стану справ є системне обмеження обігу інформації та низький рівень її захисту в МЗС та, особливо, в закордонних дипломатичних установах.

З огляду на політичні традиції, бізнес-інтереси, неадекватну оцінку режимності в державному апараті в цілому та в МЗС зокрема, дипломатична служба зазвичай не володіє рівнем інформації, необхідним для визначення суті проблеми і шляхів її подолання.

Проблемним питанням залишається збереження лінійної системи управління дипломатичною службою та домінування в ній адміністративного підходу до розподілу повноважень, що базується на недовірі до виконавця, його низькій кваліфікації тощо. Нині іноземні партнери, навіть невисокого рівня, намагаються вести діалог з українською дипломатичною службою на рівні не нижче заступника міністра; дипломати нижчого рівня здебільшого ігноруються саме через те, що рівень заступника міністра виявляється найнижчим, враховуючи наявність належного рівня інформованості та права прийняття рішень. В дипломатичних службах європейських країн ситуація, зазвичай, протилежна: саме дипломати нижчого рівня належним чином інформовані та спроможні приймати рішення.

Як уявляється, процес реформування дипломатичної служби буде приречений на невдачу без кардинального перегляду засад її діяльності. У цьому контексті першим кроком має стати запровадження державних політик в кожній конкретній сфері зовнішніх зносин, які мають створити основу для належного функціонування дипломатичної служби. Державна політика є систематизованим баченням мети діяльності держави у пріоритетному зовнішньополітичному, економічному, гуманітарному чи іншому пов'язаному із зовнішньою політикою напрямі, із відповідним визначенням цілей та завдань, механізмів та ресурсів, необхідних для досягнення згаданої мети.

Державна політика є відкритим, офіційним документом, прийнятим у процесі широких публічних консультацій, який базується

на діючому законодавстві України; за нинішньої конституційної (парламентсько-президентської) системи влади вона має формально зафіксувати узгоджену політичну лінію президента, парламентської більшості та сформованого нею уряду як вказівку, якою далі керуватимуться державні службовці у своїй щоденній роботі.

У Законі України «Про дипломатичну службу України» доцільно закріпити обов'язковість ухвалення державних політик як складової програми діяльності Кабінету Міністрів України, що затверджується Верховною Радою України. Затвердження державних політик як бачення кінцевої мети діяльності парламентської більшості та сформованого нею уряду унормовує політичний процес і унеможливорює зловживання політичною владою. Має бути введений принцип: в разі, якщо практичні вказівки політичного керівництва суперечать затвердженій державній політиці, держслужбовець має усі правові, законні підстави відмовитись від виконання даної неправомірної вказівки; якщо держслужбовець не погоджується впроваджувати державну політику, він має піти у відставку або може бути звільнений із займаної посади за невиконання державної політики.

Державна політика має у обов'язковому порядку включати часові рамки для її впровадження, конкретні індикатори виконання, спосіб взаємодії із іншими органами державної влади, визначення питання виділення ресурсів та фінансового забезпечення її реалізації. Реалізація державної політики з чітко визначеного кола зовнішньополітичних пріоритетів є основою роботи співробітників дипломатичної служби. Вона дозволяє опрацювати відповідні плани реалізації, заходи тощо, відслідкувати ефективність роботи дипломата і установи в цілому. При цьому деталізований план реалізації державної політики (як правило на кілька років) в Міністерстві закордонних справ залишається закритим службовим документом, що затверджується держсекретарем (керівником апарату). Він є підставою для формування бюджету МЗС та причетних до його виконання відомств і підлягає відомчому та позавідомчому контролю.

Іншим важливим засадничим кроком на шляху реформування дипломатичної служби має стати запровадження функціональної системи управління нею. Йдеться, передусім, про зміну принципів функціонування цієї системи, тобто перехід від радянського командно-адміністративного, лінійного принципу управління до функціонального, який притаманний дипломатичним службам більшості країн світу.

Запровадження функціональної системи управління потребує також вирішення й низки інших завдань: структурної реформи апарату МЗС, нової кадрової політики, запровадження нової системи підготовки та обігу інформації, управління майном тощо. Структура роботи закордонного дипломатичного представництва України також має бути побудована на функціональному принципі, враховуючи гнучкість профілю обов'язків дипломата та функціональний розподіл посадового навантаження. Водночас усталені професійні контакти мають підкріплюватися ширшою участю в міжнародних багатосторонніх заходах, форумах, конференціях тощо з відповідним звітуванням і визначенням ефективності.

Одним з перших важливих кроків у реформуванні системи дипломатичної служби має стати розмежування посад в ній на політичні та адміністративні. Таке розмежування має здійснюватися у рамках загальної реформи державної служби, проте в межах експерименту не виключена можливість його запровадження на цьому етапі лише в Міністерстві закордонних справ. В ході реформи в МЗС має бути введено поділ посад на політичні та дипломатичні за прикладом більшості країн світу. До політичних слід віднести посади міністра та його заступників (наприклад, у ФРН є три політичні фігури – міністр і два його заступники: державні міністри з європейських та парламентських питань, в Канаді - три заступники в ранзі міністрів – не членів кабінету тощо), які вступають на посаду спільно з міністром і разом з ним залишають свої посади (останнє передбачає внесення відповідних застережень у трудове законодавство).

Міністр та його заступники дають політичні (але не адміністративні) вказівки дипломатичній службі та визначають

ключові напрями її роботи. Окрім власних патронатних служб вони не мають права звільняти чи брати на роботу співробітників МЗС, керувати поточною роботою дипломатичної служби. Адміністрування міністерства, виконання усіх управлінських функцій всередині МЗС здійснюватиме державний секретар (керівник апарату) – найвища посадова особа дипкорпусу, яка є держслужбовцем і основною функцією якої є менеджмент ефективного виконання політичної лінії президента/уряду/міністра. Держсекретар зобов'язаний забезпечувати спадковість зовнішньої політики, бути «запобіжником» для непрофесійних політичних популістських рішень.

Виключно важливим є питання процедури призначення на дану посаду. Вона має відображати конструкцію розподілу владних повноважень у країні і забезпечувати ефективну комунікацію між політичною та професійною складовою дипломатичної служби, забезпечувати добросовісність та професійність державної служби, а також ефективне виконання політичних вказівок у повній відповідності до законодавства.

За нинішніх умов, на перехідний період до комплексної реформи державної служби, призначення в МЗС державного секретаря могло б відбуватися Президентом України з числа старших дипломатів після погодження з профільними комітетами Верховної Ради України та з Кабінетом Міністрів України. При проведенні системної реформи державної служби призначення на посаду мало б відбуватися у відповідності із чіткими критеріями колегією осіб, які мають на це політичні та/або кваліфікаційні повноваження.

Запровадження функціональної системи управління в апараті МЗС вимагатиме зміни кадрової політики, яка повинна будуватися на принципах передбачуваності, прозорості (на рівні відомства) і справедливості. Усі три складові мають бути забезпечені завдяки діяльності Кадрової комісії МЗС, що формується з незалежних експертів та дипломатів високого рівня у відставці. Вплив на кадрові рішення з боку міністра та вищих політичних призначенців має бути виключений.

Крім того, необхідно усунути успадковану з часів авторитарного минулого надмірну залежність дипломатичної служби від Адміністрації Президента України, яка практикує «кадровий мікромеджмент», погоджуючи кадрові призначення в системі МЗС аж до посад радників. Водночас, офіційного затвердження вимагає притаманна для держав з парламентською (парламентсько-президентською) системою влади процедура погодження кандидатур керівників закордонних дипломатичних установ у профільних комітетах Верховної Ради України.

Кадровий добір, ротація та просування мають базуватися на суворих вступних іспитах, тривалому випробувальному терміні та можливості службової апеляції. Необхідно ввести обов'язкові довиїзні та поствиїзні стажувально-контрольні курси для дипломатів (на базі Дипломатичної академії України та/або інших профільних інституцій). Курси мають нести відповідальність за якість підготовки від'їжджаючого у закордонне відрядження дипломата та за відповідність пропозиції про його призначення в центральний апарат МЗС після повернення з відрядження.

Для роботи в системі МЗС, крім мовної підготовки і відповідної освіти, найважливішим критерієм має стати мотивація роботи в дипломатії, а також регулярне проходження підвищення кваліфікації: від удосконалення переговорної практики і покращення рівня знання мов – до вивчення нових елементів функціонування електронної системи обігу та захисту інформації тощо.

В разі впровадження системи обміну фахівцями між МЗС та іншими органами державної влади, науковими та навчальними закладами (на тимчасовій основі як для відрядження за кордон, так і в якості відряджених до центрального апарату для виконання конкретних проектів та програм), їх підготовка та/або докваліфікація здійснюється також в Дипломатичній академії України (або інших профільних інституціях, визначених МЗС).

На сьогодні міністерство закордонних справ та закордонні дипломатичні установи України не володіють внутрішньою закритою електронною мережею обігу інформації та підготовки документів, яка

поєднувала б усіх працівників дипломатичної служби. Це різко дисонує з тим, як функціонують переважна більшість дипломатичних служб інших держав, де існують внутрішні закриті електронні мережі, інформація в які надходить на всіх рівнях, оперативно (протягом доби), у зручному неформальному форматі, є доступною для усіх співробітників і протягом значного періоду часу.

Так, готуючись до зустрічі з українським дипломатом, його європейський партнер у режимі он-лайн отримує інформацію про усі контакти з Україною протягом останніх годин, тижнів чи місяців, дізнається про позицію власної держави і проблеми, які піднімалися попередниками, і одразу ж може зробити висновок про те, наскільки український дипломат поінформований і веде таку саму лінію, як і інші представники України.

Зразком сучасної внутрішньої закритої електронної мережу обігу інформації та документів можна вважати мережу британської дипломатичної служби або мережі, запроваджені в апараті Європейської служби зовнішньої діяльності ЄС. Кожний дипломат працює практично на двох комп'ютерах (або комп'ютері з двома фізично розділеними системними блоками), один з яких призначений для роботи у внутрішній мережі, інший – для роботи в мережі Інтернет.

За їх допомогою дипломати можуть готувати матеріали самостійно, виходячи з досвіду стосунків з тією чи іншою країною та актуальних завдань. Обіг документів відбувається безпосередньо між дипломатами-виконавцями без втручання керівників середньої і вищої ланок, які залучаються лише у випадку виникнення суперечностей, які неможливо подолати на нижчому рівні.

Запровадження подібної системи підготовки і обігу документів та інформації в системі дипломатичної служби України стане можливим лише за умови перегляду повноважень, сфери компетенції та рівня відповідальності працівників центрального апарату МЗС та закордонних дипломатичних установ, приведення цих практик у відповідність до європейських стандартів. Кожний дипломат за допомогою внутрішньої електронної мережі повинен отримати право самостійно готувати і відправляти від свого імені документи з питань,

що належать до його компетенції. Така система дозволяє значно спростити роботу та підвищити ефективність МЗС та ЗДУ, однак покладає на дипломатів нижчого та середнього рівня значно більшу відповідальність.

Переведення більшої відповідальності саме на рівень дипломатів нижчого та середнього рівня, створення умов, коли досить легко буде зробити висновок щодо їхньої кваліфікації чи докладених зусиль, стимулюватиме їх до більш активної та ефективної праці, відкриватиме можливості кар'єрного зростання для найкращих працівників дипломатичної служби.

Впровадження такої системи роботи вимагатиме також низки рішень технічного характеру, пов'язаних, в тому числі, з підвищенням рівня захисту інформації. Необхідно опрацювати правовий аспект користування нею та відповідальності за неправомірне розповсюдження інформації «для службового користування». Водночас, технічна служба МЗС має налагодити і підтримувати професійні контакти і взаємодію з аналогічними службами країн ЄС/НАТО та користуватися сумісними технічними системами.

Крім того, на сьогодні вищий керівний склад МЗС, а по деяких напрямках й керівники структурних підрозділів (їх заступники) мають постійні робочі контакти із закордонними колегами з використанням скайп- та електроннопоштової комунікацій, соціальних мереж. Така система спілкування має набути формалізованого виробничого характеру з відповідними безпековими обмеженнями.

При виробленні правил захисту інформації у внутрішній електронній мережі в апараті МЗС уявляється вкрай важливим обмежити сферу втручання контролюючих цю мережу структур (служб безпеки інформації) з метою недопущення підміни адміністрування своєрідним «наглядом», характерним для періоду авторитарного минулого. З цією метою заходи, спрямовані на забезпечення безпеки при роботі в мережі, мають вживатися гласно і відкрито.

Система забезпечення зовнішніх зносин та дипломатична служба України потребують невідкладного та комплексного реформування.

Загальна реформа державного управління визначає рамки, базові принципи та засади необхідних змін. У законодавчій частині реформи мають бути закріплені новою редакцією Закону України «Про дипломатичну службу». Оновлення потребують й інші засадничі документи, процедурні документи законодавчого забезпечення зовнішніх відносин.

Водночас, створення сучасної системи забезпечення зовнішніх відносин України, модернізація та реформування системи дипломатичної служби і, передусім, Міністерства закордонних справ України, докорінна перебудова кадрової політики у сфері зовнішньополітичної діяльності можливі тільки за умови відповідної політичної волі Президента України, Верховної Ради України та Уряду України.

Закладений в Конституцію України дуалізм влади, який не відповідає зразкам європейського державного устрою і практики, зокрема у сфері зовнішніх зносин, має в майбутньому поступитися місцем традиційній парламентській системі влади. Водночас, цей кардинальний крок вимагає не лише розуміння і підтримки суспільства, але й підготовки всіх державних структур, отже не може реалізовуватися під час агресії та до повноцінної реінтеграції тимчасово неконтрольованих територій та Автономної Республіки Крим.

Враховуючи те, що владний дуалізм зберігатиметься ще достатньо довгий час, на нинішньому етапі доцільно більш чітко розмежувати сфери діяльності центральних органів виконавчої влади в системі забезпечення зовнішніх зносин, що потребує однозначного визначення на урядовому рівні відповідальності за реалізацію зовнішньоторговельної та експортної політики, ведення інформаційної діяльності в міжнародному просторі, організацію євроінтеграційного процесу, створення нової моделі розвідувального співтовариства тощо.

В поточній діяльності МЗС на короткострокову перспективу головним завданням залишатиметься протидія існуючим загрозам національній безпеці і територіальній цілісності держави,

забезпечення міжнародної підтримки у протистоянні російській агресії, формування умов для повернення Російської Федерації в міжнародне правове поле і безумовного дотримання нею норм міжнародного права. Конкретними механізмами реалізації цього завдання є звернення до органів системи ООН, провідних регіональних міжнародних організацій, робота у форматі «нормандської четвірки», супровід Мінських домовленостей та цілеспрямована робота з активізації взаємодії з ключовими партнерами.

Додатково варто використати плановану ротацію значного числа керівників закордонних дипломатичних представництв України для якісних змін у підходах до інформування офіційних кіл, політологічних неурядових організацій, громадськості країн перебування про ситуацію навколо України, про загрози, пов'язані з поширенням агресії і протистояння поза її межами.

МЗС як частина національного сектору безпеки і оборони має невідкладно розпочати процес адаптації для повноцінної участі у ньому з відповідним пріоритетним фінансуванням і технічним забезпеченням, посилення розвідувальних можливостей та представлення політичних доповідей керівництву держави і розвідувальному співтовариству.

В подальшому, після відновлення територіальної цілісності України, на порядку денному діяльності МЗС домінуватимуть питання вибудовування постконфліктних взаємин з Росією, поглиблення двосторонніх відносин, насамперед з суміжними державами Центральної, Південно-Східної Європи, Чорноморського регіону та Кавказу, стратегічними і привілейованими партнерами, важливими з точки зору національних інтересів державами світу, а також з державами, що мають високий відсоток громадян українського походження.

Іншим важливим напрямом має стати значне збільшення представників України в міжнародних організаціях – системи ООН, європейських, спеціалізованих тощо. Ця сфера підсвідомо ігнорувалася керівництвом МЗС протягом останніх років, і відновлення втрачених квот становитиме серйозний виклик.

Європейська та євроатлантична інтеграція на всіх етапах залишатиметься в діяльності дипломатичної служби наскрізною та найважливішою темою, яка однак має забезпечуватися МЗС насамперед в політичному контексті, з урахуванням можливостей і сфери відповідальності інших органів державної влади.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про дипломатичну службу України» // Відомості Верховної Ради України – 2002 – № 5. – ст. 29.
2. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» // Відомості Верховної Ради України – 1998 – № 35 – ст. 237.
3. Закон України «Про міжнародні договори України» // Відомості Верховної Ради України – 2004 – № 50 – ст. 540.
4. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» // Відомості Верховної Ради – 2014 – № 13 – ст. 222.
5. Закон України «Про Службу зовнішньої розвідки України» // Відомості Верховної Ради України – 2006 – № 8 – ст. 94.
6. Положення про Адміністрацію Президента України, затверджене Указом Президента України від 02 квітня 2010р. № 504// Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/2010>
7. Положення про Міністерство закордонних справ України, затверджене Указом Президента України від 06 квітня 2011р. № 381 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/381/2011>
8. Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин» від 18 вересня 1996р. №841 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/841/96>
9. Положення про Апарат Ради національної безпеки і оборони України, затверджене Указом Президента України від 14 жовтня 2005р. №1446 // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1446/2005#n28>
10. Положення про Апарат Ради національної безпеки і оборони України, затверджене Указом Президента України від 14 жовтня

2005р. №1446 // Режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1446/2005#n28>

11. Розпорядження президента України Про затвердження Положення про дипломатичне представництво України за кордоном від 22 жовтня 1992 р. № 166 // Режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/166/92-%D1%80%D0%BF>

12. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287 // Режим доступу:
<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n14>

13. Проект Закону України «Про державну службу» № 2490 від 30.03.2015 р. // Верховна Рада України. – Режим доступу:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54571

14. Концепція реформування дипломатичної служби України / Василь Філіпчук // Зовнішньополітичні акценти. Спеціальний випуск, Міжнародний центр перспективних досліджень. – 14 липня 2015 р. – Режим доступу:
http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/FPI_special_test_20150714_ukr_edit_1_193.pdf

15. МЗС без реформ: чому Україна втрачає позиції в переговорах по Донбасу // Майдан закордонних справ. – 26 липня 2015 р. – Режим доступу:
<http://mfaua.org/2015/07/26/mzs-bez-reform-chomu-ukra%D1%97na-vtrachayepozici%D1%97-v-peregovorax-shhodo-donbasu/>

16. Українське МЗС – поза межами пристойного // Майдан закордонних справ. – 28 липня 2015 р. – Режим доступу:
<http://mfaua.org/2015/07/28/ukra%D1%97nske-mzs-poza-mezhami-pristojnogo/>

17. Навіщо все це українському МЗС і українським дипломатам, чи, може, навіщо нам такий МЗС і такі дипломати? // Майдан закордонних справ. – 12 березня 2015 р. – Режим доступу:
<http://mfaua.org/2015/03/12/navishho-vsece-ukra%D1%97nskomu-mzs-i-ukra%D1%97nskim-diplomatam-chi-mozhenavishho-nam-takij-mzs-i-taki-diplomati/>

18. Сто днів помилок МЗС / Богдан Яременко // Майдан закордонних справ. – Режим доступу: <http://100days.mfaua.org/>

19. Реформа МЗС України: імітація процесу або процес імітації / Богдан Яременко // УНІАН. – 30 квітня 2014 р. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/913367-reforma-mzs-ukrajini-imitatsiya-protsesu-aboprotses-imitatsiji.html>

20. «Стара гвардія» МЗС. Що дипмісії ховають від суспільства? / Іван Варко // Європейська правда. – 14 квітня 2015 р. – <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/04/14/7032885/>

21. Новий механізм підтримки українських експортерів / Олександр Данилейко // Європейська правда. – 9 вересня 2015 р. – <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/09/9/7037988/>

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Глушак М. М. Права дитини в умовах військової агресії в Україні: аналіз та заходи їх захисту	5
Гуменюк В. А. Перспективи формування ювенальної юстиції в Україні	21
Кавацюк В. В. Специфіка функціонування ювенальної юстиції в Україні	35
Кобернюк А. О. Проблеми організації та проведення виборів в умовах війни	55
Кушнір І. С. Шляхи удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини	68
Кушнірюк В. В. Специфіка захисту прав вимушених переселенців в Україні та зарубіжних країнах	86
Новіцька М. М. Пріоритетні шляхи удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини	94
Панашенко В. В. Удосконалення правового статусу військовополонених у міжнародному гуманітарному праві	113
Притоцький В. Концептуальні проблеми правового статусу військовополонених у міжнародному гуманітарному праві	130
Романиця Б. І. Окремі аспекти міжнародно-правової відповідальності за розв'язання агресивної війни	141

Типусяк М. П. Міжнародно-правова відповідальність за розв'язання агресивної війни: теорія і практика	148
Федишин Х В. Перспективи формування ювенальної юстиції в Україні (зарубіжний досвід та вітчизняна дійсність)	155
Фреїшин В. В. Ефективність механізмів захисту прав національних меншин в сучасних умовах	166
Череп С. А. Пріоритетні напрями удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини	172
Шевчук Г. І. Подальше удосконалення кримінальної відповідальності за військові злочини	191
Юглічек І. Ю. Пріоритети у реформуванні дипломатичної служби України	205

Наукове електронне видання

V КОНКУРС ПРАВНИЧИХ ТВОРІВ-ЕСЕ
(для учнів 9-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів)

**«Проблеми вітчизняного та міжнародного права
в умовах глобальних безпекових викликів
(погляд учнів-правників)»**

*Збірник матеріалів переможців та призерів конкурсу творів-есе
(м. Івано-Франківськ, 03 травня 2024 року)*

Головний редактор – Головчак В. М.

Комп'ютерний макет – Книш В. В.

Дизайн обкладинки – Книш В. В.

Коректор – Книш В. В.

Підп. до друку 29..07.2024 р. Формат 60x84/ 16.

Гарн. “Times New Roman”.

Умовн. друк. арк. 13,1.

Видавець

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1,
тел. 75-13-08, e-mail: vdvcit@pnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7616 від 26.05.2022

ISBN 978-966-640-562-6